

Міністерство Освіти і Науки України
Національний університет “Києво-Могилянська академія”
Кафедра кримінального та кримінального процесуального права

Кваліфікаційна робота

на тему:

**«ПОРУШЕННЯ СУДДЕЮ ОБОВ’ЯЗКУ ЩОДО СПРАВЕДЛИВОГО,
БЕЗСТОРОННЬОГО ТА СВОЄЧАСНОГО РОЗГЛЯДУ І ВИРІШЕННЯ СУДОВИХ
СПРАВ ЯК ПІДСТАВА ПРИТЯГНЕННЯ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ»**

**«Violation By a Judge of the Duty to Fairly, Impartially and Timely Consider
and Resolve Court Cases as Grounds for Disciplinary Action»**

Виконала:
Студентка 2 року навчання
Магістерської програми
Білоус Вероніка Костянтинівна
veronika.bilous@ukma.edu.ua

Науковий керівник:
Бойко А.М., д.ю.н., професор,
професор кафедри кримінального
та кримінального процесуального
права

Рецензент _____

Декларація академічної доброчесності

Я, Білоус Вероніка Костянтинівна _____,
студентка 2 року навчання магістерської програми за
спеціальністю «Право» факультету правничих наук НаУКМА
підтверджую таке:

- написана мною магістерська робота на тему «Порушення суддею обов'язку щодо справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду і вирішення судових справ як підстава притягнення до дисциплінарної відповідальності» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених п. 3.1. Положенням про академічну доброчесність здобувачів освіти у НаУКМА, зі змістом якого я ознайомлений/ознайомена;
- я заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії.

08.05.2025.

Дата Підпис

Білоус В.К.

Прізвище, ініціал

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ОСОБЛИВОСТІ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ	10
1.1. Правова природа дисциплінарної відповідальності суддів.....	10
1.2. Принципи дисциплінарної відповідальності суддів.....	20
1.3. Міжнародні стандарти дисциплінарної відповідальності суддів.....	29
1.4. Роль ЄСПЛ в утвердженні принципів дисциплінарної відповідальності суддів.....	38
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПІДСТАВ ПРИТЯГНЕННЯ СУДДІВ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ НЕДОТРИМАННЯМ ВИМОГ СПРАВЕДЛИВОГО, БЕЗСТОРОННЬОГО ТА СВОЄЧАСНОГО ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ	46
2.1. Незаконне обмеження права на доступ до правосуддя.....	46
2.2. Недостатнє обґрунтування судових рішень: відсутність належної мотивації щодо прийняття або відхилення аргументів сторін.....	56
2.3. Порухення принципів рівності сторін, змагальності та свободи доказування у судовому процесі.....	62
2.4. Ігнорування норм щодо самовідводу та відводу судді.....	68
2.5. Грубі порушення законодавства, що призводять до обмеження прав людини або істотних негативних наслідків.....	78
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПІВ СПРАВЕДЛИВОСТІ, НЕУПЕРЕДЖЕНОСТІ ТА СВОЄЧАСНОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ	91
3.1. Досвід зарубіжних країн у притягненні суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення суддею обов'язку щодо справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду і вирішення судових справ.....	91

3.2. Аналіз практики Вищої ради правосуддя щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення строків, справедливості та неупередженості розгляду судових справ.....	98
3.3. Основні напрями вдосконалення підстав дисциплінарної відповідальності суддів за порушення суддею обов’язку щодо справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду і вирішення судових справ в Україні..	108
ВИСНОВКИ.....	122
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	126
ДОДАТКИ.....	141

ВСТУП

Актуальність теми. Роль судової системи в суспільстві важлива для забезпечення контролю за різними сферами влади та збалансованості в системі. Суд виступає в ролі посередника в розгляді правових конфліктів і вирішенні спорів. У країні, де дотримуються принципи правової держави, судова гілка має єдине право на здійснення справедливого правосуддя. Юридична відповідальність спрямована на захист законних прав і свобод громадян шляхом встановлення системи примусових заходів для тих, хто порушує закон. Це сприяє збереженню законності, правопорядку та захисту інтересів громадян.

Проблема дисциплінарної відповідальності суддів за порушення обов'язку щодо справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду судових справ є надзвичайно актуальною в контексті забезпечення верховенства права, правосуддя та довіри суспільства до судової влади.

Суддя є ключовою фігурою у здійсненні правосуддя, а його діяльність безпосередньо впливає на реалізацію права кожної особи на справедливий суд. Недотримання принципів неупередженості, об'єктивності та розумних строків розгляду справ підриває легітимність судової системи та порушує гарантії справедливого судового розгляду, закріплені у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

В Україні передбачена відповідальність суддів за дисциплінарні проступки, включаючи недотримання стандартів правосуддя, що регулюється Конституцією України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та рішеннями Вищої ради правосуддя. Однак практика свідчить про неоднозначність застосування дисциплінарних санкцій за ці порушення, що вимагає ґрунтовного дослідження.

Аналіз дисциплінарної практики вказує на проблеми у визначенні меж суддівського розсуду та критеріїв, за якими можна кваліфікувати дії судді як порушення. Це особливо актуально у випадках затягування розгляду справ або прийняття рішень, що викликають сумніви у неупередженості.

Дослідження міжнародного досвіду зарубіжних країн у притягненні суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення суддею обов'язку щодо справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду і вирішення судових справ (наприклад, моделей дисциплінарної відповідальності суддів у країнах ЄС та США) може сприяти удосконаленню національного законодавства та механізмів контролю за дотриманням суддями професійних стандартів.

Таким чином, дослідження дисциплінарної відповідальності суддів за порушення обов'язку справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду справ є не лише теоретично важливим, але й має практичне значення для вдосконалення судової системи України та підвищення ефективності судового контролю.

Великий внесок у розуміння дисциплінарної відповідальності суддів зробили дослідники, такі як Н. Антонюк, Р. Бондарчук, А. Бойко, О. Верба-Сидор, В. Грищук, Р. Куйбіда, А. Мірошниченко, Т. Пашук, Л. Палюх, В. Плакса, С. Рабінович, В. Рибалко, Ж. Сімонишина, М. Середа, М. Хавронюк та інші. Декілька монографій присвячено проблемам дисциплінарної відповідальності, зокрема, праці Л. Виноградової («Правова відповідальність суддів загальних судів України»), С. Подкопаєвої («Дисциплінарна відповідальність суддів: поняття, механізм реалізації»), А. Маляренка («Основи юридичної відповідальності суддів загальної юрисдикції»), В. Пашук («Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні та країнах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз»), Р. Бондарчука («Адміністративно-правове регулювання процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності») та ін. Окремі аспекти дисциплінарної відповідальності суддів містяться у практичному посібнику «Дисциплінарна відповідальність суддів: стандарти, підстави і процедури» створений в рамках Програми реформування сектору юстиції «Нове правосуддя», монографії «Незалежність і дисциплінарна відповідальність суддів: міжнародні стандарти й національна практика» під кер. П. Рабінович, практичному посібнику для

дисциплінарних інспекторів «Підстави дисциплінарної відповідальності суддів» під авторством Ж. Сімонишиної та В. Рибалко та ін. Однак багато аспектів порушення суддею обов'язку щодо справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду і вирішення судових справ як підстави притягнення до дисциплінарної відповідальності залишаються недостатньо вивченими або викликають дискусії.

Об'єкт дослідження – визначення підстав притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

Предметом дослідження є аналіз існуючих нормативно-правових актів, розкриття проблематики порушення суддею обов'язку щодо справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду і вирішення судових справ як підстави притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у всебічному аналізі особливостей порушення суддею обов'язку щодо справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду і вирішення судових справ як підстави притягнення до дисциплінарної відповідальності, досвіду зарубіжних країн у притягненні суддів до дисциплінарної відповідальності та обґрунтуванні основних напрямів вдосконалення підстав дисциплінарної відповідальності суддів.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- здійснити аналіз теоретичних аспектів правової природи дисциплінарної відповідальності суддів;
- проаналізувати принципи дисциплінарної відповідальності суддів;
- розглянути особливості міжнародних стандартів дисциплінарної відповідальності суддів;
- виявити особливості ролі ЄСПЛ в утвердженні принципів дисциплінарної відповідальності суддів;
- проаналізувати окремі підстави притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення, що пов'язані із недотриманням вимог справедливого, безстороннього та своєчасного здійснення правосуддя;

- дослідити досвід зарубіжних країн у притягненні суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення суддею обов'язку щодо справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду і вирішення судових справ;
- провести аналіз практики Вищої ради правосуддя щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення строків, справедливості та неупередженості розгляду судових справ;
- обґрунтувати основні напрями вдосконалення підстав дисциплінарної відповідальності суддів за порушення суддею обов'язку щодо справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду і вирішення судових справ в Україні.

Основу теоретично-методологічної бази дослідження складають напрацювання українських та зарубіжних фахівців права. Емпіричною базою є національна та зарубіжна судова практика та статистичні дані. В кваліфікаційній роботі застосовувались методи пізнання, візуального спостереження, розпитування, статистичний метод, методи сприйняття, пошуку інформації, порівняння, аналітичний. За допомогою логіко-семантичного методу поглиблено понятійний апарат. Історико-правовий метод слугував засобом дослідження міжнародних стандартів дисциплінарної відповідальності суддів. Догматичний метод використовувався для аналізу чинного законодавства України щодо дисциплінарної відповідальності суддів. За допомогою системно-структурного методу, методу аналізу та синтезу проаналізовано склади окремих дисциплінарних проступків, що полягають у порушенні суддею обов'язку щодо справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду і вирішення судових справ як підстава притягнення до дисциплінарної відповідальності. Емпіричний метод використовувався для вивчення дисциплінарної практики Вищої ради правосуддя та рішень ЄСПЛ. За допомогою порівняльно-правового методу здійснено аналіз досвіду зарубіжних країн у притягненні суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення суддею обов'язку щодо справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду

і вирішення судових справ. Ці елементи забезпечують комплексний підхід до дослідження проблеми та її вирішення.

Наукове значення кваліфікаційної роботи. Дослідження сприятиме теоретичному осмисленню правової природи дисциплінарної відповідальності суддів, визначенню її принципів, підстав притягнення до дисциплінарної відповідальності та механізмів застосування. Аналіз міжнародних стандартів і практики Європейського суду з прав людини дозволить сформулювати пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства у цій сфері.

Практичне значення кваліфікаційної роботи. Результати роботи можуть бути використані у правозастосовній діяльності Вищої ради правосуддя, органів суддівського самоврядування, адвокатів та науковців. Запропоновані рекомендації можуть сприяти удосконаленню нормативно-правової бази та підвищенню рівня суддівської етики, удосконаленню підстав дисциплінарної відповідальності суддів за порушення суддею обов'язку щодо справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду і вирішення судових справ в Україні.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи магістра. Структура кваліфікаційної роботи магістра зумовлена предметом, метою та завданнями дослідження. Кваліфікаційна робота магістра складається із вступу, трьох розділів, якими охоплюються дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (120 найменувань) та 2 додатків. Загальний обсяг дипломної роботи 130 сторінок, у тому числі список використаних джерел – 13 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ОСОБЛИВОСТІ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ

1.1. Правова природа дисциплінарної відповідальності суддів

Відповідно до Конституції України, народ є єдиним джерелом влади, тому суддя несе перед ним відповідальність та зобов'язаний гарантувати право кожного на справедливий судовий розгляд. Це обумовлює необхідність високих моральних якостей у представників судової гілки влади. Професія судді має унікальний характер, оскільки суддя уособлює правосуддя в державі та свідомо приймає на себе значні обмеження у власній поведінці. Від нього очікується бездоганність не лише під час здійснення правосуддя, а й у позасудовій діяльності, що відповідає його високому соціальному статусу. Дотримання етичних норм та бездоганна поведінка сприяють зміцненню довіри громадян як до конкретного судді, так і до судової системи загалом. При здійсненні правосуддя суддя діє незалежно та керується принципом верховенства права, що закріплено у ст. 129 Конституції України [35]. Гарантії незалежності суддів забезпечуються визначеним порядком їх призначення, притягнення до відповідальності, звільнення та припинення повноважень, що передбачено п. 1 ч. 5 ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон) [68; 95, с. 98].

У правовій теорії дисциплінарна відповідальність визначається як одна з форм юридичної відповідальності, що реалізується через застосування адміністрацією підприємств, установ або інших організацій дисциплінарних стягнень. Вона може наставати у випадках: а) порушення правил внутрішнього трудового розпорядку; б) у порядку підлеглості; в) відповідно до вимог дисциплінарних статутів і положень. До заходів дисциплінарного впливу належать зауваження, попередження, догана, переведення на іншу посаду тощо [102, с. 153].

Юридична відповідальність за своєю правовою сутністю спрямована на захист громадян України від порушень їх законних прав, свобод та інтересів. Це досягається шляхом законодавчого встановлення системи примусових заходів щодо осіб, які вчинили правопорушення, що, у свою чергу, сприяє підтриманню правопорядку та дотриманню законності.

Щодо юридичної відповідальності суддів, то, відповідно до досліджень Л. Виноградової, її слід розглядати як здатність судді об'єктивно оцінювати власну діяльність, звітувати перед суддівським корпусом, кваліфікаційною комісією та Вищою радою правосуддя щодо виконання своїх посадових обов'язків. Ця відповідальність охоплює дотримання правових норм під час ухвалення судових рішень, а у разі доведення вини судді – застосування до нього санкцій за порушення вимог законодавства [13, с. 23].

Л. Виноградова також визначає юридичну відповідальність суддів як відображення їхнього ставлення до виконання професійних обов'язків, основою яких є здійснення правосуддя [13, с. 23]. Таке розуміння відповідальності розкриває її позитивний аспект. Водночас юридична відповідальність суддів передбачає застосування заходів державного примусу у разі порушення ними правових норм, що може виражатися у встановленні певних обмежень або, за наявності правопорушення, додаткових обтяжень.

Крім того, юридичну відповідальність суддів нерідко визначають як морально-правову категорію, яка впливає на формування добросовісного ставлення до застосування права та виконання обов'язків, пов'язаних із реалізацією правосуддя відповідно до чинного законодавства [13, с. 18]. Зазначені підходи до розуміння юридичної відповідальності суддів поєднують її позитивний і негативний аспекти, а також розкривають її через призму здійснення суддею правосуддя.

Зміст юридичної відповідальності суддів має ґрунтуватися передусім на правовій доктрині, що визначає це поняття у положеннях чинного законодавства, яке встановлює відповідальність суддів за вчинення правопорушень [97, с. 93].

Одним із різновидів юридичної відповідальності суддів є дисциплінарна відповідальність, оскільки дотримання законності у функціонуванні судової системи безпосередньо залежить від рівня дисципліни, правової культури, етичних норм і професійної компетентності її представників. Відповідно, виконання трудової дисципліни є невід'ємним обов'язком судді. Для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності необхідно встановити факт дисциплінарного проступку, який визначається як винне та протиправне невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків [94, с. 171].

В Україні дисциплінарна відповідальність є одним зі способів реалізації юридичної відповідальності суддів, оскільки забезпечення законності у роботі судових органів безпосередньо пов'язане з рівнем дотримання дисциплінарних вимог, правової етики та належної фахової підготовки працівників судової системи. Саме тому дотримання трудової дисципліни є одним із ключових обов'язків судді [36, с. 158].

Проблематика дисциплінарно-правової кваліфікації набула особливої актуальності у зв'язку зі збільшенням кількості випадків дисциплінарних порушень та конкуренцією між ними. Різноманітність підстав для дисциплінарної відповідальності закономірно спричиняє формування категорій правопорушень суддів, які мають спільні характеристики.

З моменту відновлення незалежності України кількість підстав для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності зростає більш ніж у десять разів. Відповідно до статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [68] передбачено понад 30 окремих підстав, що можуть слугувати підставою для застосування дисциплінарних заходів щодо суддів [44, с. 47].

Дисциплінарна відповідальність суддів має подвійний характер і може розглядатися з двох позицій. По-перше, як один із видів юридичної відповідальності державних службовців у межах проходження державної служби. По-друге, як елемент адміністративного процесу (провадження).

Щодо першого аспекту слід зазначити, що дисциплінарна відповідальність суддів переважно трактується як самостійний вид юридичної

відповідальності, який застосовується у специфічній сфері суспільних відносин, безпосередньо пов'язаній із професійною діяльністю суддів як окремої категорії суб'єктів права [42, с. 75].

На думку С. Подкопаєва, дисциплінарна відповідальність суддів є різновидом юридичної відповідальності, що передбачає накладення на суддів певних моральних, організаційних та матеріальних обмежень у разі порушення ними вимог суддівської дисципліни. Основною метою цього виду відповідальності є забезпечення дотримання суддями спеціальних правових стандартів при здійсненні ними професійної діяльності [59, с. 162].

Дисциплінарна відповідальність завжди пов'язана з невиконанням або неналежним виконанням працівником своїх трудових обов'язків, що становить порушення трудової дисципліни. Відповідно до поглядів С. Подкопаєва, підтриманих В. Василенком, дисциплінарна відповідальність суддів полягає у застосуванні до порушників норм суддівської дисципліни певних несприятливих заходів морального, матеріального та організаційного характеру. Вона є важливим механізмом забезпечення відповідності поведінки та діяльності суддів встановленим професійним стандартам [60; 11, с. 88].

Т. Андрейчук визначає дисциплінарну відповідальність як один із видів юридичної відповідальності, що ґрунтується на встановленому державою обов'язку судді, який вчинив дисциплінарний проступок, зазнати примусового обмеження певних прав чи благ. Таке обмеження здійснюється шляхом застосування дисциплінарного стягнення в межах відповідного провадження відповідно до норм загального та спеціального законодавства України. Дослідник наголошує, що дисциплінарна відповідальність суддів виконує функцію спеціальної юридичної гарантії, яка забезпечує нормативно закріплені механізми захисту службово-трудова прав і обов'язків суддів, механізми їх реалізації, а також засоби охорони прав, свобод та інтересів громадян, суспільства та держави. Дисциплінарні санкції, що накладаються на суддю за порушення трудової дисципліни, можуть мати моральний, матеріальний або організаційний характер і застосовуються у випадках невиконання або

неналежного виконання службових обов'язків. У цьому контексті дисциплінарна відповідальність виступає засобом дотримання судьями професійних стандартів та принципів суддівської дисципліни [1, с. 52-60].

А. Шевченко розглядає дисциплінарну відповідальність суддів як особливий, автономний різновид юридичної відповідальності, що має всі характерні риси загальної відповідальності. Встановлення дисциплінарної відповідальності для суддів за вчинення ними правопорушень є ключовим механізмом підвищення ефективності їхньої діяльності, забезпечення належного виконання професійних обов'язків та гарантування прав і законних інтересів громадян і держави [110, с. 75].

Питання дисциплінарної відповідальності суддів не можна обмежити лише конкретними аспектами, вони повинні бути розглянуті в набагато ширшому контексті. Зокрема, йдеться не тільки про порушення суддею своїх посадових обов'язків, але й про недотримання вимог, які стосуються його статусу та присяги. Унікальність статусу суддів суттєво впливає на визначення підстав для настання дисциплінарної відповідальності, а також на коло осіб, які можуть ініціювати питання про дисциплінарні порушення суддів, і органи, які мають повноваження вирішувати ці питання [26, с. 21].

Л. Виноградова підкреслює подвійний характер дисциплінарної відповідальності. З одного боку, вона ґрунтується на загальноприйнятих принципах, з іншого – відображає особливості виконання службових обов'язків суддів. Згідно з її думкою, суддю можна притягнути до дисциплінарної відповідальності як за порушення трудового законодавства, що належить до загальної дисциплінарної відповідальності, так і за порушення спеціальних норм, встановлених відповідними нормативними актами, що в свою чергу призводить до спеціальної дисциплінарної відповідальності [13, с. 36].

К. Гермак трактує дисциплінарну відповідальність суддів як покарання за неправомірні дії, вчинені суддею під час виконання своїх повноважень. Вона відрізняється від кримінальної відповідальності, оскільки остання має більш широке соціальне і загальне значення, яке виходить за межі діяльності

публічних органів. Саме тому кримінальна відповідальність застосовується до таких вчинків, що порушують основні законні інтереси суспільства. Дисциплінарна відповідальність суддів – різновид юридичної відповідальності, що передбачає притягнення судді до відповідальності у рамках дисциплінарного провадження у разі неналежного виконання ним своїх професійних обов'язків або порушення норм спеціального законодавства та етичних вимог, регламентованих внутрішніми актами. У такому випадку до судді застосовується дисциплінарне стягнення як до особи, що вчинила дисциплінарний проступок [19, с. 669].

Метою інституту дисциплінарної відповідальності суддів є вирішення соціальних завдань, спрямованих на підтримку необхідного рівня ефективності судової системи, яка є невід'ємною частиною гарантій захисту прав, інтересів та свобод особи в суспільстві.

Мета цієї відповідальності, що є складним міжгалузевим правовим інститутом та специфічним видом дисциплінарної відповідальності, полягає в забезпеченні належного виконання суддями своїх службових обов'язків, дотриманні дисципліни та стабільного функціонування судової системи України, а також у захисті прав громадян на справедливий суд [30, с. 110].

Застосування дисциплінарних заходів до суддів має на меті відновлення порушених службових відносин та запобігання можливим негативним наслідкам вчиненого проступку. Окрім того, дисциплінарна відповідальність суддів служить загальним цілям юридичної відповідальності, таким як захист правопорядку, зміцнення поваги до законності та прав громадян, виконання присяги судді, підвищення рівня державної дисципліни та запобігання новим правопорушенням [73, с. 68].

Спеціальна дисциплінарна відповідальність суддів включає специфічний статус осіб, що вчиняють дисциплінарні проступки, а також особливості суб'єктів, які накладають дисциплінарні стягнення та здійснюють дисциплінарне провадження. Вона має певний порядок та підстави для притягнення до відповідальності, а також порядок оскарження дисциплінарних

стягнень та визначення їх видів. Важливою особливістю суддів як суб'єктів дисциплінарних проступків є гарантія їхньої недоторканності, що закріплена в Конституції. Судді повинні мати можливість здійснювати свою діяльність без стороннього впливу, тиску, погроз або будь-якого неправомірного втручання, незалежно від мотивів такого втручання [24, с. 300].

С. Подкопаєв зазначає, що дисциплінарний проступок судді виникає через невиконання його службових обов'язків і є незаконним діянням. Такі порушення можуть призвести до обмеження або порушення прав, свобод та інтересів громадян, які беруть участь у судовому процесі або звертаються до суду за захистом. Це створює ситуацію, коли суддя не виконує свої професійні обов'язки [58, с. 92].

О. Новак підкреслює, що дисциплінарний проступок, вчинений суддею, є незаконним і може бути як умисним, так і необережним порушенням службової дисципліни. Важливою рисою є те, що службова дисципліна суддів передбачає дотримання їхніх службових прав та обов'язків, а також виконання заборон та обмежень, що закріплені Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють професійну діяльність суддів [51, с. 334].

А. Селіванов у свою чергу визначає дисциплінарний проступок суддів як навмисне порушення, яке проявляється у діях або бездіяльності, закріплених у законодавчих чи організаційних внутрішніх судових актах (інструкціях), що визначають вимоги до професійних суддів. Дисциплінарний проступок – це свідомо скоєний суддею вчинок при розгляді конкретних справ, порушення процесуальних вимог, що вказує на ігнорування суддею свого правового статусу. В результаті цього суддя може вчиняти дії або бездіяльність, або ж ухвалювати рішення, що суперечать закону та його обов'язкам [93, с. 46].

Паришкура В.В., досліджуючи питання юридичної відповідальності суддів, зазначає, що суддя може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності відповідно до порядку дисциплінарного провадження, з підстав, визначених у Законі України «Про судоустрій і статус суддів». Ці підстави взаємопов'язані з обов'язками судді. Вона підкреслює, що порушення

повинні бути винними, і це може проявлятися у формі умислу або недбалості. Зокрема, вона звертає увагу на п. 5.1 Європейської хартії про закон «Про статус суддів», що визначає відповідальність судді у разі невиконання чітко визначених законом обов'язків. У результаті її дослідження було запропоновано визначення дисциплінарного проступку судді як вчинення суддею винного діяння (дії чи бездіяльності), яке полягає в порушенні законодавчо визначених обов'язків, що є підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за спеціальною правовою процедурою [55, с. 235].

З огляду на це, важливо відзначити, що дисциплінарний проступок судді полягає в порушенні ним обов'язків, визначених законодавством, через вчинення дій або бездіяльності. На підставі таких порушень суддя притягується до дисциплінарної відповідальності в рамках спеціально розробленої правової процедури.

Юридичний аналіз дисциплінарного правопорушення традиційно включає кілька ключових елементів, таких як об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона. Загальним об'єктом дисциплінарного проступку є дисципліна, яка визначається як стан, при якому всі суб'єкти влади та підпорядкування дотримуються встановлених порядків та правил, закріплених у законах, статутах та положеннях. Отже, об'єктом дисциплінарного проступку судді є ті суспільні відносини, в яких суддя зобов'язаний виконувати передбачені законодавством обов'язки.

Об'єктивна сторона дисциплінарного проступку судді виражається через конкретні дії або бездіяльність. До дій можна віднести, зокрема, втручання судді в процес здійснення правосуддя іншими суддями. Щодо бездіяльності, прикладом є випадок, коли суддя не виконує обов'язок подати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, відповідно до вимог законодавства у сфері запобігання корупції.

Суб'єктивно дисциплінарні правопорушення можна класифікувати за наявністю вини, яка може бути у формі умислу або недбалості. Наприклад, суддя може свідомо порушити правила щодо відводу (самовідводу) або через недбалість не зазначити в судовому рішенні мотиви прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті справи.

Єдиним суб'єктом дисциплінарного проступку є суддя, і він може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності лише в разі вчинення конкретного дисциплінарного проступку, з дотриманням чітко визначеного законом порядку. Судді, в свою чергу, є суб'єктами спеціальної дисциплінарної відповідальності, що впливає з їхньої ролі у здійсненні правосуддя. На відміну від загальної дисциплінарної відповідальності, судді можуть скоювати більш широкий спектр дисциплінарних правопорушень, а санкції за їх вчинення є значно суворішими. Це підкреслює важливість забезпечення точності та передбачуваності підстав для застосування дисциплінарної відповідальності, що є необхідною умовою для забезпечення незалежності суддів [43, с. 14].

Особливий характер діяльності судді та його правовий статус накладають обов'язок здійснювати самоконтроль за власними діями та поведінкою. Оскільки всі юридичні акти, що видаються суддею, здійснюються від імені держави, держава несе відповідальність за моніторинг його діяльності. У зв'язку з цим, коли суддя вчиняє дії, які можуть порушити довіру до нього як до представника судової влади та вплинути на репутацію суддівського корпусу в цілому, державна реакція у вигляді дисциплінарної відповідальності є абсолютно виправданою. Зазначимо, що особливістю дисциплінарної відповідальності судді є те, що він може бути притягнутий до відповідальності не лише за порушення, скоєні під час виконання ним своїх службових обов'язків, а й за дії, здійснені поза межами його професійної діяльності. Суддя, як представник судової влади, повинен завжди бути еталоном поведінки, тому його поведінка повинна відповідати високим стандартам як у робочий час, так і поза ним [38, с. 90].

Оскільки суддя має особливий правовий статус, це вимагає від нього як внутрішнього контролю за власною поведінкою, так і зовнішнього контролю з боку держави. Адже забезпечення авторитету судової влади є важливою державною справою, оскільки судові рішення оголошуються від імені держави. Дисциплінарна відповідальність полягає у відповідній реакції на дії судді, що можуть порушити його репутацію та викликати підозри щодо його професійної добросовісності, незалежно від того, чи ці дії здійснені в межах судового процесу або поза ним. Тому для запобігання дискредитації судової влади важливо, щоб закон чітко визначав підстави для оцінки та кваліфікації дій суддів, які порушують етичні та професійні вимоги [45; 73, с. 68].

Отже, враховуючи вище викладене, можна зробити висновок, що дисциплінарна відповідальність суддів є невід'ємним елементом правової системи, спрямованим на забезпечення належного рівня професійної діяльності суддів та дотримання ними високих стандартів етики й дисципліни. Суддя, будучи втіленням правосуддя, повинен дотримуватися моральних і правових норм не лише під час здійснення професійних обов'язків, а й у позасудовій діяльності, що сприяє зміцненню суспільної довіри до судової влади. Як особливий вид юридичної відповідальності, дисциплінарна відповідальність суддів має комплексний характер, поєднуючи елементи трудового, адміністративного та етичного регулювання. Вона настає за вчинення дисциплінарного проступку – винного та протиправного порушення службових обов'язків судді. До заходів дисциплінарного впливу належать моральні, організаційні та матеріальні санкції, які застосовуються з метою підтримання законності, забезпечення професійної відповідності суддів та захисту прав громадян. Дисциплінарна відповідальність суддів виконує важливу функцію у правовій системі, оскільки гарантує ефективність судової діяльності, дотримання суддями вимог законодавства, а також сприяє зміцненню правопорядку. Вона може розглядатися як специфічна форма юридичної відповідальності, що враховує особливий статус судді, його професійні обов'язки та вимоги до його поведінки. Застосування дисциплінарних заходів

спрямоване не лише на покарання суддів за порушення, але й на профілактику можливих правопорушень, що є необхідною умовою ефективного функціонування судової системи. З огляду на викладене, дисциплінарна відповідальність суддів є механізмом правового контролю, що спрямований на підтримання високих професійних стандартів, зміцнення законності та забезпечення суспільної довіри до судової влади.

1.2. Принципи дисциплінарної відповідальності суддів

Принципи права – це основні ідеї, що визначають зміст і напрямки правового регулювання суспільних відносин. Вони є орієнтирами для нормотворчої та правозастосовної діяльності органів влади і складають систему загальних імперативних норм, закріплених у праві. Принципи відображають сутність і цінності правової системи, визначаючи її розвиток. Вони служать не тільки основою для формування норм, а й для вирішення конкретних юридичних справ, зокрема через аналогію закону при прогалинах у правових актах [101]. Порушення принципів права не завжди є підставою для скасування судового рішення. У певних випадках такі порушення можуть призвести до визнання доказів недопустимими або скасування окремих процесуальних рішень. Однак це не завжди тягне за собою дисциплінарну відповідальність судді, оскільки правові наслідки залежать від тяжкості допущених порушень [100, с. 16].

Чинне законодавство України, зокрема Закони України «Про Вищу раду правосуддя» та «Про судоустрій і статус суддів», не містять чіткого закріплення принципів дисциплінарного провадження щодо суддів. Однак практика діяльності дисциплінарних органів дозволяє їх визначити на доктринальному рівні шляхом узагальнення реального правозастосування.

Так, А. Бойко виокремлює низку ключових принципів, які повинні лежати в основі дисциплінарної практики щодо суддів. Серед них: принцип законності, рівності всіх перед законом, презумпції невинуватості,

пропорційності, автономності дисциплінарної відповідальності, незалежності та неупередженості дисциплінарних органів, гарантії права на захист, а також принципи публічності та конфіденційності [7].

Основним принципом дисциплінарної відповідальності суддів є принцип законності, що ґрунтується на верховенстві права та має конституційну основу, як відображено в ст. 92 Конституції України [33, с. 12]. Він реалізується через правову визначеність підстав для притягнення до відповідальності та дотримання Вищою радою правосуддя (далі – ВРП) процедурних вимог. Перелік підстав для дисциплінарної відповідальності суддів закріплено в ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Кваліфікація діянь як дисциплінарних проступків належить до компетенції ВРП. Рішення ВРП можуть бути оскаржені згідно з Кодексом адміністративного судочинства України [103, с. 19]. Принцип рівності перед законом вимагає, щоб усі державні службовці, що підлягають дисциплінарній відповідальності, мали рівні права та обов'язки.

У правовому висновку від 25 квітня 2012 року № 11-рп/2012 Конституційний Суд України підкреслив, що принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом є гарантією доступності правосуддя та реалізації права на судовий захист, що закріплене ч. 1 ст. 55 Конституції України. Цей принцип походить від основоположного положення про рівність громадян перед законом, що визначено ч. 1 ст. 24 Конституції України, і поширюється на судочинство. Рівність процесуальних суб'єктів перед законом та судом забезпечує уніфікований правовий режим для реалізації їхніх процесуальних прав [90].

Згідно з п. 2 ст. 52 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», всі судді в Україні мають єдиний правовий статус, незалежно від місця служби чи посади в судовій системі. Підстави для дисциплінарної відповідальності застосовуються до всіх суддів за принципом універсальності та з дотриманням однакових процедурних правил. Процесуальні інструменти у дисциплінарному провадженні також є уніфікованими. Аналізуючи практику Вищої ради

правосуддя, можна відзначити, що в її правових актах часто не зазначається, який конкретно принцип порушено, що призводить до притягнення судді до відповідальності. Це пояснюється тим, що хоча кожен принцип має свою специфіку, їх імперативи часто є ідентичними. Недотримання загальних юридичних вимог зазвичай веде до порушення принципів рівності та змагальності одночасно [94, с. 63].

Дисциплінарна відповідальність суддів базується на принципах рівності, змагальності та законності. Порушення цих принципів може свідчити про неправомірні дії судді, що підтверджується дисциплінарною та судовою практикою. Зокрема, підставами для дисциплінарної відповідальності суддів є:

- зневажливе ставлення до учасників процесу, дискримінаційні висловлювання щодо їхнього статусу, освіти, віку чи національності, а також надання процесуальних переваг одній зі сторін (рішення Третьої дисциплінарної палати від 22.11.2017 № 3725/3дп/15-17);

- недотримання процесуальних вимог щодо повідомлення учасників про судові засідання, що призводить до розгляду справи без їхньої участі (постанова Великої палати Верховного Суду від 12.09.2019 № 11-57сап19);

- розгляд справи без належного залучення зацікавлених осіб, порушення правил юрисдикції, що впливає на законність судового рішення (рішення Першої дисциплінарної палати від 05.06.2020 № 1729/1дп/15-20);

- прийняття процесуальних рішень без забезпечення рівних можливостей для сторін у справі, що свідчить про упередженість судді (постанова Великої палати Верховного Суду від 22.08.2019 № 11-118сап19);

- видалення представника позивача із зали судових засідань без законних підстав, висловлення критичних зауважень щодо його освіти, кваліфікації чи віку (постанова Великої палати Верховного Суду від 13.02.2020 № 11-1007сап19);

- прийняття до розгляду позовних заяв без належного документального обґрунтування клопотань про звільнення від сплати судового збору, що

суперечить вимогам процесуального законодавства (рішення Першої дисциплінарної палати від 05.07.2019 № 1793/1дп/15-19);

– розгляд клопотання про арешт майна без участі його власника, що є порушенням прав сторін у процесі (рішення Другої дисциплінарної палати від 22.06.2020 № 1916/2дп/15-20, рішення Третьої дисциплінарної палати від 15.07.2020 № 2132/3дп/15-20).

Таким чином, дисциплінарна практика свідчить про важливість дотримання суддями принципів рівності, змагальності та законності, а їх порушення може мати наслідком притягнення до відповідальності.

Аналіз дисциплінарної практики Вищої ради правосуддя свідчить, що не всі дії суддів розцінюються як порушення принципів рівності та змагальності. Зокрема, до таких випадків належать:

– недотримання суддею формальних вимог процесуального законодавства без суттєвого впливу на права сторін (рішення ВРП від 28.09.2018 № 2986/0/15-18);

– відсутність у судді повноважень щодо перегляду доказів та зміни судового рішення (рішення Другої дисциплінарної палати від 26.06.2017 № 1780/2дп/15-17);

– розгляд справи без повідомлення учасників відповідно до норм процесуального права (рішення Другої дисциплінарної палати від 11.09.2017 № 2711/2дп/15-17);

– належне розглядання клопотання або своєчасне інформування учасників про судові засідання (рішення Третьої дисциплінарної палати від 27.02.2019 № 602/3дп/15-19; рішення Першої дисциплінарної палати від 17.05.2019 № 1342/1дп/15-19);

– ситуація, коли учасник процесу самовільно залишив залу судового засідання після провокаційної поведінки (рішення Першої дисциплінарної палати від 05.10.2018 № 3075/1дп/15-18);

– суддівська помилка, яка мала характер добросовісного порушення норм процесуального права (рішення Другої дисциплінарної палати від 23.07.2018 № 2359/2дп/15-18).

Таким чином, дисциплінарні органи враховують обставини кожного конкретного випадку та не завжди кваліфікують дії суддів як порушення принципів рівності та змагальності, якщо вони відповідають процесуальним нормам або є наслідком добросовісної суддівської помилки.

Один із ключових принципів дисциплінарної відповідальності суддів – обов'язковість доведення складу дисциплінарного проступку. Це означає, що Дисциплінарна палата Вищої ради правосуддя повинна провести належне розслідування, забезпечити справедливу та обґрунтовану процедуру розгляду справи й ухвалити вмотивоване рішення щодо притягнення судді до дисциплінарної відповідальності або відмови. Згідно з Законом України «Про судоустрій і статус суддів», суддя зобов'язаний справедливо і неупереджено розглядати справи, дотримуватися суддівської етики та підтримувати високі стандарти поведінки для зміцнення довіри до суду. Тому суддя несе тягар доведення правомірності своїх дій під час виконання обов'язків. Цей обов'язок реалізується через вимогу надання необхідних документів на запит члена ВРП або її дисциплінарного інспектора (ст. 31 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»). Суддя має право брати участь у засіданнях, подавати докази, ініціювати виклик свідків, ставити запитання, подавати заперечення та ознайомлюватися з матеріалами справи (ст. 49, 30 Закону України «Про Вищу раду правосуддя») [102]. Згідно з п. 10 ч. 7 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суддя зобов'язаний підтвердити законність джерел свого майна під час кваліфікаційного оцінювання або дисциплінарного провадження, якщо виникають сумніви щодо доброчесності або законності набуття активів. На вимогу ВРП суддя повинен надати документи, які підтверджують законність доходів, що дозволили йому придбати майно або здійснити сумнівні витрати [40].

Принцип обов'язковості доведення складу дисциплінарного проступку забезпечує об'єктивність дисциплінарного процесу, встановлення правомірності дій судді і їх відповідність законодавчим вимогам.

Принцип пропорційності, відповідно до ч. 2 ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», вимагає, щоб дисциплінарне стягнення відповідало тяжкості проступку, враховувало обставини його вчинення, ступінь вини та наслідки порушення. Цей принцип пов'язаний із змістовною справедливістю, яка передбачає відповідність між правопорушенням і санкцією, а також з диференційованим підходом до встановлення обмежень залежно від обставин конкретної справи [57].

Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 підтверджує, що питання відповідності покарання вчиненому правопорушенню є окремим проявом справедливості. Конституційний Суд зазначив, що категорія справедливості передбачає домірність (співмірність) покарання вчиненому правопорушенню. Це означає, що не тільки формальна відповідність складу правопорушення та передбаченої санкції є важливою, але й необхідність встановлення справедливого співвідношення між тяжкістю вчиненого діяння, його обставинами та особистістю правопорушника [89].

У дисциплінарному провадженні щодо суддів принцип пропорційності виявляється в тому, що Вища рада правосуддя повинна:

- оцінювати тяжкість дисциплінарного проступку, враховуючи його наслідки, ступінь вини судді та обставини справи;
- забезпечувати відповідність дисциплінарного стягнення вчиненому порушенню, не допускаючи надмірного або неспівмірного покарання;
- використовувати індивідуальний підхід до кожного випадку, щоб рішення про притягнення до відповідальності не суперечило принципам справедливості та рівності перед законом;
- дотримуватися недискримінаційного підходу та неупередженості при прийнятті рішення щодо накладення санкцій.

Таким чином, принцип пропорційності у дисциплінарному провадженні забезпечує баланс між необхідністю притягнення судді до відповідальності за порушення та дотриманням його прав, гарантує справедливе застосування дисциплінарних санкцій і підтримує суспільну довіру до судової влади.

Принцип автономії дисциплінарної відповідальності суддів базується на кількох важливих засадах правової системи. Зокрема, це передбачає незалежність Вищої ради правосуддя як органу суддівського врядування, що складається переважно з суддів. Конституція України, зокрема стаття 131, визначає правовий статус і повноваження цього органу, підкреслюючи його автономність у судовій системі [62].

Дискреційні повноваження Вищої ради правосуддя, відповідно до ст. 131 Конституції та ст. 3 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», надають органу право ухвалювати рішення на власний розсуд в межах закону. Це проявляється в широкому застосуванні дискреційних повноважень у дисциплінарному провадженні, зокрема у виборі кваліфікації діянь, оцінці обставин і застосуванні санкцій.

Принцип правової визначеності полягає у чіткості, зрозумілості та однозначності норм права, а також у здатності передбачити наслідки їх застосування. Важливою частиною цього принципу є стабільність законодавства, яка дозволяє передбачати розумні наслідки дій. Чіткість підстав для дисциплінарної відповідальності суддів і процесу цієї відповідальності є основою правової визначеності (Рішення Конституційного Суду України від 20 червня 2019 року № 6-р/2019) [88].

Принцип невідворотності відповідальності є ключовим для забезпечення ефективності заходів юридичної відповідальності. Він сприяє тому, що порушники мають бути обов'язково покарані, що також виконує попереджувальну функцію. У сучасному контексті ця функція є особливо важливою для підтримання дисципліни серед суддів [53, с. 421].

Принцип автономії дисциплінарного провадження та взаємодії Вищої ради правосуддя з іншими органами правопорядку полягає в тому, що

дисциплінарне розслідування здійснюється незалежно від паралельного кримінального провадження [79].

Автономія дисциплінарної відповідальності суддів не виключає їх підвищеної відповідальності за корупційні правопорушення. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає застосування дисциплінарних санкцій після притягнення суддів до адміністративної відповідальності. Вища рада правосуддя зобов'язана розглядати дисциплінарну відповідальність судді після притягнення до відповідальності за корупційні правопорушення (п. 15 ст. 106). Оцінка обставин справи для дисциплінарної відповідальності є виключною компетенцією ВРП [102].

Принцип незалежності та неупередженості дисциплінарного провадження ґрунтується на статусі органу, який його проводить. Рішення щодо кар'єри суддів повинні прийматися на основі прозорих процедур і об'єктивних критеріїв, не під впливом політичної лояльності чи упередження (пп. 20-21 Висновку Консультативної ради європейських суддів (далі – КРЕС) №24 (2021)) [18]. Вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним органом, що забезпечує незалежність судової влади та дотримання Конституції та законів України (стаття 1 Закону «Про Вищу раду правосуддя»). Її незалежність гарантується прозорими механізмами формування складу, визначеною процедурою реалізації повноважень та правами для членів ВРП (ст.ст. 7-33 цього Закону).

Принцип гарантування права на захист передбачає, що суддя має право самостійно захищати свої інтереси, подавати докази, знайомитись з матеріалами справи, оскаржувати рішення в дисциплінарному провадженні та мати представника під час слухань у відповідному органі (ст.ст. 47-52 Закону України «Про Вищу раду правосуддя») [102].

Принцип публічності дисциплінарного провадження передбачає відкритість і змагальність при розгляді справи щодо судді, що є міжнародним стандартом цієї процедури [48]. Згідно з п. 4 рекомендації Висновку КРЕС № 24 (2021) «Еволюція судових рад і їхня роль у незалежних і безсторонніх

судових системах», легітимність судових рад забезпечується не лише правовою основою, але й довірою громадськості, яку вони здобувають завдяки прозорості, підзвітності та ефективній роботі в інтересах суспільства [18]. Відповідно до ч. 1 та 9 ст. 49 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», розгляд дисциплінарної справи здійснюється у відкритому засіданні Дисциплінарної палати, де присутні дисциплінарний інспектор Вищої ради правосуддя, суддя, скаржник та їх представники. Процес розгляду та оголошення результатів фіксуються технічними засобами.

Принцип конфіденційності, на відміну від публічності, передбачає можливість конфіденційного розгляду дисциплінарних справ, що практикується в ряді європейських країн та окремих штатах США [48]. Національні правові традиції вимагають забезпечення довіри до судової влади через публічність дисциплінарної відповідальності суддів. Незважаючи на загальне правило відкритості, ст. 49 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» дозволяє розглядати дисциплінарну справу у закритому засіданні у випадках, коли розкриття певних відомостей може порушити законодавчо охоронювані таємниці або призвести до розголошення особистих даних осіб, які беруть участь у справі.

Додатково, ст. 34 цього ж Закону передбачає ухвалення рішень Вищою радою правосуддя в спеціально визначеному приміщенні (нарадчій кімнаті) у випадках, коли є необхідність запобігти розголошенню конфіденційної інформації. У цьому приміщенні присутні лише члени Вищої ради правосуддя, які мають право голосу при ухваленні рішення [102]. Отже, елементи конфіденційності в дисциплінарному провадженні мають на меті збалансувати інтереси національної безпеки, захист приватності суддів та вимогу суспільства щодо підзвітності судової влади.

Таким чином, принципи дисциплінарної відповідальності суддів в Україні забезпечують законність, рівність, пропорційність та автономність процесу притягнення суддів до відповідальності. Вони гарантують, що дисциплінарні санкції застосовуються лише на підставі чітко визначених норм

закону, що сприяє передбачуваності та справедливості процесу. Всі судді, незалежно від посади чи місця роботи, підпадають під однакові правила відповідальності, що забезпечує рівність перед законом. Пропорційність покарання означає, що міра стягнення має відповідати тяжкості вчиненого порушення, запобігаючи як надмірній суворості, так і безкарності. Автономність дисциплінарного провадження гарантує незалежність органів, що ухвалюють рішення, і унеможлиблює політичний чи інший незаконний вплив. Суддям забезпечується право на захист, що дозволяє їм оскаржувати дисциплінарні рішення та представляти власні докази, що є важливим для справедливого розгляду. Баланс між публічністю та конфіденційністю дозволяє з одного боку забезпечити прозорість дисциплінарного процесу, а з іншого – захистити репутацію судді у разі безпідставних звинувачень. Сукупність цих принципів сприяє зміцненню судової влади, підтриманню її авторитету та дотриманню стандартів правосуддя.

1.3. Міжнародні стандарти дисциплінарної відповідальності суддів

Окремий статус судді, його повноваження та рівень довіри з боку суспільства зумовлюють необхідність обережного та виваженого підходу до питань дисциплінарної відповідальності. Такий підхід пов'язаний із забезпеченням незалежності судової влади та недопущенням будь-якого незаконного впливу на суддів. Важливим аспектом у цьому контексті є аналіз міжнародних правових стандартів, що визначають принципи дисциплінарної відповідальності суддів, у порівнянні з чинною нормативно-правовою базою, яка діє в Україні.

Дисциплінарна відповідальність суддів закріплена у низці міжнародних правових актів. Зокрема, на глобальному рівні це:

– Основні принципи незалежності судових органів, затверджені Генеральною Асамблеєю ООН у Резолюціях 40/32 та 40/146 від 29 листопада та 13 грудня 1985 року [54];

– Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя 1983 року [49];

– Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені Резолюцією 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року [3].

На європейському регіональному рівні питання дисциплінарної відповідальності суддів урегульовані такими актами:

– Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи, яка визначає стандарти незалежності, ефективності та професійних обов'язків суддів, ухвалена 17 листопада 2010 року [71];

– Європейська хартія про закон "Про статус суддів", прийнята під егідою Ради Європи 8 липня 1998 року [22].

Крім того, на рівні професійних суддівських об'єднань питання дисциплінарної відповідальності висвітлені у таких документах:

1) Загальна (Універсальна) хартія судді, ухвалена 17 листопада 1999 року Центральною Радою Міжнародної асоціації суддів у Тайпеї (Тайвань) [25];

2) Висновки першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів [15];

3) Висновки КРЕС для Комітету Міністрів Ради Європи, зокрема:

– № 1 (2001) «Про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів» [14];

– № 3 (2002) «Про принципи й правила, що регулюють професійну поведінку суддів, зокрема етичні норми, несумісну з посадою поведінку та неупередженість» [17];

3) Європейський статут судді, прийнятий Європейською асоціацією суддів у 1993 році [23];

4) Резолюція Європейської асоціації суддів, яка стосується ситуації в Україні щодо дисциплінарної відповідальності суддів, ухвалена 27 вересня 2007 року [70].

Таким чином, питання дисциплінарної відповідальності суддів є предметом міжнародного правового регулювання, що забезпечує єдині підходи до гарантування незалежності судової влади та встановлення справедливих

процедур притягнення суддів до відповідальності. Урахування зазначених міжнародних стандартів при удосконаленні національного законодавства сприятиме підвищенню рівня правової визначеності та ефективному захисту незалежності суддівської діяльності.

Оцінка міжнародно-правових актів свідчить про необхідність підвищеної уваги українського законодавця до низки фундаментальних аспектів, пов'язаних із дисциплінарною відповідальністю суддів. До таких аспектів належить чітке визначення підстав для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, включаючи їх змістове наповнення та нормативне закріплення. Також важливими є спеціальні вимоги до органів та осіб, які здійснюють дисциплінарне провадження, забезпечення відповідності дисциплінарного процесу стандартам судового розгляду, що включає його об'єктивність і неупередженість. Додаткову увагу слід приділити принципу пропорційності у застосуванні дисциплінарних санкцій, а також процедурі перегляду та оскарження рішень, ухвалених у дисциплінарних справах щодо суддів.

У міжнародних правових актах значна увага зосереджується на визначенні підстав для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності та їх правовому закріпленні. Зокрема, у пункті 5.1 Європейської хартії про закон «Про статус суддів» [22] встановлено, що суддя може бути притягнутий до відповідальності лише у разі невиконання обов'язку, який чітко передбачений законодавством. Таким чином, підкреслюється важливість законодавчої визначеності у питаннях дисциплінарної відповідальності суддів, що виключає можливість довільного або необґрунтованого застосування санкцій. Це відповідає загальноновизнаним стандартам правової визначеності та правопорядку, що вимагає чітко сформульованих підстав і процедур притягнення суддів до відповідальності.

Оскільки міжнародні правові акти не містять визначення дисциплінарного проступку, а також не надають вичерпного переліку діянь, які можуть розцінюватися як дисциплінарні порушення, питання кваліфікації таких

діянь залишається в межах національного регулювання. Єдиним загальновизнаним обмеженням щодо підстав дисциплінарної відповідальності судді є заборона притягнення його до відповідальності за зміст ухвалених судових рішень.

Відповідно до пункту 70 Рекомендації CM/Rec(2010)12 «Щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки», Комітет Міністрів Ради Європи наголошує, що судді не можуть підлягати особистій відповідальності у випадках, коли їхні рішення були змінені чи скасовані під час апеляційного перегляду. Аналогічна правова позиція міститься у висновку першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів щодо питань відповідальності суддів. У цьому документі зазначено, що помилки судді у застосуванні норм права чи встановленні фактичних обставин справи не можуть самі по собі бути підставою для притягнення його до дисциплінарної відповідальності. Винятковим випадком, коли суддя може бути підданий дисциплінарному стягненню за прийняте рішення, є наявність грубої недбалості або умисного порушення професійних стандартів, що є несумісним із статусом судді, який належним чином виконує свої обов'язки [14].

Одним із прикладів такої недбалості є безпідставне затягування розгляду справи та винесення судового рішення з вини самого судді. Затримка у здійсненні правосуддя суперечить принципу розумних строків судового розгляду та може призвести до порушення права осіб на доступ до правосуддя.

Будь-які спроби органів законодавчої чи виконавчої влади вплинути на суддю шляхом ініціювання дисциплінарного провадження за судові рішення (за відсутності складу кримінального правопорушення або явного нехтування суддівськими стандартами) становлять загрозу для незалежності судової влади. Подібне втручання суперечить фундаментальному принципу поділу влади та підриває довіру до правосуддя як незалежної гілки влади.

Проблема визначення поведінки судді, що підлягає дисциплінарній відповідальності, залишається актуальною на міжнародному рівні. У пункті 60 (с) Висновку № 1 (2001) КРЄС зазначено, що доцільно розробити стандарти, які

регулюють не лише підстави для усунення судді з посади, а й інші види дисциплінарної відповідальності, такі як переведення судді до іншого суду чи регіону [15]. Згідно з пунктом 77 (i) Висновку № 3 (2002) КРЕС, національне законодавство або основоположна хартія, що регулює статус судді, повинні якомога точніше визначати перелік порушень, які можуть спричинити дисциплінарне провадження, а також порядок застосування відповідних процедур [17]. Водночас КРЕС наголошує, що на загальноєвропейському рівні недоцільно встановлювати вичерпний перелік дисциплінарних проступків або санкцій. Визначення таких норм залишається в компетенції кожної держави [109].

Дисциплінарне провадження щодо судді ґрунтується на оцінці його поведінки у контексті відповідності встановленим професійним та етичним стандартам. Такі стандарти зазвичай передбачають недопустимість дій, які порушують принципи доброчесності, незалежності, неупередженості або завдають шкоди авторитету судової влади. Водночас, щоб уникнути свавільного застосування дисциплінарних санкцій, необхідно забезпечити чіткість законодавчих положень та прозорість дисциплінарного процесу.

Міжнародні правові акти більш детально визначають підстави для усунення судді з посади, його звільнення чи відкликання. Тимчасове відсторонення або звільнення судді можливе виключно у випадках його нездатності виконувати професійні обов'язки або поведінки, яка не відповідає статусу судді (п. 18 Основних принципів незалежності судових органів; п. 30 Монреальської універсальної декларації про незалежність правосуддя). Критерії, за якими визначається неспроможність судді виконувати свої функції, закріплені у пунктах 22-25 Монреальської універсальної декларації. Вони передбачають заборону для суддів обіймати посади в органах державної влади, брати участь у роботі слідчих комісій (за винятком випадків, що потребують суддівської експертизи), займатися підприємницькою діяльністю (крім управління особистими інвестиціями та приватною власністю), а також здійснювати адвокатську чи іншу юридичну практику. Крім того, суддя

зобов'язаний відмовитися від розгляду справи, якщо існують обґрунтовані сумніви щодо його неупередженості або потенційний конфлікт інтересів, що суперечить здійсненню правосуддя [49].

Відкликання судді, призначеного на посаду безстроково, до досягнення пенсійного віку можливе лише у випадках, чітко визначених законом. До таких підстав належить нездатність здійснювати судочинство, вчинення кримінального правопорушення або серйозне порушення дисциплінарних правил.

Окрему увагу міжнародні стандарти приділяють питанням суддівської етики та можливості дисциплінарної відповідальності за її порушення. Консультативна рада європейських суддів рекомендує не встановлювати норму, за якою будь-яке порушення етичних стандартів автоматично розглядається як дисциплінарний проступок. Такий підхід спрямований на забезпечення чіткої межі між моральними принципами суддівської діяльності та правовими підставами для дисциплінарних заходів.

Стандарти професійної поведінки суддів відрізняються від нормативних положень, що регулюють дисциплінарну відповідальність. Вони відображають рівень професійної придатності судді до виконання своїх функцій відповідно до суспільних очікувань та вимог законодавства. Ці стандарти становлять основу для здійснення суддею своїх повноважень таким чином, щоб забезпечити довіру до судової влади та дотримання загально визнаних етичних норм. Вироблення таких стандартів є завданням судової влади в межах механізму саморегулювання, що сприяє зміцненню авторитету судових органів та забезпеченню належної суддівської етики. Попри певний взаємозв'язок та перетин із дисциплінарними нормами, принципи професійної поведінки повинні існувати автономно. Це означає, що порушення етичних стандартів не повинно автоматично тлумачитися як дисциплінарне правопорушення чи ставати підставою для цивільної або кримінальної відповідальності. Відповідно до положень Висновку № 3 (пп. 45, 48, 60) [17], для ініціювання дисциплінарного провадження необхідно встановити, що вчинене діяння є не

лише порушенням етичних стандартів, а й серйозним та неприйнятним проступком, який виходить за межі звичайних порушень професійної поведінки. Ключовим завданням є забезпечення балансу між необхідністю розмежування етичних та дисциплінарних норм, з одного боку, та потребою реагування на найбільш грубі та систематичні порушення професійної етики – з іншого. Для цього слід створити такі механізми регулювання, які унеможливили б автоматичне отождошення всіх порушень етичних стандартів із підставами для дисциплінарної відповідальності. Це сприятиме об'єктивному та справедливому підходу до оцінки поведінки суддів, забезпечуючи як належний рівень етичної культури, так і захист незалежності судової влади [109].

Відповідно до положень міжнародних правових актів, склад дисциплінарного органу має відповідати певним критеріям, що гарантують його незалежність та неупередженість. По-перше, таким органом може бути або суд найвищої інстанції, або спеціально створений незалежний орган, який не підпорядковується законодавчій чи виконавчій владі. По-друге, якщо створюється спеціалізований орган, то принаймні половина його складу повинна складатися із суддів. По-третє, судді-члени цього органу мають обиратися виключно своїми колегами, тобто самими суддями, що забезпечує незалежність дисциплінарного розгляду від зовнішнього впливу. По-четверте, у складі такого органу можуть бути представлені юристи, які не є суддями, а також інші фахівці з неюридичних питань. Однак ці особи не можуть одночасно входити до складу органів законодавчої чи виконавчої влади, оскільки це могло б створити ризик політичного чи адміністративного впливу на діяльність дисциплінарного органу.

Міжнародні експерти висловлюють критичну позицію щодо існуючої в Україні практики, за якої дисциплінарне провадження щодо різних категорій суддів здійснюється різними органами. Вони зазначають, що така система не має достатніх переваг, які б виправдовували її складність та потенційні недоліки. Одним із можливих рішень може бути чітке розмежування

компетенції та юрисдикції цих органів, що дозволить уникнути дублювання повноважень, суперечностей та непослідовності у дисциплінарній практиці [110, с. 73].

Особлива увага в міжнародних документах приділяється питанням відповідності дисциплінарного провадження загальновизнаним стандартам судової процедури. Зокрема, ключовими принципами є об'єктивність дисциплінарного процесу, дотримання принципу пропорційності при застосуванні санкцій, а також забезпечення права судді на оскарження ухваленого рішення. Ці вимоги є невід'ємною частиною гарантій незалежності суддів та сприяють формуванню справедливої й прозорої системи дисциплінарної відповідальності в судовій сфері.

Згідно зі статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожна особа має гарантоване право на справедливий та публічний розгляд її справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним відповідно до закону [34]. Ця правова норма поширюється й на дисциплінарні провадження, які ведуться щодо суддів.

Відповідно до статті 11 Загальної (Універсальної) хартії судді, процедури притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності повинні бути організовані так, щоб не ставити під загрозу їхню незалежність [25]. Ключовим принципом дисциплінарного провадження є об'єктивний розгляд справи по суті. Застосування дисциплінарних санкцій щодо судді можливе виключно на підставі чинного законодавства та в межах чітко визначеної процедури, що виключає можливість довільного або політично мотивованого переслідування.

Міжнародні стандарти, які визначають принципи об'єктивності дисциплінарного провадження щодо суддів, передбачають низку ключових вимог. По-перше, процедура дисциплінарного розгляду повинна бути чітко врегульована на законодавчому рівні, що забезпечує передбачуваність і правову визначеність. По-друге, розгляд дисциплінарних справ має здійснюватися справедливо, об'єктивно та в розумний строк, що відповідає загальновизнаним стандартам судочинства. По-третє, слухання у дисциплінарній справі має

проводитися конфіденційно, якщо суддя, щодо якого здійснюється провадження, не наполягає на відкритому розгляді. По-четверте, судді повинно бути забезпечено право на захист, включаючи можливість залучення представників для захисту своїх інтересів. По-п'яте, рішення у дисциплінарній справі підлягає обов'язковому оприлюдненню, що гарантує прозорість дисциплінарного процесу та зміцнює довіру до судової системи.

Тобто чином, міжнародні правові стандарти наголошують на необхідності забезпечення незалежності суддів, їхнього права на належний захист та правової визначеності дисциплінарного процесу, що є важливою умовою дотримання принципу верховенства права.

Таким чином, міжнародні стандарти дисциплінарної відповідальності суддів визначають основні принципи, які забезпечують незалежність судової влади та ефективну систему притягнення суддів до відповідальності за порушення професійних норм. Ключовими міжнародними актами, що регулюють ці питання, є Резолюції Генеральної Асамблеї ООН, Монреальська декларація, Бангалорські принципи поведінки суддів та інші документи Ради Європи і професійних суддівських об'єднань. Вони визначають важливість незалежності суддів, запобігаючи політичному чи зовнішньому впливу на дисциплінарний процес.

Оцінка міжнародних актів показує, що важливим є чітке визначення підстав для дисциплінарної відповідальності суддів, забезпечення об'єктивності і неупередженості дисциплінарного процесу, а також забезпечення права суддів на оскарження рішень. Особливу увагу надають принципу пропорційності застосування дисциплінарних санкцій і необхідності чітких законодавчих положень, що запобігають довільному застосуванню санкцій. Міжнародні стандарти також акцентують на забороні дисциплінарної відповідальності за зміст судових рішень, наголошуючи на необхідності гарантій для захисту суддівської незалежності.

Важливим аспектом є формування стандартів професійної поведінки суддів, які мають забезпечити не лише належний рівень етики, а й чіткі межі

між етичними та дисциплінарними порушеннями. Рекомендується не автоматично кваліфікувати будь-яке порушення етичних стандартів як дисциплінарне правопорушення, а тільки у випадку серйозних порушень, що підривають авторитет судової влади.

Згідно з міжнародними стандартами, дисциплінарний орган має бути незалежним, а його склад повинен включати суддів, обраних колегами, щоб уникнути зовнішнього впливу. Міжнародні експерти критикують існуючу в Україні систему, де різні органи здійснюють дисциплінарне провадження щодо різних категорій суддів, і рекомендують чітке розмежування їх компетенції.

Міжнародні стандарти надають основу для розвитку ефективної та прозорої системи дисциплінарної відповідальності суддів, сприяючи забезпеченню їх незалежності та підвищенню довіри до судової влади.

1.4. Роль ЄСПЛ в утвердженні принципів дисциплінарної відповідальності суддів

У контексті забезпечення незалежності суддівської влади міжнародні судові інституції відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні стандартів дисциплінарної відповідальності суддів. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) завдяки своїй прецедентній практиці сприяв розробці та закріпленню низки принципів, які мають бути враховані як у законодавчій діяльності, так і у правозастосувальній практиці держав, що прагнуть забезпечити ефективний механізм дисциплінарного контролю за суддями. ЄСПЛ, розглядаючи справи, пов'язані з гарантіями права на справедливий суд, визначив низку критеріїв, що стосуються дисциплінарних проваджень проти суддів. Серед основних принципів, які було сформульовано у його рішеннях, варто виділити:

– прозорість та визначеність норм. Дисциплінарне провадження повинно базуватись на чітко сформульованих правових підставах, що відповідають вимогам законності та забезпечують передбачуваність правових наслідків;

– незалежність та безсторонність органів. Орган, який проводить дисциплінарне провадження, має бути незалежним від виконавчих і політичних структур, що гарантує об'єктивне і неупереджене розгляд справи;

– забезпечення права на захист. Суддя, щодо якого проводиться дисциплінарне провадження, повинен мати можливість повноцінно захищати свої інтереси, включаючи право на справедливий судовий розгляд і можливість апеляції.

Прецедентна практика ЄСПЛ показує, що недотримання зазначених принципів може призвести до порушення права на справедливий суд, закріпленого, зокрема, статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Європейський суд з прав людини підкреслює, що принцип рівності сторін є важливою складовою концепції справедливого судового розгляду. Цей принцип гарантує, що кожна сторона повинна мати можливість ефективно представляти свою позицію в умовах, які не створюють значної переваги для однієї з сторін порівняно з іншою. Це підтверджується рішеннями у справах «Надточій проти України» [86] та «Гурепка проти України» [84]. Принцип рівності сторін у дисциплінарних справах передбачає, що орган, який здійснює розгляд, має діяти неупереджено та без ангажованості. Це означає, що жодна зі сторін не повинна мати несправедливої переваги чи зустрічати спеціальні труднощі у захисті своїх прав, що відповідає принципу безсторонності дисциплінарного органу [41, с. 151]. Водночас, принцип змагальності вимагає рівних можливостей для обох сторін у наданні доказів та доведенні своєї позиції [112, с. 223].

ЄСПЛ у справі «Лазаренко та інші проти України» зазначає, що ці два принципи – рівність сторін та змагальність – є взаємопов'язаними і складають основу справедливого судового розгляду, що гарантується статтею 6 Конвенції. У своїх рішеннях суд акцентує, що кожна сторона повинна мати можливість захищати свою позицію в умовах, які не ставлять її в невігідне становище порівняно з іншою стороною [85].

Змагальна природа дисциплінарної процедури є важливою складовою концепції «справедливого суду», що гарантована статтею 6 Європейської конвенції з прав людини, на що неодноразово вказував Європейський суд з прав людини. У справі «Олуїс проти Хорватії» ЄСПЛ зазначив, що рівність сторін у дисциплінарному процесі проти судді, який ризикує втратити посаду, включає надання йому можливості ефективно захищати свої права. Це передбачає право представити власні докази за умови, які не ставлять його в значно менш вигідне становище порівняно з органами, що проводять дисциплінарне провадження [118].

Аналіз рішень ЄСПЛ стосовно порушень статті 6 Конвенції, зокрема у справах, що стосуються незалежності суддів під час дисциплінарних проваджень, дозволяє зрозуміти реалізацію принципів дисциплінарної відповідальності в національних правових системах. Це важливо, оскільки рішення ЄСПЛ стають основою для вдосконалення національного законодавства. Зокрема, справи «Олександр Волков проти України» [83], «Куліков та інші проти України» [82] та «Денісов проти України» [81] стали основою для формулювання рекомендацій щодо покращення правової системи України.

Справу «Олександр Волков проти України» ЄСПЛ визнано ключовою за конвенційними стандартами незалежності та безсторонності суддів. У справі «Олександр Волков проти України» ЄСПЛ встановив численні системні порушення принципів незалежності та безсторонності суддів під час дисциплінарного провадження, яке призвело до неправомірного звільнення заявника з посади судді Верховного Суду України. Зокрема, Вища рада юстиції (ВРЮ) розглядала подання про звільнення за участі лише трьох професійних суддів з шістнадцяти членів, водночас переважна більшість членів ВРЮ не працювали на постійному штаті, що створювало матеріальну та адміністративну залежність і підривало їхню незалежність. Додатково, ті самі особи, які проводили первинну перевірку та вносили подання про дисциплінарне стягнення, згодом входили до складу колегії ВРЮ, яка ухвалила

рішення про звільнення, що формувало обґрунтований сумнів у неупередженості органу. Наявність у складі ВРЮ Генерального прокурора України породжувала конфлікт інтересів, оскільки ця особа могла самостійно ініціювати дисциплінарну справу й одночасно брати участь у її розгляді. ЄСПЛ також звернув увагу на відсутність чіткого законодавчого визначення дисциплінарного проступку «порушення присяги судді» на момент звільнення заявника, що призводило до правової невизначеності. Стаття 171-1 КАСУ обмежувала повноваження Вищого адміністративного суду України переглядати рішення ВРЮ по суті, що позбавляло заявника ефективного засобу правового захисту. У рішенні Суд підкреслив, що національні органи, відповідальні за дисциплінарну відповідальність суддів, мають відповідати вимогам ст. 6 Конвенції (принцип незалежності та безсторонності) і забезпечувати процес, який не створює обґрунтованих сумнівів у неупередженості.

Ключовими критеріями ЄСПЛ названо об'єктивні (наявність гарантій, що виключають будь-які сумніви у неупередженості) та суб'єктивні (відсутність особистих упереджень) показники, а також принцип «правосуддя має бути не лише здійснене, а й видиме». У цій справі жоден із цих вимог не було виконано: суспільство не могло переконатися в прозорості та добросовісності дисциплінарного провадження, а сам заявник не мав можливості передбачити правові наслідки через невизначеність норм про дисциплінарні проступки суддів. Таким чином, ЄСПЛ констатував порушення права на справедливий судовий розгляд і зобов'язав Україну забезпечити відновлення незалежності суддівського корпусу, переглядати дисциплінарні механізми з урахуванням європейських стандартів та надати ефективний засіб правового захисту особам, яких було неправомірно звільнено [41, с. 151-153].

Аналіз рішень ЄСПЛ, зокрема у справах «Куликов проти України» та «Денісов проти України», показав, що недотримання загальновизнаних принципів дисциплінарної відповідальності веде до порушень положень Конвенції. Це підтверджується як у контексті притягнення суддів до

дисциплінарної відповідальності, так і в разі звільнення суддів з адміністративних посад. Важливо, що навіть коли суддя звільняється з адміністративної посади без втрати статусу судді, дотримання стандартів дисциплінарної відповідальності все одно має забезпечуватися, оскільки такі випадки можуть вплинути на незалежність і безсторонність судової влади.

Аналіз зазначених рішень свідчить про необхідність дотримання принципів законності, незалежності та безсторонності як на рівні законодавчої діяльності, так і на рівні правозастосування. Вони мають забезпечувати чіткість і передбачуваність підстав для дисциплінарної відповідальності, а також належний порядок здійснення дисциплінарного провадження, що відповідає вимогам ЄСПЛ та Конвенції.

Отже, прецедентна практика ЄСПЛ стала каталізатором реформування дисциплінарних процедур на національному рівні. Рішення суду надихнули законодавців на впровадження більш прозорих і чітко регламентованих правил щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Це включає:

- розробку законодавчих актів із точним визначенням підстав для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності;
- забезпечення незалежності органів, що проводять дисциплінарні провадження, через формування їх складу, який має включати переважно суддів або інших фахівців із забезпеченням належних гарантій;
- впровадження механізмів, що дозволяють суддям ефективно оскаржувати рішення дисциплінарних органів.

Тобто, міжнародні стандарти, закріплені у рішеннях ЄСПЛ, сприяють гармонізації національних правових систем з європейськими стандартами, що є невід'ємною частиною європейського правопорядку.

Таким чином, Європейський суд з прав людини відіграє ключову роль у встановленні принципів дисциплінарної відповідальності суддів, що забезпечують належний баланс між необхідністю контролю за діяльністю суддів та збереженням їхньої незалежності. Прецедентна практика ЄСПЛ встановлює чіткі критерії, яким повинні відповідати дисциплінарні

провадження, що сприяє підвищенню рівня довіри до судової системи та зміцненню верховенства права. Отже, роль ЄСПЛ полягає не стільки в безпосередньому застосуванні дисциплінарних санкцій, скільки в закріпленні загальноприйнятих стандартів, які мають бути імплементовані у національне законодавство та практику.

На підставі аналізу судової практики ЄСПЛ можна зробити висновок, що дотримання принципів, встановлених судом, є запорукою ефективного правового контролю над діяльністю суддів та забезпечення незалежності судової влади у демократичних державах.

У низці справ, зокрема у справах «Олександр Волков проти України», «Куліков та інші проти України» та «Денісов проти України», ЄСПЛ детально проаналізував процедури дисциплінарного провадження проти суддів. Суд встановив, що: якщо дисциплінарне стягнення застосовується без належної процедурної гарантії або при відсутності чітких правових підстав, це може розглядатись як порушення конвенційних норм; рішення національних органів, що ухвалюють дисциплінарні санкції, повинні бути мотивованими та обґрунтованими, а також мати можливість перевірки у судовому порядку; підхід ЄСПЛ базується на об'єктивно-суб'єктивному тесті, який дозволяє визначити, чи було дотримано принципів незалежності та безсторонності під час проведення дисциплінарного провадження. Таке тлумачення судом сприяє тому, щоб національні законодавці та правозастосовні органи враховували міжнародні стандарти при формуванні процедур дисциплінарної відповідальності суддів, що у свою чергу є запорукою довіри громадськості до судової системи.

Висновки до розділу 1

1. Дисциплінарна відповідальність суддів є важливим елементом правової системи, що забезпечує належну професійну діяльність суддів і дотримання стандартів етики та дисципліни. Вона поєднує елементи трудового, адміністративного та етичного регулювання і настає за порушення службових обов'язків суддею. За порушення застосовуються санкції, що спрямовані на підтримання законності та професіоналізму суддів, а також на захист прав громадян. Ця відповідальність гарантує ефективність судочинства, дотримання законодавства та зміцнення правопорядку. Вона є важливим механізмом правового контролю, спрямованим на забезпечення високих стандартів, зміцнення законності та довіри до судової влади.

2. Принципи дисциплінарної відповідальності суддів забезпечують законність, рівність, пропорційність і незалежність процесу. Відповідальність настає лише за чітко визначені законом порушення, а санкції відповідають їхній тяжкості. Судді мають рівні права та гарантії захисту, а дисциплінарний процес відбувається без незаконного втручання. Поєднання відкритості та конфіденційності сприяє прозорості та захисту репутації. Реалізація цих принципів зміцнює авторитет судової системи.

3. Міжнародні стандарти щодо дисциплінарної відповідальності суддів, зокрема щодо її підстав, мають такі основні положення: по-перше, підстави дисциплінарної відповідальності суддів повинні бути чітко визначені та закріплені у національному законодавстві; по-друге, порушення етичних норм поведінки не повинно автоматично трактуватися як дисциплінарний проступок, і повинна бути збережена певна гнучкість для оцінки серйозності порушення, яке може призвести до дисциплінарних санкцій; по-третє, звільнення судді з посади на дисциплінарних підставах є можливим лише за умови, що поведінка судді є несумісною з виконанням його професійних обов'язків; по-четверте, суддя не може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за зміну

чи скасування судового рішення, оскільки це є частиною його суддівської діяльності.

4. Європейський суд з прав людини відіграє ключову роль у встановленні стандартів дисциплінарної відповідальності суддів, забезпечуючи їх незалежність. Прецедентна практика ЄСПЛ визначає принципи прозорості, незалежності органів, що ведуть дисциплінарне провадження, а також право судді на захист. Недотримання цих принципів порушує право на справедливий суд, закріплене статтею 6 Європейської конвенції. ЄСПЛ підкреслює принципи рівності сторін і змагальності у дисциплінарних справах, як це було в справах «Надточій проти України», «Гурепка проти України» та «Olujic проти Хорватії». Аналіз справ, таких як «Олександр Волков проти України», «Куліков та інші проти України», показує важливість дотримання стандартів дисциплінарної відповідальності для забезпечення об'єктивності і безсторонності в національних правових системах.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПІДСТАВ ПРИТЯГНЕННЯ СУДДІВ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ НЕДОТРИМАННЯМ ВИМОГ СПРАВЕДЛИВОГО, БЕЗСТОРОННЬОГО ТА СВОЄЧАСНОГО ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

2.1. Незаконне обмеження права на доступ до правосуддя

Право на доступ до правосуддя є основоположним і гарантується кожній особі, що включає можливість ініціювати судовий процес та безпосередньо брати участь у ньому. Ніхто не може бути позбавлений цього права чи обмежений у його реалізації. Згідно з пп. «а» п. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», існують три основні підстави для дисциплінарної відповідальності суддів. Перша з них передбачає незаконну відмову у доступі до правосуддя, що включає неправомірну відмову в розгляді позову, апеляції, касаційної скарги чи інших процесуальних документів. Друга – це серйозне порушення процесуального законодавства, що унеможлиблює реалізацію процесуальних прав та виконання обов'язків учасниками судового процесу. Третя підстава полягає у суттєвому порушенні процесуальних норм при здійсненні правосуддя, що призводить до порушення правил юрисдикції чи складу суду [68].

Незаконна відмова у доступі до правосуддя, що включає неправомірне відмовлення в розгляді позовної заяви, апеляційної або касаційної скарги, є важливим порушенням прав людини. Це право є гарантованим міжнародними актами, такими як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [34], Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [46]. Крім того, це право закріплено в Конституції України, зокрема у статтях 55, 124 та 129 [35], а також у національному процесуальному законодавстві. Термін «доступ до суду», а також інші подібні вирази, такі як «доступність правосуддя», часто використовуються як синоніми, хоча їх точне

значення може змінюватися в залежності від контексту [2, с. 262]. Існують наукові дебати щодо розмежування цих термінів, проте законодавство не завжди дозволяє чітко визначити їхні відмінності [39, с. 20]. Такий дисциплінарний проступок є наслідком серйозного порушення суддею процесуальних норм, що призводить до обмеження доступу до суду. Це перешкоджає сторонам процесу реалізувати свої процесуальні права та виконувати обов'язки, а також порушує правила щодо складу чи юрисдикції суду.

Доступ до правосуддя є правом кожної особи звертатися до суду для захисту своїх порушених, оспорюваних або невизнаних прав, свобод і законних інтересів відповідно до процесуального законодавства. Крім того, ніхто не може бути позбавлений права брати участь у розгляді власної справи в суді. Справедливе правосуддя починається з надання особі гарантій доступу до суду. Цей доступ повинен бути не лише формальним, а й реальним, ефективним. Можливість безперешкодного звернення за судовим захистом є суттєвим елементом права на доступ до правосуддя. Встановлення будь-яких обмежень доступу до правосуддя повинно бути обґрунтованим та переслідувати законні цілі.

З об'єктивної точки зору дисциплінарні порушення в цьому контексті полягають у порушенні суддею норм процесуального права, що призводить до обмеження доступу до правосуддя. Це може виражатися в таких діях, як необґрунтована відмова у відкритті судового провадження, невиконання необхідних процесуальних дій для забезпечення своєчасного та безперешкодного розгляду справи, необґрунтоване зупинення чи закриття судового провадження, відмова в розгляді позову чи скарги, або відмова у відкритті провадження без належного правового обґрунтування. Також сюди входить відмова в задоволенні клопотань чи скарг під час досудового розслідування або безпідставне повернення апеляційної чи касаційної скарги.

Розглянемо склад дисциплінарного проступку, який полягає в «істотному порушенні норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що

унеможливило реалізацію учасниками судового процесу наданих їм процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків».

З об'єктивної точки зору, цей дисциплінарний проступок має місце у разі істотного порушення суддею норм процесуального права під час здійснення правосуддя. Важливою умовою є наявність прямого причинно-наслідкового зв'язку між порушенням норм процесуального права та неможливістю учасників судового процесу реалізувати свої процесуальні права і виконувати обов'язки. Цей зв'язок має бути безпосереднім, тобто порушення норм процесуального права повинно безпосередньо призводити до унеможливлення реалізації прав та виконання обов'язків учасниками процесу. Таким чином, для кваліфікації діяння судді як дисциплінарного проступку необхідно чітко встановити, які саме права та обов'язки учасників процесу були порушені, а також продемонструвати, яким чином це порушення унеможливило їхню реалізацію. Важливо, що дисциплінарний орган має вказати на ці обставини в своєму рішенні, а не обмежуватися загальними твердженнями, такими як «порушення права на справедливий суд», без детального опису конкретних процесуальних прав та обов'язків, які були унеможливлені внаслідок дій судді.

До основних істотних порушень норм процесуального права, які часто стають підставою для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, відносяться: порушення при вжитті заходів забезпечення позову; вирішення питань про права і обов'язки осіб, які не були залучені до судового розгляду; неправомірне втручання у дискреційні повноваження органів державної влади або органів місцевого самоврядування, а також перешкоджання виконанню рішення іншого суду; неналежне або відсутнє повідомлення учасників судового процесу про дату та час судового засідання.

У кримінальному провадженні часто виникають порушення, допущені слідчими суддями при розгляді різних клопотань та скарг, зокрема, порушення при розгляді клопотань щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження або розгляду скарг на процесуальні дії чи бездіяльність органів

досудового розслідування, а також порушення норм процесуального права під час судового розгляду.

Необхідно також зазначити, що судді часто стверджують, що оцінка дисциплінарним органом правильності застосування норм процесуального права по суті є оцінкою законності судового рішення. Водночас, позиція Верховного Суду, висловлена у низці рішень, підтверджує право дисциплінарних органів надавати оцінку правильності застосування норм процесуального права суддями, якщо порушення цих норм унеможливило реалізацію учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав та виконання обов'язків. Верховний Суд зазначив, що в таких випадках дисциплінарні органи не здійснюють оцінку законності судових рішень, а лише аналізують наслідки порушень норм процесуального права для можливості здійснення правосуддя.

Дисциплінарний проступок судді, що полягає в істотному порушенні норм процесуального права під час здійснення правосуддя, яке унеможливорює реалізацію учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав та виконання обов'язків, слід чітко відмежовувати від інших порушень процесуальних норм, які є складовими інших дисциплінарних проступків. Зокрема, це стосується таких порушень, як: ненаведення в судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору; порушення принципів гласності та відкритості судового процесу; порушення принципів рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін, а також їх свободи у наданні доказів і доведенні їх переконливості перед судом; незабезпечення обвинуваченому права на захист, перешкоджання реалізації прав інших учасників судового процесу; порушення правил відводу (самовідводу); безпідставне затягування або невжиття суддею заходів для розгляду заяви, скарги чи справи у встановлені законом строки, зволікання з виготовленням вмотивованого судового рішення, несвоєчасне надання копії судового рішення для внесення до Єдиного державного реєстру судових рішень; розголошення суддею таємниці, що охороняється законом,

включаючи таємницю нарадчої кімнати або інформацію, отриману під час розгляду справи в закритому судовому засіданні.

У цьому контексті важливо зазначити, що для вказаних дисциплінарних проступків порушення процесуальних норм вже є конкретизованим змістом порушення, а тому факт порушення норм процесуального права є завершеним складом правопорушення незалежно від настання процесуальних наслідків, таких як унеможливлення реалізації процесуальних прав або виконання обов'язків учасниками судового процесу.

Проаналізуємо окремі приклади застосування цієї підстави притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, які у сенсі якості дисциплінарного провадження є цікавими та інформативними.

ВРП, розглянула 18.02.2025 року скаргу судді Київського окружного адміністративного суду Л. на рішення Другої Дисциплінарної палати ВРП від 18 грудня 2024 року № 3671/2дп/15-24 про притягнення його до дисциплінарної відповідальності. Аналіз рішення свідчить про те, що в діях судді, щодо якого проводилося дисциплінарне провадження, встановлено порушення норм, що гарантують забезпечення доступу до правосуддя, а саме – незаконну відмову у розгляді по суті позовної заяви. Це порушення кваліфікується за пп. «а» п.1 ст.106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [66].

Основні факти, які підтверджують наявність правопорушення, можна узагальнити наступним чином:

– незаконна відмова від розгляду справи (Суддя Київського окружного адміністративного суду Л. не розглянув по суті позовну заяву, подану позивачем, що фактично позбавило останнього можливості реалізувати свої процесуальні права. Відмова була мотивована припущенням про пропуск встановленого шестимісячного строку для звернення до суду, хоча апеляційна інстанція встановила, що позивач звернувся в межах передбаченого законом строку);

– невідповідність мотивів судового рішення (суддя повторно залишив позовну заяву без розгляду, спираючись на ті самі підстави, які вже були

оскаржені та скасовані апеляційним судом. При цьому не було надано належного обґрунтування, чому суд має відхилити розгляд справи, незважаючи на нові докази чи обставини, які могли б свідчити про порушення строкових норм);

– обмеження доступу до правосуддя (дії судді Л. створили додаткові перешкоди для доступу позивача до справедливого та своєчасного розгляду справи. Незважаючи на попередні рішення вищих інстанцій, що підтвердили необхідність розгляду справи по суті, суддя застосував критерії, які позбавили позивача можливості реалізувати свої процесуальні права);

– порушення процесуальних норм (аналіз доводів дисциплінарної скарги показує, що суддя не дотримався встановлених процедурних норм при прийнятті рішення щодо повернення позовної заяви. Відсутність достатнього мотивування рішення, зокрема пояснення, чому позов залишено без розгляду, свідчить про грубу недбалість у застосуванні процесуального законодавства).

Таким чином, на підставі проведеного аналізу документу, можна зробити висновок, що дії судді Л. містять ознаки дисциплінарного проступку, оскільки вони полягали у незаконній відмові від розгляду позовної заяви, що позбавило позивача можливості отримати доступ до правосуддя. Це порушення є підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за порушення вимог, закріплених пп. «а» п.1 ст.106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Наприклад, Ухвала Другої Дисциплінарної палати ВРП від 23 квітня 2025 року № 856/2дп/15-25 була винесена за результатами розгляду висновку дисциплінарного інспектора Вищої ради правосуддя П., підготовленого на підставі попередньої перевірки дисциплінарної скарги громадянина С. У межах перевірки встановлено, що в діях судді Печерського районного суду міста Києва Г. можуть міститися ознаки дисциплінарного проступку, передбаченого пунктом 2 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Згідно з цим пунктом, підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності є: зволікання з виготовленням вмотивованого

судового рішення, а також несвоєчасне надання його копії для внесення до Єдиного державного реєстру судових рішень.

За результатами аналізу викладених обставин Друга Дисциплінарна палата дійшла висновку про наявність належних підстав для відкриття дисциплінарної справи стосовно судді Г. При цьому палата наголосила, що остаточне з'ясування питання щодо наявності чи відсутності дисциплінарного проступку у діях судді, а також відповідальності за нього, буде здійснено на підставі оцінки доказів, отриманих у межах дисциплінарного провадження, відповідно до положень чинного законодавства. На підставі статті 46 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» та статей 106, 108 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Друга Дисциплінарна палата ВРП ухвалила відкрити дисциплінарну справу щодо судді Печерського районного суду м. Києва Г. [109].

У наступному прикладі суддя Хустського районного суду Закарпатської області О. притягнутий до дисциплінарної відповідальності за рішенням Першої Дисциплінарної палати ВРП від 12 червня 2020 року у зв'язку з істотним порушенням норм процесуального права під час здійснення правосуддя [75].

Суть порушення полягала в тому, що суддя вийшов за межі своїх повноважень як слідчого судді, розглянувши клопотання про проведення експертизи, яке згідно з КПК України на той момент не підлягало розгляду судом. Наслідком ухваленого рішення стало незаконне втручання в майнові права осіб, що викликало фізичне пошкодження земельної ділянки та свердловини. Таким чином, суддя допустив грубе порушення норм процесуального права, що призвело до істотних негативних наслідків та обмежило право на доступ до правосуддя.

Проаналізуємо обмеження права на доступ до правосуддя:

1. Порушення процесуальних гарантій. Згідно зі статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожна особа має право на справедливий судовий розгляд компетентним судом, встановленим законом.

Суддя О.: розглянув клопотання, яке за законом не підлягало судовому розгляду, тим самим втрутившись у повноваження органу досудового розслідування; призначив експертизу з порушенням процесуальних норм, що призвело до ситуації, коли сторона кримінального провадження не змогла реалізувати свої права в межах передбаченої законом процедури; допустив фізичне втручання у приватну власність, що мало негативні матеріальні наслідки для власників майна.

2. Вихід за межі повноважень судді. Відповідно до статті 244 КПК України, слідчий суддя має право розглядати лише ті клопотання, які прямо віднесені до його компетенції. У даному випадку суддя: призначив експертизу, не маючи на це повноважень, що є грубим порушенням процесуального законодавства; виніс ухвалу, яка не відповідає нормам КПК України, що унеможливило належний судовий контроль за дотриманням прав сторін; дозволив знищення об'єкта експертизи, чим фактично позбавив власників можливості ефективного захисту своїх майнових прав у судовому порядку.

3. Наслідки для доступу до правосуддя:

– обмеження права на оскарження. Оскільки суддя ухвалив незаконне рішення, сторона процесу не мала ефективного механізму його оскарження в межах передбаченого законом порядку;

– порушення принципу рівності сторін у процесі. Незаконне рішення судді поставило одну зі сторін процесу у не вигідне становище, оскільки вона не мала можливості впливати на проведення експертизи та відстоювати свої права;

– завдання матеріальної шкоди, що є особливо важливим, оскільки право на доступ до правосуддя передбачає не лише можливість звернутися до суду, а й ефективний захист своїх прав і законних інтересів.

Тобто, суддя посилався на добросовісну суддівську помилку, проте ВРП визначила, що його дії відповідають критеріям грубої недбалості. Скаржники не мали процесуального статусу у кримінальному провадженні, що ускладнювало оцінку їхніх прав у межах цього процесу. Суддя мотивував своє рішення тим, що зміни до КПК України не передбачали чіткої процедури,

однак ВРП не визнала це виправданням, вказавши на обов'язок судді дотримуватися принципів правосуддя.

Отже, суддя О. допустив грубе порушення норм процесуального права, що унеможливило реалізацію учасниками судового процесу наданих їм процесуальних прав. Його дії призвели до незаконного обмеження доступу до правосуддя, оскільки сторона кримінального провадження не мала можливості оскаржити ухвалене рішення та захистити свої права. ВРП встановила порушення, однак обрала м'яку форму дисциплінарного стягнення, що викликає дискусію щодо доцільності пом'якшення санкцій у випадках обмеження доступу до правосуддя. Справу можна вважати прецедентною, оскільки вона демонструє важливість дотримання меж суддівських повноважень та відповідальності суддів за порушення, що обмежують права громадян на судовий захист.

Розгляд цієї справи підкреслює необхідність посилення контролю за дотриманням суддями процесуальних гарантій та ефективного захисту права на доступ до правосуддя в Україні.

Наприклад, у своїй ухвалі від 30 квітня 2025 року № 888/2дп/15-25 Друга Дисциплінарна палата Вищої ради правосуддя розглянула висновок дисциплінарного інспектора П., підготовлений за результатами попередньої перевірки дисциплінарної скарги громадянина Г. Відповідно до змісту ухвали, у діях судді Довгинцівського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області С. вбачаються ознаки можливих дисциплінарних проступків, визначених підпунктами «а» та «г» пункту 1 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Зокрема, йдеться про:

– пп. «а» – умисну або вчинену з недбалості незаконну відмову у доступі до правосуддя, зокрема, у вигляді безпідставної відмови в розгляді справи по суті (включаючи позовні заяви, апеляційні чи касаційні скарги), або інше суттєве порушення процесуального законодавства під час здійснення правосуддя, що унеможливило реалізацію учасниками процесу наданих їм

процесуальних прав чи виконання процесуальних обов'язків, або призвело до порушення вимог щодо юрисдикції чи складу суду;

– пп. «г» – порушення суддею, умисно або внаслідок недбалості, основоположних засад судочинства, таких як рівність усіх учасників процесу перед законом і судом, принцип змагальності сторін, а також свобода надання доказів і переконання суду в їх переконливості.

На підставі аналізу зазначених обставин Друга Дисциплінарна палата Вищої ради правосуддя дійшла висновку про наявність належних правових підстав для відкриття дисциплінарного провадження стосовно судді С. Водночас у тексті ухвали наголошено, що остаточне рішення щодо наявності або відсутності підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності буде ухвалене після всебічного розгляду справи та аналізу зібраних у межах дисциплінарного провадження доказів [108].

Таким чином, незаконне обмеження права на доступ до правосуддя є серйозним порушенням, яке суперечить міжнародним та національним правовим стандартам. Формальна можливість звернення до суду не може замінити реальну доступність правосуддя. Випадки необґрунтованого залишення позову без розгляду, відмови у відкритті провадження чи повернення апеляційної скарги без достатніх підстав є порушенням фундаментальних прав людини.

Судова практика демонструє, що незаконне обмеження доступу до правосуддя часто є наслідком неналежного застосування норм процесуального права. Судді зобов'язані забезпечувати неупереджений та своєчасний розгляд справи, дотримуючись принципу верховенства права. Випадки притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності свідчать про необхідність ефективного контролю за дотриманням стандартів правосуддя. Водночас, оцінка правильності застосування норм процесуального права не повинна підміняти собою перегляд судових рішень у межах апеляції чи касації. Отже, незаконне обмеження доступу до правосуддя є серйозним викликом для

правової системи. Потрібно вдосконалювати як законодавчі механізми, так і судову практику для забезпечення справедливого та ефективного правосуддя.

2.2. Недостатнє обґрунтування судових рішень: відсутність належної мотивації щодо прийняття або відхилення аргументів сторін

Право на мотивоване судове рішення є однією з основоположних вимог, що випливають із статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [34]. Судове рішення повинно бути чітким і зрозумілим не лише сторонам у справі, а й суспільству загалом. Воно має містити відповідь на кожен з доводів сторін щодо суті спору та надавати детальне обґрунтування висновків, які стали підставою для прийняття рішення. Відповідно до положень ст. 370 Кримінального процесуального кодексу України [37], судове рішення повинно бути не лише законним, але й обґрунтованим та мотивованим. Мотивованим вважається таке рішення, в якому чітко викладені підстави для його прийняття, що є необхідними для забезпечення прозорості та справедливості судового процесу. Вмотивованість є обов'язковою умовою, яку закріплено не лише в кримінальному, а й у адміністративному (ст. 242 Кодексу адміністративного судочинства України [31]), господарському (ст. 236 Господарського процесуального кодексу України [20]) та цивільному (ст. 263 Цивільного процесуального кодексу України [107]) законодавстві. Судове рішення має вважатися обґрунтованим, якщо воно прийняте на основі всебічного та детального аналізу обставин справи, підтверджених доказами, які були розглянуті під час судового засідання, та врахування усіх аргументів, поданих учасниками процесу.

Судове рішення визнається мотивованим, коли в ньому чітко і детально викладені підстави, на яких воно ґрунтується. Це означає, що рішення має містити повне та всебічне обґрунтування, яке пояснює використані судом аргументи при прийнятті рішення. Важливим елементом є належна оцінка доказів та аргументів сторін, з чітким зазначенням, які з них були враховані або

відхилені, а також пояснення причин такого відхилення. Крім того, рішення повинно містити правову оцінку всіх зібраних доказів із зазначенням причин їх прийняття чи відхилення. У рішенні також мають бути вказані відповідні норми права, що регулюють спірні правовідносини, з детальним обґрунтуванням застосування саме цих норм до конкретної ситуації.

Однак важливо зазначити, що дисциплінарний орган не здійснює оцінку мотивованості судового рішення як такого. Його основне завдання полягає в перевірці того, чи були в рішенні вказані чіткі мотиви прийняття або відхилення аргументів сторін стосовно суті спору. У рамках дисциплінарного розгляду критеріями оцінки наявності або відсутності мотивів можуть бути такі фактори: наявність переконливих відповідей на основні доводи сторін, наявність доказів того, що суд взяв до уваги позиції обох сторін, а також усвідомлення того, що рішення суду є результатом об'єктивного аналізу доказів, аргументів і заперечень, поданих сторонами. Додатково оцінюється обґрунтованість дій суду у виборі аргументів і прийнятті або відхиленні доказів, поданих учасниками процесу [21, с. 128].

Підстави для ухвалення судового рішення повинні бути чіткими, узгодженими, недвозначними та несуперечливими, що забезпечує належну правову ясність. Вони повинні відповідати аргументам сторін, даючи змогу сторонам переконатися, що їхні доводи були уважно і всебічно розглянуті. Важливо знайти оптимальний баланс між лаконічністю та повнотою викладу підстав, щоб забезпечити правильне розуміння ухваленого рішення [16].

Рішення можна вважати належно мотивованим, якщо воно базується на чітко сформульованій системі аргументів, яка включає фактичні, логічні та правові підстави. Ця система аргументів повинна підтверджувати правильність висновків суду. Європейський суд з прав людини утвердив сталу практику, яка вимагає від національних судів обов'язкового відображення правової оцінки доказів сторін у рішеннях. Однак це не означає, що суди зобов'язані детально розглядати кожен аргумент сторін. Вмотивованість судового рішення щодо того, чи були враховані або відхилені аргументи сторін, повинна бути

обґрунтованою з урахуванням суті спору, особливостей конкретної справи та вимог до вмотивованості, передбачених повноваженнями суду, що ухвалює рішення, а також з урахуванням інших факторів, які впливають на розгляд цієї справи.

Розглянемо приклад. Суддя Дніпровського апеляційного суду О. була притягнута до дисциплінарної відповідальності відповідно до ухвали Другої Дисциплінарної палати ВРП від 28 лютого 2024 року. Підставою стало недостатнє обґрунтування судових рішень, зокрема відсутність мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору, що кваліфікується за пп. «б» п. 1 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [74].

Справи, розглянуті суддею, стосувалися притягнення осіб до адміністративної відповідальності за статтею 130 КУпАП (керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння). Основні претензії до судді полягали у: неналежному мотивуванні судових рішень, зокрема відсутності пояснень щодо прийняття або відхилення доказів та доводів сторін; неврахуванні законодавчих змін, що забороняють застосування статті 22 КУпАП для звільнення правопорушників від відповідальності; невмотивованому скасуванні рішень судів першої інстанції без аналізу доказів і належної оцінки обставин справи.

Наприклад, в Ухвалі Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 23 квітня 2025 року за № 853/2дп/15-25, якою відкрито дисциплінарне провадження стосовно судді Коростенського міськрайонного суду Житомирської області К., зазначено, що на основі висновку дисциплінарного інспектора Вищої ради правосуддя П., складеного за результатами розгляду дисциплінарних скарг громадян Б. та Ч., у поведінці зазначеного судді виявлено ознаки порушень, які можуть становити підставу для притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Зокрема, вказані порушення кваліфікуються за підпунктом «б» пункту 1 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» – як

відсутність обґрунтування в судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін по суті спору. Крім того, у висновку наголошується на наявності ознак дисциплінарного проступку, визначеного пунктом 4 тієї ж статті – умисне або з грубої недбалості допущене порушення прав людини чи інших основоположних свобод, або інше грубе порушення закону суддею, який брав участь в ухваленні рішення, що спричинило істотні негативні наслідки. З огляду на сукупність викладених обставин, Друга Дисциплінарна палата ВРП дійшла обґрунтованого висновку про наявність правових підстав для відкриття дисциплінарного провадження щодо судді К. [105].

Здійснимо ще аналіз недостатнього обґрунтування судових рішень:

1) Відсутність мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін. У рішенні у справі № 185/4986/22 суддя О. скасувала постанову Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області, яка передбачала штраф у розмірі 34 тис. грн та позбавлення права керування на три роки. Суддя звільнила водія від відповідальності на підставі малозначності правопорушення (стаття 22 КУпАП), хоча ця стаття не може застосовуватися до порушень за статтею 130 КУпАП з 17 березня 2021 року.

У своєму рішенні суддя: не пояснила, чому вона вважала правопорушення малозначним; проігнорувала законодавчу заборону на застосування статті 22 КУпАП; не надала оцінки доказам щодо ДТП та не обґрунтувала відмову враховувати позицію потерпілої сторони. Таким чином, рішення судді не містило належного мотивування, що ставить під сумнів його обґрунтованість.

2) Відсутність оцінки доказів у справі № 208/2357/22. У цій справі суд першої інстанції визнав водія винним у керуванні автомобілем у стані алкогольного сп'яніння, наклав штраф та позбавив права керування. Суддя О. скасувала це рішення, мотивуючи це тим, що мундштук алкотесту не був запакований в індивідуальну упаковку. При цьому: суддя не проаналізувала інші докази, такі як відеозаписи з нагрудних камер патрульних, пояснення

свідків, протокол про адміністративне правопорушення; не пояснила, яким чином відсутність упаковки мундштука могла вплинути на рівень алкоголю у видихуваному повітрі. Таке мотивування є поверхневим і не враховує всіх обставин справи, що може свідчити про формальне скасування рішення без належного аналізу.

3) Відсутність аргументованих висновків у справі № 208/4966/22. Суддя скасувала постанову суду першої інстанції, мотивуючи це тим, що відеозапис з нагрудних камер поліцейських не є безперервним. Однак при цьому вона: не розглянула інші докази, такі як протокол про адміністративне правопорушення, пояснення свідків, медичні документи; не пояснила, чому саме цей відеозапис є критичним доказом та чому інші докази не враховуються. Такий підхід свідчить про неповноту аналізу справи та можливу упередженість.

4) Невмотивоване прийняття рішень у справі № 208/5426/22. Суддя скасувала рішення суду першої інстанції, мотивуючи це тим, що відмову водія від проходження огляду було зафіксовано на мобільний телефон працівника поліції, а не на спеціалізовані засоби фіксації.

При цьому: суддя не врахувала практику інших судів, яка визнає можливість використання таких записів за критерієм достовірності; не надала мотивів, чому саме цей факт є достатньою підставою для скасування рішення суду першої інстанції. Тобто, рішення не містило належного аналізу та правового обґрунтування, що ставить під сумнів його об'єктивність.

Таким чином, суддя систематично ухвалювала невмотивовані рішення, що свідчить про можливе зловживання дискрецією. Справи стосувалися адміністративних правопорушень, що мають підвищений суспільний інтерес. Скасування рішень судів першої інстанції без належної мотивації може свідчити про упередженість або інші порушення суддівської етики. Суддя О. допустила грубе порушення норм судочинства, не надаючи належного обґрунтування своїм рішенням. Її дії можуть свідчити про наявність дисциплінарного проступку, передбаченого ст. 106 Закону України «Про

судоустрій і статус суддів». ВРП відкрила дисциплінарну справу, що є важливим кроком для забезпечення справедливого правосуддя.

Наведемо ще кілька випадків, коли суддів було притягнуто до дисциплінарної відповідальності через недостатнє обґрунтування їхніх дій:

– у судовому рішенні не були чітко визначені неправомірні дії або завдані збитки позивачу, а також не було встановлено зв'язок між діями сторін та завданою шкодою (рішення Першої дисциплінарної палати від 4 березня 2020 року № 675/1дп/15-20);

– суддя відмовився розглядати позов, мотивуючи це затягуванням розгляду іншої справи позивачем (рішення Третьої дисциплінарної палати від 8 липня 2020 року № 2054/3дп/15-20);

– не була перевірена законність набрання преюдиціального рішення, і не були враховані факти, встановлені цим рішенням (рішення Першої дисциплінарної палати від 17 січня 2020 року № 99/1дп/15-20);

– суддя без підстав відхилився від наявної судової практики, заборонивши відповідачам виконувати свої повноваження щодо проведення чи продовження кваліфікаційного оцінювання суддів до набрання рішенням законної сили (рішення Першої дисциплінарної палати від 13 вересня 2019 року № 2437 /1дп/15-19) [94].

Ці приклади підкреслюють важливість належного та чіткого мотивування судових рішень, яке є основою для забезпечення справедливості судочинства та захисту прав людини.

Таким чином, недостатнє обґрунтування судових рішень є суттєвою проблемою правосуддя, що прямо впливає на прозорість та справедливість судового процесу. Відповідно до міжнародних стандартів та національного законодавства, мотивоване судове рішення повинно містити детальну аргументацію, що пояснює прийняття або відхилення доводів сторін. Аналіз практики дисциплінарної відповідальності суддів свідчить про наявність низки типових порушень. Основні з них включають: 1) Відсутність чітких мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін. Це призводить до ситуацій, коли

особи не можуть зрозуміти логіку судового рішення та його обґрунтованість; 2) Відсутність оцінки доказів. Деякі рішення ухвалюються без належного аналізу наявних доказів або із поверхневим розглядом їхньої значущості, що може спричинити неправомірні висновки; 3) Ігнорування судової практики та законодавчих змін. Неврахування актуального законодавства або сталій практиці вищих судових органів може свідчити про недбалість або навіть умисне порушення судових стандартів; 4) Формальне мотивування, що не розкриває суті обґрунтування. Наявність загальних фраз без конкретного аналізу обставин справи не відповідає вимогам до обґрунтованості судових рішень. Розглянуті випадки притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності вказують на системні проблеми у сфері судочинства. Відсутність належного обґрунтування судових рішень підриває довіру до правосуддя, створює ризики для порушення прав учасників судового процесу та може стати підставою для перегляду таких рішень у вищих судових інстанціях або Європейському суді з прав людини.

2.3. Порушення принципів рівності сторін, змагальності та свободи доказування у судовому процесі

Принцип рівності перед законом є основою правової системи та закріплений як у міжнародних актах, так і в національному законодавстві. Відповідно до статті 55 Конституції України, усі учасники судового процесу мають рівні права перед законом і судом. Цей принцип базується на загальній рівності громадян перед законом, що зазначено в ч. 1 ст. 24 Конституції України, і має безпосереднє відношення до правосуддя [72, с. 41]. Рівність учасників процесу означає створення однакових умов для реалізації їхніх процесуальних прав. Конституційний суд України неодноразово наголошував на тому, що принцип рівності є важливою складовою верховенства права, поряд із принципами справедливості, правової визначеності та чіткості правових норм [21].

Цей принцип є одним із головних елементів сучасного розуміння справедливого судочинства. Він гарантує кожному доступ до правосуддя та можливість застосовувати процесуальні механізми для захисту своїх прав, незважаючи на будь-які соціальні чи особисті характеристики. Таким чином, жодна характеристика, така як раса, політичні переконання, релігійні уподобання, стать, соціальний статус чи інші особистісні ознаки, не повинна впливати на рівність учасників судового процесу. Водночас, процесуальні закони можуть передбачати додаткові гарантії для окремих категорій осіб, таких як неповнолітні чи особи з обмеженими можливостями, щоб забезпечити їм належний рівень рівності, не порушуючи загальних принципів справедливості.

Попри єдині нормативні вимоги щодо рівності перед законом, цей принцип має свої особливості. Рівність перед законом охоплює більш широкий спектр правових відносин порівняно з рівністю перед судом. Перший принцип визначає правовий статус громадян у різних сферах суспільного життя, тоді як рівність перед судом стосується лише сфери правосуддя [16].

У юридичному контексті, як зазначено в словникових та енциклопедичних джерелах, рівність фактично означає рівноправ'я. Учасники правових відносин, як рівноправні члени спільноти, мають рівний доступ до матеріальних, процедурних і процесуальних прав, що захищені від будь-якої дискримінації з боку державних та громадських інститутів [87; 105, с. 56].

Принцип змагальності полягає в тому, що усі учасники судового процесу мають рівні права та обов'язки, що визначені законом. Порушення цього принципу суддею свідчить про недотримання встановлених процесуальних норм, які забезпечують рівність перед законом та судом, а також змагальність сторін і їхню свободу у поданні та доведенні доказів перед судом. Дисциплінарний орган має визначити, яким чином порушення суддею норм процесуального права вплинуло на дотримання принципу рівності перед законом та судом, а також на принцип змагальності сторін і свободу

представлення доказів та їх переконливості в судовому процесі, з урахуванням вимог, зазначених у законодавстві процесуального права.

Згідно зі ст. 22 КПК України, принцип змагальності полягає в тому, що сторони мають право самостійно захищати свої інтереси, використовуючи доступні їм юридичні засоби, передбачені законом. У цій статті також наводяться конкретні вказівки щодо того, як цей принцип має реалізуватися в рамках кримінального провадження. У зв'язку з цим, дисциплінарний орган повинен чітко визначити, як порушення суддею процесуальних норм впливає на дотримання принципу змагальності сторін [21].

Для забезпечення належного рівня правосуддя важливо, щоб дисциплінарні органи діяли об'єктивно та беззаперечно, базуючись виключно на фактах і нормах права, без впливу сторонніх факторів, що можуть спотворити їхні рішення. Незалежність і професійна компетентність дисциплінарних органів є вирішальними для гарантування принципів рівності перед законом і змагальності у судовому процесі.

Наведемо приклад застосування цієї підстави притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, який у сенсі якості дисциплінарного провадження є цікавим та інформативним.

Згідно з рішенням ВРП від 24 жовтня 2024 року № 3114/0/15-24, суддю Господарського суду Рівненської області Ц. було притягнуто до дисциплінарної відповідальності через низку порушень норм процесуального права. Як зазначено в матеріалах справи, серед підстав для відсторонення судді від здійснення правосуддя строком на два місяці були:

- істотне порушення норм процесуального права, що унеможливило реалізацію учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав та виконання обов'язків;

- незазначення в судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору;

– порушення принципів рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободи в наданні доказів і доведенні їх переконливості перед судом.

Таким чином, в ухвалі ВРП встановлено, що дії судді Ц. не відповідали основним засадам справедливого судочинства, що стало підставою для її дисциплінарного стягнення.

Визначимо особливості порушення принципів рівності сторін, змагальності та свободи доказування. Порушення зазначених принципів свідчить про невідповідність судді встановленим стандартам здійснення правосуддя. У цій справі були виявлені такі аспекти недотримання процесуальних гарантій:

– неврахування принципу рівності сторін. Рівність перед законом і судом означає, що всі учасники процесу мають однакові можливості щодо реалізації своїх прав. Однак у матеріалах справи зазначено, що суддя порушила цей принцип, що могло вплинути на об'єктивність судового розгляду;

– недотримання принципу змагальності. Суд не забезпечив рівні умови для доведення своєї позиції сторонами, що суперечить вимогам процесуального законодавства;

– обмеження свободи доказування. Дискреційні дії судді могли створити ситуацію, коли одна зі сторін не мала змоги ефективно надати докази, що вплинуло на баланс процесуальних можливостей учасників судового провадження.

Таким чином, аналіз справи судді Ц. у контексті порушення принципів рівності сторін, змагальності та свободи доказування свідчить про суттєві процесуальні порушення, які могли вплинути на об'єктивність судочинства. Водночас рішення ВРП спрямоване на забезпечення дисциплінарної відповідальності та підтримання стандартів справедливого судочинства. Проте, варто вдосконалити підхід до розгляду таких справ, зокрема, надавати більш детальне обґрунтування конкретних порушень і їхніх наслідків, а також

передбачати більш суворі заходи дисциплінарного впливу у разі системних порушень суддею норм процесуального права.

На основі аналізу дій суддів, які були піддані дисциплінарній відповідальності, можна сформулювати наступні висновки щодо порушень принципів рівності та об'єктивності:

– суд ухвалив рішення про компенсацію моральної шкоди, спричиненої незаконними діями поліцейських, без участі представників державних органів, що повинні були вказати на збитки та витрати на правову допомогу (рішення Першої дисциплінарної палати від 5 червня 2020 року № 1729/1дп/15-20);

– видалення із залу судового засідання представника позивача, а також здійснені критичні зауваження щодо його освіти та кваліфікації (постанова Великої палати Верховного Суду від 13 лютого 2020 року у провадженні 11-1007сап19);

– прийняття позову без належного документального підтвердження скрутного фінансового стану сторони (рішення Першої дисциплінарної палати від 5 липня 2019 року № 1793/1дп/15-19);

– розгляд апеляційної скарги органу влади без врахування усталеної судової практики щодо звільнення від сплати судового збору (постанова Великої палати Верховного Суду від 10 грудня 2020 року у провадженні № 11-93сап20);

– недотримання суддею процесуальних вимог щодо повідомлення учасників процесу про дату, час і місце розгляду справи та ненадсилання їм копій процесуальних документів (постанова Великої палати Верховного Суду від 12 вересня 2019 року у провадженні № 11-57сап19) [94].

Отже, аналіз практики притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності вказує на наявність системних порушень принципів рівності та об'єктивності. Судові рішення приймалися без належного врахування інтересів сторін, з порушенням встановлених процесуальних вимог і усталених практик. Це ставить під сумнів об'єктивність та справедливість судочинства,

що, у свою чергу, негативно позначається на довірі громадян до правосуддя та порушує їхні основні права.

Таким чином, порушення принципів рівності сторін, змагальності та свободи доказування у судовому процесі є серйозною проблемою, що впливає на ефективність правосуддя та довіру до судової системи. Аналіз практики дисциплінарної відповідальності суддів свідчить про системні порушення цих принципів, що призводить до порушення процесуальних прав учасників судових процесів. Основними недоліками в судовій практиці є: 1) Недотримання принципу рівності сторін, що проявляється у створенні нерівних умов для реалізації процесуальних прав учасників. Це може включати ігнорування позиції однієї зі сторін, надання переваг певному учаснику або обмеження можливості ефективного захисту; 2) Порушення принципу змагальності, що виявляється у формальному або вибірковому розгляді доказів, відсутності належної оцінки аргументів сторін або необґрунтованому відхиленні процесуальних заяв; 3) Обмеження свободи доказування, коли суд необґрунтовано відхиляє докази або створює перешкоди для їх подання, що призводить до викривлення змісту судового розгляду. Приклади судової практики підтверджують, що такі порушення мають системний характер і можуть призводити до дисциплінарної відповідальності суддів. Однак наявні механізми контролю вимагають удосконалення. Зокрема, необхідно посилити обґрунтованість рішень дисциплінарних органів, передбачити чіткіші критерії для оцінки порушень суддями процесуальних норм та впровадити більш жорсткі санкції за систематичні порушення. Загалом, забезпечення дотримання принципів рівності, змагальності та свободи доказування є ключовим для підвищення довіри до судової системи та забезпечення справедливого судочинства.

2.4. Ігнорування норм щодо самовідводу та відводу судді

Інститут самовідводу судді відіграє ключову роль у забезпеченні його неупередженості, оскільки регулює випадки, за яких суддя не може здійснювати правосуддя у конкретній справі. Недотримання цих норм створює ризики порушення права на справедливий судовий розгляд та може поставити під сумнів об'єктивність винесеного рішення. При здійсненні правосуддя суддя зобов'язаний керуватися принципом безсторонності, що передбачає його об'єктивність та неупередженість. Його дії та рішення мають формувати у сторін судового процесу впевненість у чесному та справедливому розгляді справи без будь-якого упередженого ставлення.

Забезпечення незалежності та неупередженості суддів є основоположним принципом правосуддя, що закріплено як у міжнародних, так і в національних правових актах. Бангалорські принципи поведінки суддів (2006 р.) визначають судову незалежність як гарантію правопорядку, а неупередженість як необхідну умову виконання суддею своїх функцій. Ці стандарти закріплені й у вітчизняному законодавстві, яке передбачає механізми, що мають забезпечити об'єктивність суддів при розгляді справ та захистити їх від зовнішнього впливу [99].

Система відводу та самовідводу суддів зазнала суттєвих змін із прийняттям Закону України № 460-IX від 15.01.2020 р., який удосконалив порядок розгляду судових справ [64]. Відповідно до ст. 40 ЦПК України, питання про відвід чи самовідвід судді може бути вирішено як до відкриття провадження, так і після його початку. Водночас ч. 3 ст. 39 ЦПК України встановлює чіткі строки для заявлення таких клопотань. Відвід має бути заявлений протягом десяти днів із моменту отримання ухвали про відкриття провадження, але не пізніше початку підготовчого або першого судового засідання у спрощеному позовному провадженні. Самовідвід можливий лише до початку таких засідань.

У разі пропуску визначених строків можливість заявлення відводу чи самовідводу допускається лише у виняткових ситуаціях, за умови що заявник не знав про відповідні підстави раніше. У таких випадках відповідна заява має бути подана не пізніше ніж через два дні після того, як учасник справи дізнався про обставини, які є підставою для відводу [92, с. 45].

Встановлення процесуальних строків для заявлення відводу судді у цивільному судочинстві зумовлене необхідністю забезпечення ефективності судового процесу та впорядкування дій судді на кожній стадії провадження. Водночас граничні строки для самовідводу, передбачені ч. 3 ст. 39 ЦПК України, мають на меті дисциплінування суддів та забезпечення безперервності судового розгляду.

Однак суворе обмеження строків для самовідводу породжує колізії. Наприклад, якщо суддя через завантаженість справами пропустив строк для заявлення самовідводу, хоча об'єктивно знав про наявність підстав для цього (наприклад, родинні зв'язки зі стороною), правова конструкція не передбачає механізму усунення такого судді після початку підготовчого чи судового засідання, за винятком випадків, прямо визначених абзацом другим ч. 3 ст. 39 ЦПК України. Це ставить суддю перед вибором між двома незаконними варіантами: або продовжити розгляд справи у складі суду, який не відповідає вимогам закону, що може спричинити скасування рішення в апеляційному порядку, або всупереч процесуальним обмеженням заявити самовідвід.

Встановлення строків для самовідводу також спрямоване на запобігання зловживанням цим інститутом, зокрема у справах, що мають суспільний резонанс. За деякими оцінками, необґрунтовані самовідводи суддів є серйознішою проблемою, ніж відмови у задоволенні заяв про відвід [52]. Прикладом зловживання можна вважати ситуації, коли судді задовольняють заяви про відвід на підставах, не передбачених законом. Так, у справі № 510/516/14-ц Ренійський районний суд Одеської області 23.07.2020 р. задовольнив відвід судді, обґрунтований тим, що той раніше головував в інших справах за участю заявника та мав дисциплінарне стягнення. Суд визнав ці

підстави недостатніми для встановлення упередженості, але з метою уникнення подальших звинувачень у необ'єктивності все ж таки ухвалив рішення про відвід [110].

Таким чином, законодавчі обмеження щодо строків заявлення відводу та самовідводу сприяють стабільності судового процесу, але водночас потребують вдосконалення для уникнення ситуацій, коли суддя не може реалізувати обов'язок самовідводу у випадках явного конфлікту інтересів. Відповідно до загального принципу, суддя не має права відмовитися від розгляду справи без наявних на те законних підстав, оскільки здійснення правосуддя є його конституційним обов'язком. Однак у певних випадках виникає об'єктивна необхідність відводу або самовідводу, коли збереження неупередженості судді ставиться під сумнів. Це може стосуватися як ситуацій, коли сам суддя розуміє свою потенційну упередженість (наприклад, якщо справа стосується його близьких родичів), так і випадків, коли учасники процесу мають обґрунтовані сумніви щодо об'єктивності суду. Недотримання цього правила може підірвати довіру до судової системи та ухвалених рішень. Процесуальні кодекси передбачають механізм усунення судді від розгляду справи через заявлення самовідводу або ж відводу за ініціативою сторін. Основними підставами для такого усунення є: родинний зв'язок із учасниками справи; попередня участь у справі в іншій процесуальній ролі (наприклад, як свідка чи представника); особиста зацікавленість у результатах розгляду; порушення порядку визначення судді для розгляду справи. Перелік цих підстав не є вичерпним, оскільки законодавство також передбачає можливість заявлення відводу або самовідводу за наявності інших обставин, які можуть поставити під сумнів неупередженість та об'єктивність судді. Такий підхід спрямований на гарантування справедливого судового розгляду та зміцнення довіри до судової влади [98].

Як слушно зазначають Ю. Козаченко та О. Кальян, процесуальне законодавство України містить об'єктивні та суб'єктивні підстави для усунення судді від розгляду справи. Суб'єктивні підстави пов'язані з можливою

упередженістю судді щодо конкретного учасника або результату справи, зокрема у випадку його особистих чи родинних зв'язків із сторонами процесу, а також попередньої участі у справі в іншій ролі (наприклад, як свідка, експерта чи адвоката). Об'єктивними підставами для відводу є порушення процедури визначення судді для розгляду справи або неможливість повторної участі судді в її розгляді в іншій судовій інстанції. Ігнорування суддею вимог щодо самовідводу та відводу може призвести до порушення принципу безсторонності, ставлячи під загрозу легітимність судового рішення. Саме тому дотримання цих норм є невід'ємною складовою забезпечення справедливого правосуддя [32, с. 12].

Окрім процедури відводу, важливим засобом гарантування справедливого судочинства є самовідвід судді. Законодавство зобов'язує суддю заявити самовідвід у випадках, коли існують обставини, що можуть вплинути на його неупередженість, зокрема якщо він має особисту зацікавленість у результаті справи або володіє інформацією, яка ставить під сумнів його об'єктивність. Виконання суддею цього обов'язку є необхідною умовою забезпечення довіри до судового процесу [10, с. 110]. Підстави для відводу або самовідводу передбачені процесуальним законодавством та є універсальними для різних видів судочинства. Вони включають: попередню участь судді у справі в іншій процесуальній ролі (свідка, експерта, адвоката, представника тощо); особисту чи майнову зацікавленість у результаті розгляду справи; родинні зв'язки судді з будь-якою зі сторін або учасниками процесу; порушення процедури визначення судді для розгляду справи; інші обставини, що можуть викликати сумніви щодо безсторонності судді.

Наприклад, Ухвалою Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 23 квітня 2025 року № 854/2дп/15-25 було прийнято рішення про відкриття дисциплінарного провадження стосовно судді Яготинського районного суду Київської області Б. Підставою для зазначеного рішення стали висновки, сформульовані дисциплінарним інспектором ВРП І. за результатами первинної перевірки інформації, що містилася у рішенні Вищої кваліфікаційної

комісії суддів України від 27 лютого 2025 року № 27/ко-25. У процесі аналізу встановлених фактів Друга Дисциплінарна палата дійшла висновку про наявність у діях судді ознак кількох дисциплінарних проступків, передбачених чинним законодавством. Зокрема, йдеться про порушення, визначені пунктами 16, 18 та 19 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». До таких порушень належать: неподання або порушення строків подання декларації родинних зв'язків, аналогічні дії щодо декларації доброчесності, а також включення до декларації завідомо недостовірної чи неповної інформації. Враховуючи вищезазначене, Дисциплінарна палата ВРП визнала наявність правових підстав для відкриття дисциплінарної справи щодо судді Б. [106].

Ключовою вимогою до відводу чи самовідводу є його обґрунтованість. Суддя або сторона, яка ініціює відвід, повинні посилатися на конкретні обставини та докази, що підтверджують сумнів у безсторонності судді. Це запобігає зловживанням цим механізмом та гарантує, що самовідвід застосовується лише у випадках реальної загрози об'єктивності судового розгляду.

При розгляді питань щодо відводу або самовідводу судді необхідно враховувати як об'єктивні, так і суб'єктивні критерії, застосовувані Європейським судом з прав людини.

Суб'єктивний критерій спрямований на встановлення особистих переконань або інтересів судді, які можуть впливати на його безсторонність у конкретній справі. Він оцінює, чи має суддя певні упередження або конфлікт інтересів, що можуть поставити під сумнів його неупередженість.

Об'єктивний критерій передбачає аналіз того, чи суддя забезпечує достатні гарантії безсторонності, виключаючи будь-які обґрунтовані сумніви щодо його здатності неупереджено розглядати справу.

У практиці ЄСПЛ також наголошується, що зловживання правом на подання заяви, зокрема використання образливих або погрозливих висловлювань щодо органів влади чи суддів, може призвести до визнання такої

заяви неприйнятною. Це підкреслює важливість дотримання належних стандартів судового процесу та правової аргументації при заявленні відводу або самовідводу судді. Прикладами реалізації такої позиції ЄСПЛ є рішення у справах «Ржегак проти Чеської Республіки», заява № 67208/01; «Дюрінже та Грандж проти Франції», заяви № 61164/00 і № 18589/02; «Гунтіс Апініс проти Латвії» від 20 вересня 2011 року, заява № 46549/06 [12, с. 108; 61, с. 96; 103].

Безсторонність судді може оцінюватися за двома критеріями: об'єктивним (що стосується його поведінки під час розгляду справи) та суб'єктивним (пов'язаним із його особистими переконаннями). Обґрунтовані сумніви у неупередженості можуть виникати як через дії судді, так і через виявлені обставини, що свідчать про його можливу зацікавленість у результаті розгляду справи [4, с. 87].

Застосування зазначених критеріїв залежить від конкретних обставин, що можуть впливати на сприйняття справедливості судового процесу. Якщо поведінка судді свідчить про нехтування нормами процесуального права, що регулюють питання відводу та самовідводу, такі дії можуть розцінюватися як дисциплінарний проступок, що тягне за собою відповідальність.

Отже, прийняття суддею необґрунтованої заяви про самовідвід або недотримання встановленої законом процедури відводу слід кваліфікувати як порушення норм процесуального права. Інститут самовідводу не може використовуватися як засіб уникнення виконання професійних обов'язків через страх перед скаргами, впливом ЗМІ чи іншими зовнішніми факторами. Суддя зобов'язаний діяти відповідально та добросовісно, керуючись виключно нормами законодавства. Усі заяви про самовідвід мають бути обґрунтованими та відповідати визначеним процесуальним вимогам, щоб забезпечити законність та справедливість судового процесу.

Прикладом обґрунтованого притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за порушення норм щодо самовідводу є рішення Дисциплінарної палати від 2 жовтня 2019 року № 2582/3дп/15-19. У цій справі

адвокат Б. подав скаргу на дії судді Л., який розглядав кримінальні провадження, одним із учасників яких був батько його дружини.

Дисциплінарна палата встановила, що суддя не врахував можливих обґрунтованих сумнівів у своїй неупередженості та мав заявити самовідвід, оскільки родинні зв'язки могли вплинути на об'єктивність розгляду. Недотримання цього обов'язку було кваліфіковано як порушення правил самовідводу. Цей випадок підкреслює важливість дотримання суддею вимог щодо неупередженості та його обов'язку уникати ситуацій, що можуть викликати сумніви у справедливості судового процесу. Ігнорування правил самовідводу загрожує порушенням принципу об'єктивного правосуддя та може стати підставою для дисциплінарної відповідальності [80].

У справі № 806/1943/18 позивач тричі звертався з клопотаннями про відвід суддів, наводячи обставини, які, на його думку, могли б вплинути на неупередженість колегії. Однак кожного разу ці підстави визнавались безпідставними і такими, що не можуть бути обґрунтованими. Вищий суд у постанові від 30 листопада 2020 року наголосив, що сторони повинні уникати затягування процесу та зобов'язані активно використовувати процесуальні механізми для ефективного та швидкого розгляду справи. Аналогічні висновки були зроблені у рішеннях Вищого суду від 4 серпня 2020 року у справі № 183/6913/16(2-а/183/43/17) та від 7 травня 2020 року у справі № 826/12191/18, де також не було підтверджено підстав для відводу суддів і зазначено на можливість зловживання процесуальними правами [6].

Наприклад, згідно з рішенням Першої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 28 квітня 2025 року № 861/1дп/15-25, суддю Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської області Г. було визнано винною у вчиненні дисциплінарного проступку та притягнуто до відповідальності шляхом застосування заходу у формі попередження. Підставою для прийняття відповідного рішення слугувало виявлене порушення, пов'язане з неналежним здійсненням правосуддя у межах розгляду судової справи № 740/3337/20. Дисциплінарна палата дійшла висновку, що суддею було допущено зволікання

у розгляді справи без об'єктивно виправданих причин, а також не вжито необхідних дій для забезпечення її розгляду у визначений процесуальним законодавством строк, що кваліфікується за пунктом 2 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» як дисциплінарне порушення [91].

У справі № 806/1943/18 позивач тричі звертався з клопотанням про відвід суддів, при цьому посилаючись на обставини, які вже були оцінені трьома колегіями апеляційного адміністративного суду. Однак ці обставини жодного разу не були визнані такими, що ставлять під сумнів неупередженість або об'єктивність суддів, а інші аргументи були визнані надуманими. У постанові від 30 листопада 2020 року Верховний Суд підкреслив, що сторони повинні уникати зволікання у розгляді справи та добросовісно використовувати процесуальні механізми для ефективного прискорення процесу. Подібні висновки про відсутність підстав для відводу суддів та можливе зловживання процесуальними правами містяться також у постановах ВС від 4 серпня 2020 року у справі №183/6913/16(2-а/183/43/17) та від 7 травня 2020 року у справі № 826/12191/18 [5; 6].

Наведемо ще приклад. ВРП 08.10.2024 року ухвалила рішення № 2942/0/15-24, яким залишила без змін рішення Другої Дисциплінарної палати від 7 серпня 2024 року № 2403/2дп/15-24 про притягнення судді Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області Б. до дисциплінарної відповідальності [74].

Суддю Б. було визнано винною у порушенні вимог щодо відводу та самовідводу, що є порушенням пп. «д» п. 1 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Розглянемо особливості рішення:

– порушення порядку розгляду справи та самовідводу (суддя Б. самостійно розглянула заяву про власний самовідвід у справі № 495/5614/21, хоча відповідно до ст. 81 КПК України така заява має бути передана іншому судді; у аналогічній ситуації суддя П. звернулася до колеги для розгляду свого самовідводу, що підтверджує вибірковість у діях судді Б.);

– непослідовність у застосуванні норм щодо самовідводу (раніше, 23 липня 2021 року, суддя Б. вже заявляла самовідвід у справі № 495/2729/17, і його розглядав інший суддя; у справі № 495/5614/21 вона вирішила самостійно розглянути свою ж заяву, що суперечить як законодавству, так і попередній власній практиці);

– фактичне продовження участі у кримінальному провадженні після самовідводу (після ухвалення рішення про самовідвід суддя Б. продовжила розгляд інших клопотань у тому ж кримінальному провадженні, що суперечить суті самовідводу; це створює конфлікт інтересів та підриває принципи неупередженості);

– відсутність законних підстав для самовідводу (суддя Б. пояснювала свій самовідвід тим, що вона вже надавала оцінку обставинам накладення арешту на майно; однак дисциплінарний орган встановив, що за таких самих обставин раніше вона не заявляла самовідводу, що свідчить про вибірковість і непослідовність у застосуванні норм);

– спроба виправдати свої дії помилковим тлумаченням норм (суддя стверджувала, що в КПК України немає чіткої процедури розгляду самовідводів; однак Друга Дисциплінарна палата наголосила, що ст. 81 КПК України та практика ВПВС чітко регламентують цей процес; суддя також намагалася виправдати свої дії практикою в цивільних та господарських судах, що є неправомірним, оскільки у кримінальному процесі застосовуються інші стандарти) тощо.

Наслідками порушення є:

– порушення принципів безсторонності (суддя діяла вибірково, ухвалюючи самовідвід у одних справах і відмовляючись це робити в інших, що створило ризик упередженого правосуддя та конфлікту інтересів);

– підрив авторитету правосуддя (непослідовна поведінка судді спричинила сумніви у її об'єктивності та доброчесності; це є порушенням етичних норм суддівської діяльності);

– порушення процесуальних прав учасників (учасники процесу мали право на розгляд справи неупередженим суддею, що було порушено через незаконний самовідвід та подальше продовження участі у провадженні).

Отже, рішенням ВРП суддю Б. було визнано винною у порушенні правил щодо самовідводу, що є підставою для дисциплінарного стягнення. До судді застосовано дисциплінарне стягнення у вигляді попередження.

Обґрунтування рішення: суддя діяла внаслідок недбалості, а не умислу; вона мала достатній досвід і знання, тому не могла не усвідомлювати незаконності своїх дій; відсутність тяжких наслідків та раніше бездоганна репутація судді стали підставами для застосування м'якої санкції (попередження замість більш суворого стягнення). Таким чином, дії судді Б. є порушенням норм щодо відводу та самовідводу, оскільки вона: незаконно розглянула свою ж заяву про самовідвід, що суперечить ст. 81 КПК України; непослідовно застосовувала правила самовідводу, що свідчить про можливу упередженість; продовжила розгляд справ у тому ж кримінальному провадженні після самовідводу, що є прямим конфліктом інтересів; надала суперечливі пояснення, які не відповідали законодавству та судовій практиці. Хоча порушення було визнано наслідком недбалості, а не умислу, воно все ж підірвало довіру до правосуддя та поставило під сумнів безсторонність судді. Враховуючи ці обставини, ВРП застосувала до судді дисциплінарне стягнення у вигляді попередження.

Таким чином, ігнорування норм самовідводу та відводу суддів порушує принцип неупередженості, що може вплинути на справедливість судового процесу. Самовідвід є важливим для забезпечення незалежності та неупередженості суддів, що закріплено в міжнародних та національних правових актах. Порушення цих норм ставить під сумнів об'єктивність рішення та може привести до дисциплінарної відповідальності. Процесуальні строки для самовідводу та відводу важливі для ефективності та стабільності процесу, але обмеження строків можуть спричинити колізії, коли суддя не може реалізувати свій обов'язок. Законодавство передбачає об'єктивні та суб'єктивні підстави для

відводу суддів, зокрема родинні зв'язки чи зацікавленість у результаті справи. Недотримання цих вимог порушує принцип безсторонності, що є основою справедливого правосуддя.

2.5. Грубі порушення законодавства, що призводять до обмеження прав людини або істотних негативних наслідків

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», підставою для дисциплінарної відповідальності судді є умисне або спричинене грубою недбалістю порушення прав людини і основоположних свобод, а також будь-яке інше істотне порушення закону, що призвело до серйозних негативних наслідків. Зміст цієї правової норми охоплює два окремі склади дисциплінарного проступку:

- порушення суддею, який брав участь в ухваленні рішення, прав людини та основоположних свобод;
- грубе порушення закону, наслідком якого стало настання істотних негативних наслідків.

З об'єктивної сторони підставою для дисциплінарної відповідальності є недотримання суддею вимог чинного законодавства під час здійснення правосуддя, що прямо призвело до істотних негативних наслідків. При цьому, важливо, щоб такі наслідки мали прямий причинно-наслідковий зв'язок із діями судді, а не були наслідком зовнішніх факторів або процесуальних недоліків, не пов'язаних із його рішеннями. Груба недбалість судді має місце у випадках, коли він відверто ігнорує свої професійні обов'язки, хоча не діє умисно. Наприклад, суддя не врахував зміни у законодавстві та застосував норму, яка вже втратила чинність, або слідчий суддя не забезпечив право особи, позбавленої свободи, на захисника, як це вимагає ч. 9 ст. 206 КПК України, і не відклав судовий розгляд, що призвело до обмеження прав такої особи [21]. Крім того, грубе порушення законодавства може проявлятися у необґрунтованому порушенні строків розгляду справи, ухваленні завідомо незаконних рішень, свавільному позбавленні особи права на судовий захист або

ігноруванні встановлених процесуальних гарантій. Такі дії не лише порушують права сторін судового процесу, а й підривають довіру суспільства до судової влади, що є особливо небезпечним для правопорядку та верховенства права. Таким чином, умисне або спричинене грубою недбалістю порушення прав людини суддею та грубе нехтування вимогами законодавства, яке має серйозні негативні наслідки, є підставами для притягнення його до дисциплінарної відповідальності, що може включати попередження, догану, тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя або навіть звільнення з посади. Грубе порушення закону визнається таким, якщо воно є очевидним і беззаперечним з точки зору «розумного суду» за відповідних обставин. Це означає, що у конкретній судовій справі застосування певної правової норми було безумовно необхідним і не допускало іншого варіанту поведінки судді. Відтак, якщо суддя проігнорував таку норму або застосував її неправильно, його дії можуть кваліфікуватися як грубе порушення закону.

У більшості складів дисциплінарних проступків не передбачено обов'язкової наявності негативних наслідків. Водночас у певних випадках законодавець прямо встановив, що настання таких наслідків є обов'язковою умовою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Зокрема, це стосується таких порушень:

- незаконна відмова в доступі до правосуддя (наприклад, безпідставна відмова у розгляді позовної заяви, апеляційної чи касаційної скарги);
- істотне порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що фактично унеможливило реалізацію учасниками процесу їхніх процесуальних прав і виконання обов'язків, або ж призвело до порушення правил юрисдикції чи складу суду;
- незабезпечення обвинуваченому права на захист, що є прямим порушенням стандартів справедливого судового розгляду;
- порушення прав людини і основоположних свобод, а також інше грубе порушення закону, яке спричинило істотні негативні наслідки.

У випадку останнього дисциплінарного проступку законодавець чітко визначив обов'язкову наявність істотних негативних наслідків, однак не конкретизував їхній зміст. Це означає, що такі наслідки можуть включати:

- фізичну шкоду, якщо внаслідок судового рішення потерпіла особа зазнала тілесних ушкоджень або погіршення стану здоров'я;
- майнову шкоду, що полягає у втраті коштів, майнових прав або інших економічних збитків;
- моральну шкоду, яка виражається у психологічних стражданнях, приниженні честі, гідності або ділової репутації потерпілого;
- репутаційну шкоду, яка може бути завдана авторитету держави у сфері міжнародних правовідносин або знизити рівень довіри суспільства до судової системи.

Істотні негативні наслідки також можуть мати комплексний характер, коли вони одночасно охоплюють кілька видів заподіяної шкоди. Наприклад, незаконне рішення суду може одночасно завдати майнових збитків особі, спричинити моральні страждання та підірвати довіру громадськості до судової влади [21]. Оскільки поняття «істотність негативних наслідків» є оціночним критерієм, дисциплінарний орган має самостійно встановити, наскільки такі наслідки є серйозними та який вплив вони мали на потерпілих осіб. Це оцінювання проводиться на підставі конкретних обставин справи, з урахуванням об'єктивної шкоди, суспільного резонансу та загальних правових стандартів. Для прикладу, до істотних негативних наслідків, які можуть стати підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, можна віднести такі ситуації:

- обмеження конвенційних прав і свобод, передбачених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, що виражається у порушенні права на справедливий судовий розгляд, свободи особи, свободи вираження поглядів тощо;
- виникнення тяжких наслідків для здоров'я, зокрема розвиток тяжкого захворювання через неналежне судове рішення (наприклад, відмова в наданні

необхідного медичного лікування, що призвело до погіршення стану здоров'я особи);

– заподіяння фізичної шкоди, включаючи тяжкі або середньої тяжкості тілесні ушкодження, якщо судове рішення або бездіяльність судді сприяли настанню таких наслідків.

– протиправне позбавлення майнових прав, що виражається у незаконному вилученні, відчуженні чи знищенні нерухомого або іншого цінного майна потерпілого;

– майнові втрати, що призводять до позбавлення особи засобів для існування, наприклад, незаконне стягнення грошових коштів або позбавлення права власності на об'єкт, який був основним джерелом доходу;

– фінансові збитки, що призвели до банкрутства суб'єкта господарювання, коли судове рішення або процесуальні порушення спричинили неможливість ведення підприємницької діяльності або ліквідацію підприємства;

– значні матеріальні збитки, завдані фізичним чи юридичним особам, які мають істотний вплив на фінансове становище потерпілого;

– наслідки, що підривають авторитет держави або її органів у міжнародних відносинах, зокрема, порушення міжнародних правових стандартів, що може спричинити дипломатичні ускладнення, накладення санкцій або зниження довіри міжнародної спільноти до правової системи країни.

Істотність таких наслідків оцінюється в кожному конкретному випадку, з урахуванням їхнього впливу на права та законні інтереси осіб, економічну сферу, суспільний резонанс та можливі міжнародні наслідки.

З точки зору суб'єктивної сторони, зазначені дисциплінарні проступки можуть бути вчинені як умисно, так і внаслідок грубої недбалості. У разі умисної форми вини суддя усвідомлює, що його дії або бездіяльність суперечать нормам права, та розуміє, що такі дії призведуть або можуть призвести до істотних негативних наслідків. При цьому він свідомо допускає їх

настання або навіть прагне до цього. Щодо форми недбалості, вона має місце тоді, коли суддя не усвідомлював можливість настання істотних негативних наслідків, проте за характером допущеного порушення (грубого порушення закону) міг і повинен був передбачити їх. Тобто, навіть якщо суддя не мав наміру завдати шкоди, його необачність, недбалість або неналежне виконання посадових обов'язків могли спричинити серйозні наслідки, що підлягають дисциплінарній оцінці [21].

Таким чином, відповідальність за такі дисциплінарні проступки не залежить виключно від умислу, оскільки груба недбалість судді також може призвести до істотних негативних наслідків та стати підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Розглянемо приклад, Рішення ВРП № 1949/0/15-24 від 25 червня 2024 року щодо притягнення судді Печерського районного суду м. Києва В. до дисциплінарної відповідальності за грубе порушення законодавства, що призвело до обмеження прав людини або істотних негативних наслідків [76].

Здійснимо аналіз грубих порушень законодавства, на які вказала ВРП:

– невмотивованість судових рішень: встановлено, що суддя В. у двох судових ухвалах про надання дозволу на обшук і вилучення майна не навів належної аргументації щодо доцільності такого заходу. Це є порушенням принципу справедливого суду;

– порушення права власності: внаслідок ухвалених рішень громадянин ОСОБА1 був позбавлений можливості володіти своїм майном (автомобілями) протягом 10 місяців без належного обґрунтування;

– порушення процесуальних норм: судові засідання, в межах якого ухвалювалися рішення, тривало лише 1-2 хвилини. За цей час об'єктивно неможливо було належним чином розглянути матеріали справи;

– обмеження права на оскарження: оскільки рішення про обшук не підлягало апеляційному перегляду, заявник не мав реальної можливості ефективно захистити свої права.

Визначимо особливості дисциплінарної відповідальності у таких випадках:

– притягнення суддів до відповідальності є винятковим заходом, що застосовується лише за наявності грубих порушень, які призводять до негативних наслідків;

– необхідність обґрунтування судових рішень: суддя має чітко мотивувати рішення, інакше воно може бути визнане таким, що порушує право на справедливий суд;

– захист прав громадян: неправомірні рішення можуть призводити до суттєвих негативних наслідків, зокрема обмеження права власності.

Проведений аналіз показує, що грубі порушення законодавства можуть спричинити серйозні обмеження прав людини. У конкретному випадку суддя ухвалив недостатньо обґрунтовані рішення, що призвело до порушення прав власника майна. Водночас дисциплінарна відповідальність у формі попередження виглядає недостатньо суворою, зважаючи на тривале обмеження прав громадянина. Це вказує на необхідність посилення контролю за судовими рішеннями та вдосконалення дисциплінарних механізмів.

Здійснено аналіз підстав притягнення судді до дисциплінарної відповідальності на підставі рішення Першої Дисциплінарної палати ВРП від 10 лютого 2025 року щодо судді Біляївського районного суду Одеської області П. [65]. Суддя Біляївського районного суду Одеської області П. був притягнутий до дисциплінарної відповідальності за грубе порушення законодавства, що призвело до обмеження прав людини або істотних негативних наслідків. Порушення полягало в ухваленні незаконного рішення щодо застосування примусового заходу виховного характеру до неповнолітньої особи, що суперечило як національному законодавству, так і міжнародним стандартам захисту прав людини. Суть справи: суддя П. ухвалив рішення про примусове направлення малолітньої ОСОБА1 до спеціальної навчально-виховної установи на строк один рік. ОСОБА1 було визнано винною у вчиненні суспільно небезпечного діяння, передбаченого ч. 1 ст. 384 КК України

(завідомо неправдиві показання свідка). На момент допиту ОСОБА1 було 13 років, тобто вона не могла нести кримінальну відповідальність згідно зі ст. 22 КК України. Незважаючи на це, суддя призначив найсуворіший примусовий захід виховного характеру, передбачений ч. 2 ст. 105 КК України, без законних на те підстав.

Наслідки незаконного рішення: ОСОБА 1 було фактично позбавлено волі, що порушило її право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України, ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод); з 16 січня 2023 року по 9 лютого 2023 року вона утримувалася в приймальнику-розподільнику для дітей, після чого була направлена до Макіївського училища соціальної реабілітації, де провела майже весь призначений суддею термін.

Здійснимо аналіз грубого порушення законодавства:

1) обмеження прав людини (суддя П. незаконно позбавив малолітню особу волі, що суперечить ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод; він не врахував міжнародні стандарти захисту прав неповнолітніх, зокрема Пекінські правила ООН, згідно з якими обмеження свободи дитини має бути винятковим заходом і застосовуватися лише на мінімальний строк; суддя проігнорував положення ст. 498 та ст. 501 КПК України, які регулюють застосування примусових заходів виховного характеру лише щодо дітей віком від 11 років за умови, що вони вчинили суспільно небезпечне діяння, яке дійсно потребує таких заходів);

2) істотні негативні наслідки:

– психологічні наслідки для неповнолітньої особи (перебування у спецустанові спричинило значний стрес, ізоляцію від сім'ї та соціального середовища; ОСОБА1 була фактично покарана без вини, що могло вплинути на її психоемоційний стан та подальший розвиток);

– порушення принципу верховенства права (суддя свідомо або внаслідок грубої недбалості виніс незаконне рішення, яке було скасоване апеляційною

інстанцією; це підриває довіру до судової влади та демонструє небезпечну практику свавільного обмеження прав людини з боку суддівського корпусу);

– фактичне позбавлення людини волі без законних підстав (ОСОБА1 утримувалася у приймальнику-розподільнику для дітей без належного судового контролю; подібні дії можна прирівняти до незаконного позбавлення свободи з боку державних органів).

Перша Дисциплінарна палата ВРП дійшла висновку, що дії судді П. є: грубим порушенням законодавства, що призвело до обмеження прав людини; істотним негативним наслідком, оскільки неправомірно застосований примусовий захід фактично прирівнювався до позбавлення волі без належних правових підстав. Суддю П. притягнуто до дисциплінарної відповідальності. До нього застосовано догану з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом одного місяця. Враховано, що суддя раніше не притягувався до дисциплінарної відповідальності. Суддя визнав свої помилки, пояснивши, що діяв із переконання у необхідності виховного впливу на дитину. Проте ВРП дійшла висновку, що жодні виховні мотиви не можуть виправдати незаконне позбавлення людини волі. Отже, суддя П. допустив грубе порушення прав людини, що мало серйозні негативні наслідки. ВРП визнала його дії дисциплінарним проступком, але через відсутність попередніх стягнень обмежилася доганою та позбавленням доплат.

В іншому прикладі, в Ухвалі Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 23 квітня 2025 року № 855/2дп/15-25 було констатовано наявність підстав для ініціювання дисциплінарного провадження щодо судді Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області Б. Вказане рішення ґрунтується на положеннях пункту 3 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та обґрунтоване встановленням фактів, які можуть свідчити про недопустиму для особи, що здійснює правосуддя, поведінку. Зокрема, йдеться про дії, що дискредитують почесне звання судді, підривають суспільну довіру до судової влади й суперечать вимогам професійної етики. Серед можливих проявів порушення – демонстрація

неповаги до колег, учасників процесу, експертів, адвокатів, свідків, а також спосіб життя чи манера спілкування, що не відповідають критеріям моральності, доброчесності та неупередженості, притаманним суддівському статусу [107]. Наведемо ще приклад. Суддя Округного адміністративного суду м. Києва Ф. був притягнутий до дисциплінарної відповідальності за ухвалу від 14 травня 2020 року, якою він заборонив ДП «СЕТАМ» проводити електронні торги щодо реалізації майна [77]. ВРП спочатку визнала дії судді як такі, що призвели до:

- втручання у виконавче провадження. Суддя наклав заборону, яка суперечила положенням ч. 6 ст. 151 КАС України, що прямо забороняє вживати заходів забезпечення позову до подання самого позову;

- блокування виконання судового рішення. Внаслідок ухваленого рішення органи виконавчої служби не могли виконати свої функції, що тимчасово позбавило банк-стягувача можливості отримати виплати у процедурі примусового стягнення;

- обмеження прав кредитора. Банк, якому належали стягнення, був позбавлений законного механізму отримання своїх коштів, що могло призвести до фінансових втрат та порушення права власності.

Проте під час перегляду справи ВРП скасувала рішення про дисциплінарне стягнення, дійшовши висновку, що ці порушення не призвели до істотних негативних наслідків. Основним аргументом було те, що виконання виконавчого провадження було заблоковане лише на 21 день, після чого судова ухвала Ф. була скасована в апеляційному порядку.

Відповідно до практики ВПВС, факт порушення норм законодавства ще не є підставою для притягнення судді до відповідальності. Необхідно довести, що воно призвело до реальних негативних наслідків (наприклад, втрати майна, незаконного обмеження прав). Рішення у справі судді Ф. демонструє важливість дотримання принципу пропорційності при оцінці дисциплінарних правопорушень. Незважаючи на порушення ним процесуальних норм, відсутність істотних негативних наслідків стала підставою для скасування

рішення про дисциплінарну відповідальність. Водночас це створює ризики вибіркового застосування дисциплінарних заходів у майбутньому, оскільки критерії "істотних наслідків" залишаються нечіткими. Отже, ВРП не лише карає суддів, а й захищає їх від необґрунтованого переслідування. Загалом цей випадок підкреслює, що механізм притягнення суддів до відповідальності має бути не лише інструментом покарання, а й гарантією незалежності судової влади.

Так, згідно з Рішенням Першої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 28 квітня 2025 року № 861/1дп/15-25, щодо судді Г. було ухвалено рішення про застосування дисциплінарного стягнення у формі попередження. У межах розгляду дисциплінарної справи орган дисциплінарної юрисдикції встановив наявність належних та достатніх доказів, які в сукупності, за критерієм об'єктивного спостерігача, дають підстави стверджувати про наявність у діях судді ознак дисциплінарного проступку. Йдеться про порушення, визначене пунктом 4 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а саме – істотне і грубе порушення норм закону під час здійснення правосуддя, що спричинило значущі негативні наслідки. Такі дії були допущені суддею під час розгляду низки судових проваджень [91].

Слід додати, що ВРП, виконуючи свою дисциплінарну функцію, не має права підміняти собою судові органи, оскільки це могло б призвести до неправомірного втручання в сутність судового рішення, що є неприпустимим. На цю проблему звернула увагу ВПВС під час розгляду справи № 990SCGC/17/24, за результатами якої було скасовано рішення ВРП про застосування до судді дисциплінарного стягнення у вигляді попередження [108]. У зазначеній справі суддя оскаржив рішення ВРП від 25 червня 2024 року №1949/0/15-24, ухвалене на підставі його скарги на постанову Другої Дисциплінарної палати ВРП від 27 березня 2024 року № 913/2дп/15-24 щодо притягнення його до дисциплінарної відповідальності за порушення, пов'язані з виконанням суддівських повноважень у Печерському районному суді м. Києва.

Суддя також наполягав, що ВРП помилково кваліфікувала склад дисциплінарного проступку за п. 4 ч.1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» як формальний, що не вимагає обов'язкового встановлення істотних негативних наслідків [67]. Проте, відповідно до законодавства, підставою для дисциплінарної відповідальності судді не можуть бути будь-які порушення закону, а виключно ті, що спричинили значні негативні наслідки. Таким чином, необґрунтоване розширення дисциплінарної відповідальності суперечить принципу верховенства права та може призвести до неправомірного переслідування суддів за судові рішення, ухвалені в межах їхньої дискреції.

Отже, грубі порушення законодавства суддею, які призводять до обмеження прав людини або серйозних наслідків, є підставою для дисциплінарної відповідальності. Закон визначає два види порушень: порушення прав людини та грубе порушення закону, що спричинило негативні наслідки. Груба недбалість, наприклад, відсутність врахування змін у законодавстві, також є підставою для відповідальності судді. Такі порушення можуть підривати довіру до судової влади. Істотні негативні наслідки можуть включати фізичну, майнову, моральну або репутаційну шкоду. Вони оцінюються дисциплінарним органом на основі конкретних обставин справи. У разі умислу суддя усвідомлює наслідки своїх дій, а в разі недбалості – може і не передбачати наслідки, але повинен був їх врахувати. Рішення ВРП щодо суддів підтверджує важливість обґрунтованості рішень та необхідність захисту прав громадян.

Висновки до розділу 2

1. Незаконне обмеження права на доступ до правосуддя суперечить міжнародним і національним правовим стандартам. Доступ до правосуддя має бути реальним – формальне право звернення до суду не замінює реальної доступності. Відмова у відкритті провадження чи залишення позову без розгляду без достатніх підстав є порушенням. Судді зобов'язані дотримуватись процесуальних гарантій – неналежне застосування норм процесуального права обмежує доступ до суду. Дисциплінарна відповідальність є механізмом забезпечення справедливості – однак вона не повинна підмінити перегляд судових рішень у межах апеляції чи касації. Отже, вдосконалення законодавства та судової практики сприятиме ефективному захисту права на доступ до правосуддя.

2. Недостатнє обґрунтування судових рішень є проблемою правосуддя, що впливає на прозорість і справедливість процесу. Відповідно до міжнародних стандартів, рішення повинно містити аргументоване пояснення. Основні порушення: відсутність чітких мотивів ухваленого рішення; поверхневий аналіз або ігнорування доказів; неврахування актуальної судової практики та законодавства; формальне мотивування без конкретного аналізу справи. Системні проблеми в судочинстві підривають довіру до правосуддя, створюють ризики для прав учасників та можуть стати підставою для перегляду рішень у вищих судах.

3. Порушення принципів рівності сторін, змагальності та свободи доказування у судовому процесі підриває ефективність правосуддя та довіру до судової системи. Аналіз дисциплінарної практики свідчить про системні проблеми, зокрема: нерівність сторін, коли суд створює переваги для одного з учасників процесу; порушення змагальності, що проявляється у вибірковому розгляді доказів та ігноруванні аргументів; обмеження свободи доказування, коли суд безпідставно відхиляє докази. Судова практика показує необхідність удосконалення механізмів контролю, посилення обґрунтованості

дисциплінарних рішень та запровадження суворіших санкцій за систематичні порушення. Дотримання цих принципів є ключовим для справедливого судочинства та громадської довіри.

4. Невиконання вимог щодо самовідводу та відводу суддів порушує принцип неупередженості, що може негативно вплинути на справедливість судового процесу. Самовідвід є важливим для гарантування незалежності та неупередженості суддів, що закріплено в міжнародних та національних нормативних актах. Порушення цих норм ставить під сумнів об'єктивність прийнятого рішення та може призвести до дисциплінарної відповідальності. Важливість дотримання процесуальних строків для самовідводу та відводу полягає в забезпеченні ефективності та стабільності процесу, однак обмеження строків можуть викликати проблеми, коли суддя не має змоги виконати свій обов'язок. Законодавство визначає об'єктивні та суб'єктивні підстави для відводу суддів, зокрема родинні зв'язки або зацікавленість у результаті справи. Невиконання цих вимог порушує принцип безсторонності, що є основою справедливого правосуддя.

5. Грубі порушення законодавства суддею, які призводять до обмеження прав людини або серйозних наслідків, є підставою для дисциплінарної відповідальності. Закон виокремлює два основних типи порушень: порушення прав людини та грубе порушення закону, що спричиняє негативні наслідки. До підстав дисциплінарної відповідальності також відноситься груба недбалість, наприклад, незастосування актуальних змін у законодавстві. Такі порушення можуть знизити довіру до судової системи. Значні негативні наслідки включають фізичну, матеріальну, моральну або репутаційну шкоду, яка оцінюється дисциплінарним органом в контексті конкретних обставин справи. Якщо порушення відбулося з умислом, суддя усвідомлює наслідки своїх дій, а у випадку недбалості – може не передбачати їх, але мав би врахувати. Рішення ВРП підкреслюють важливість обґрунтованості суддівських рішень та необхідність захисту прав громадян.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПІВ СПРАВЕДЛИВОСТІ, НЕУПЕРЕДЖЕНОСТІ ТА СВОЄЧАСНОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

3.1. Досвід зарубіжних країн у притягненні суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення суддею обов'язку щодо справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду і вирішення судових справ

Розгляд зарубіжного досвіду у притягненні суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення суддею обов'язку щодо справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду і вирішення судових справ суддів може бути корисним для вдосконалення національного законодавства та практики в Україні. Історично в Європейській правовій традиції виявляється велика повага до судової професії та більша уважність до процесу звільнення суддів з посади. У країнах, таких як Англія, Франція та Німеччина, дисциплінарні процедури провадилися у судовому порядку, що надавало суддям право на адекватний захист своїх прав та інтересів.

Після Другої світової війни ідея створення органів, що контролювали б кар'єру та дисципліну суддів, стала популярною в західноєвропейських країнах. Франція першою у 1946 році створила Вищу раду магістратури, яка відповідала за управління судовим персоналом, але більшість її членів не складалися з суддів. Італійська Вища рада магістратури, заснована в 1958 році, відокремила судову владу від політичного контролю, що послужило прикладом для інших країн. Вплив високопосадових суддів у Іспанії та Португалії зазвичай обмежується призначенням до судових рад молодих суддів та активністю профспілок і судових асоціацій [119, р. 103].

Сучасна практика багатьох європейських країн демонструє наявність спеціальних органів, які мають повноваження у сфері управління кар'єрою

суддів та контролю за їхньою дисципліною. Ці органи можуть мати різні назви в різних країнах, але вони визначені як «судові ради» чи «ради правосуддя» в документах Ради Європи. Хоча склад і повноваження цих рад можуть варіюватись, вони мають деякі загальні риси. Згідно з висновками Венеціанської комісії, створення таких рад спонукається бажанням зберегти незалежність судової влади. Проте, у випадку зловживання, така рада може стати інструментом неправомірного втручання у судову діяльність і загалом підірвати незалежність судової влади. В деяких випадках такий орган може мати лише формальну легітимність конституційного органу, який має забезпечити незалежність судової влади, проте насправді його можуть використовувати для підпорядкування судів в інтересах виконавчої влади [56, с. 22]. Отже, автономія і незалежність самих судових рад повинні гарантуватися конкретними та ефективними заходами для забезпечення принципу розділу влад у системі державного управління.

Аналіз законодавства європейських країн, що регламентує підстави та процедури притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, вказує на відсутність значних відмінностей в цій моделі, незалежно від належності країни до певної правової традиції. Спільним для європейських країн є те, що будь-яке зловживання з боку судді розглядається як виняткове явище, яке має серйозний суспільний резонанс негативного змісту. Для країн англосаксонської правової традиції характерною є відсутність деталізації підстав притягнення суддів до відповідальності, які, як правило, формулюються у найбільш загальному вигляді. Також значний акцент робиться на дотриманні суддями правил корпоративної етики, порушення яких є підставою для відповідальності.

Для країн романо-германської правової традиції характерною є висока ступінь деталізації видів дисциплінарних проступків та процедур дисциплінарного провадження. Дисциплінарна відповідальність суддів регламентується на рівні законів, і великий акцент приділяється дотриманню суддями встановлених норм корпоративної етики. Варто відзначити, що Консультативна рада європейських суддів у своєму висновку зазначила, що

порушення професійних стандартів необов'язково повинно викликати застосування дисциплінарних санкцій. Тому для відкриття дисциплінарного провадження проступок повинен бути серйозним та значущим [47, с. 130].

У законодавстві Іспанії надзвичайно деталізовано визначено різновиди порушень, за які судді можуть бути притягнуті до відповідальності, а також класифіковані ці порушення за їхньою тяжкістю. До тяжких порушень, за які може бути притягнутий суддя, віднесено такі дії, як свідоме порушення обов'язків, включаючи невиконання конституційних зобов'язань, участь у політичних організаціях, що може підточувати їхню політичну незалежність, та інші. До менш значних порушень відносяться зловживання повноваженнями, прояви неповаги до громадян чи інших представників державних органів, та інші подібні дії. Незначні порушення включають короткочасну відсутність на роботі, неповагу до керівників чи колег, яка не має серйозних наслідків, та інші подібні прояви. Ця система чіткої класифікації порушень дозволяє ефективно реагувати на дії суддів і забезпечує збереження високих стандартів професійної поведінки в судовій системі [29, с. 110].

Проведений аналіз законодавства країн Європейського Союзу вказує на те, що є декілька основних причин, за якими може бути притягнутий суддя до дисциплінарної відповідальності або звільнений з посади. Серед них:

1. Порушення обов'язків судді, які встановлені законом, або недобросовісне їх виконання, що визначене в законодавстві Франції, Литви, Бельгії, Німеччини, Італії, Польщі та Словенії;
2. Невиконання правил суддівської етики, включаючи поведінку, яка загрожує довірі до судової системи, що визначено у законодавстві Литви, Кіпру, Естонії та Італії;
3. Недотримання процесуального законодавства, включаючи затримки у розгляді справ, зазначені у законодавстві Естонії та Словенії;
4. Здійснення суддею дій, які порочать звання судді або завдають шкоди інтересам правосуддя, визначене у законодавстві Франції, Литви та Польщі;

5. Недотримання обмежень, передбачених для посади судді, як це зазначено у законодавстві Литви;

6. Вчинення адміністративного правопорушення, що встановлене у законодавстві Литви;

7. Недотримання законності або вимог чинного законодавства у разі відправлення правосуддя, визначене у законодавстві Польщі;

8. Наявність недоліків у судовій роботі через недбалість;

9. Нездатність виконувати свої обов'язки, як це зазначено у законодавстві Мальти [8, с. 60].

У контексті порушень дисциплінарних справ існує практика попередньої перевірки інформації, яку заявляють зацікавлені сторони у дисциплінарній скарзі. Ці перевірки зазвичай здійснюються різними органами, такими як підрозділи Міністерства юстиції (у Франції, Німеччині, Італії), органи суддівського самоврядування (в Іспанії), голови судів (у Франції, Німеччині, Італії) або дисциплінарні суди (в Австрії).

Щодо органу, який розглядає дисциплінарні справи, існують дві основні моделі, згідно з досвідом країн Європи. Перша модель базується на самоконтролі судової влади, що передбачає розгляд всіх питань, пов'язаних із суддями, незалежним судовим органом, який складається з суддів. Цей орган, відомий як дисциплінарний суд або його еквівалент, функціонує у країнах, таких як Австрія, Німеччина, Польща та Чехія. Друга модель передбачає створення змішаного органу, у якому представлені як судді, так і представники інших органів, і використовується у Франції, Італії та Португалії [50, с. 208].

У більшості країн ЄС склад органів, що мають повноваження накладати санкції на суддів, відображається в однорідності. Ці повноваження можуть бути делеговані або Судовій раді, яка відповідає за загальні питання організації та регулювання судової влади, або вузькопрофільному органу, який виключно розглядає справи про дисциплінарну відповідальність суддів, такому як дисциплінарний суд чи інший відповідний орган. Наприклад, в Естонії ці функції поділені між вищестоящими судами та спеціальним дисциплінарним

органом. У Латвії також існує спеціальний дисциплінарний орган. У Німеччині Закон про суддів передбачає створення спеціальних судів для розгляду дисциплінарних справ суддів – Федерального суду у справах суддівської служби та земельних судів у справах суддівської служби. Основне завдання цих судів – розгляд подань та скарг щодо дисциплінарних порушень суддів, а також розгляд справ щодо відставки суддів з об'єктивних причин, таких як тривалі захворювання тощо, а також питання обмеження незалежності суддів через проведення відповідних заходів службового нагляду [98].

У Польщі, Національна рада судової системи та дисциплінарні суди забезпечують нагляд за суддями та приймають рішення щодо їхньої дисциплінарної відповідальності. У Франції та Португалії встановлений єдиний вищий конституційний орган – Вища рада магістратури, який має широкий спектр повноважень, що включають не лише притягнення суддів до юридичної відповідальності, але й керування кар'єрою суддів та їх професійним навчанням. У Литві діє дуалістична модель, де Комісія із суддівської етики та дисципліни вирішує питання порушення дисциплінарних справ стосовно суддів, а Суд суддівської честі застосовує дисциплінарні стягнення до суддів [8, с. 60].

В Іспанії Генеральна рада судової влади виступає як дисциплінарний орган, що відповідає за суддів та магістратів, разом з іншими організаціями. Дисциплінарний комітет Генеральної ради судової влади має право застосовувати дисциплінарні санкції лише у випадках злісної неправомірної поведінки. Щодо інших дисциплінарних питань, що стосуються суддів і магістратів, вони підпадають під відповідальність адміністративно-наглядових підрозділів голів Верховного суду, Державного трибуналу та Вищого суду правосуддя. В Італії функціонує Вища рада магістратури, яка має на меті виконання обов'язків щодо притягнення магістратів до дисциплінарної відповідальності. Для розгляду дисциплінарних справ, пов'язаних з суддями, утворюється спеціальне дисциплінарне відділення, яке складається з 15 осіб. Рішення щодо застосування будь-якого виду дисциплінарного покарання до

магістратів можуть бути оскаржені перед Верховним касаційним судом. Суд розглядає ці справи під час загальних засідань відділень [111, с. 77].

У Бельгії діє Національна дисциплінарна рада, яка відповідно до Судового кодексу має компетенцію розслідувати факти, що можуть призвести до притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, та застосовувати дисциплінарні стягнення. Однак цей орган не має права проводити самостійне розслідування та накладати стягнення. Згідно із Судовим кодексом, ініціювати дисциплінарну процедуру можуть голови відповідних судів відповідно до посади. Вони приймають заяви та скарги щодо порушень судьями та ініціюють дисциплінарне провадження. В Греції дисциплінарні повноваження щодо суддів належать Вищій дисциплінарній раді, а дисциплінарні справи порушуються міністром юстиції [8, с. 60].

У різних країнах існують різні види дисциплінарних стягнень щодо суддів, проте спільним для них є принципи спів пропорційності між порушенням та застосованою санкцією. Найлегшим видом стягнення є попередження або догана, тоді як найсуворішим – звільнення судді з посади. Зокрема, в законодавстві Німеччини, Франції, Португалії та Литви закріплено широкий спектр санкцій за дисциплінарні порушення суддів, при цьому звільнення є найсуворішим заходом.

Деякі країни, такі як Німеччина, Франція та Португалія, передбачають також фінансові санкції для суддів, що стали винуватцями дисциплінарних порушень, але у Литві цього не передбачено. Попри різноманітність процедур притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності у різних країнах, у контексті наближення національного судочинства до європейських стандартів, важливим є аналіз досвіду передових країн ЄС. Особливу увагу слід звернути на Німеччину та Францію, які є фундаторами ЄС, а також на країни, які нещодавно приєдналися до європейського правового, економічного та соціального простору, зокрема, Португалію та Литву. Усвідомлення та врахування цього досвіду може допомогти Україні покращити своє законодавство та практику дисциплінарної відповідальності суддів, щоб вони

відповідали високим стандартам, що вимагаються від країн-членів ЄС. У додатку складено таблицю щодо особливостей розгляду дисциплінарних справ щодо суддів окремих країн.

Порівняльний аналіз показує, що хоча існують певні загальні принципи (зокрема, забезпечення незалежності суддів та дотримання професійної етики), підходи до дисциплінарної відповідальності суддів суттєво відрізняються в різних країнах. Деякі системи, як у Іспанії та Литві, мають чітко визначені перелічені підстави та санкції, що сприяє однозначному застосуванню дисциплінарних заходів. Інші, як у Швеції або Німеччині, використовують більш загальні формулювання, орієнтовані на внутрішній контроль та високі професійні стандарти, що забезпечують гнучкість, але іноді можуть призводити до суб'єктивності оцінок.

Важливою є також різниця в моделях дисциплінарного провадження – від незалежних дисциплінарних судів до змішаних органів, що включають представників громадськості та зовнішніх експертів. Ці моделі забезпечують різний рівень прозорості, ефективності та можливостей оскарження рішень.

Усі країни застосовують диференційований підхід до накладення стягнень, а також передбачають можливість оскарження рішень. Загалом, ефективність дисциплінарної системи визначається не лише її організаційною структурою, але й ступенем незалежності суддів та прозорістю процедур, що мають забезпечувати справедливий і своєчасний розгляд дисциплінарних справ.

Можна зробити висновок, що світові та європейські стандарти у цій сфері не мають чіткої єдиного формалізованого вигляду. Проте, існують загальні стандарти, що стосуються незалежності судових органів та правил професійної поведінки та етики суддів. Порушення цих стандартів можуть викликати застосування заходів дисциплінарного впливу. Реалізація таких загальних принципів та стандартів є важливою для України у контексті її наміру набуття членства в ЄС. Відповідно, необхідно уважно впроваджувати ці стандарти для формування єдиного європейського правового простору. Це допоможе підвищити довіру до судової системи, забезпечити більшу ефективність та

незалежність суддів, що є важливими складовими для розвитку демократії та правової держави.

За результатами аналізу виявлено, що кожна провідна країна має свої власні особливості у підставах і процедурах притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, а також у порядку оскарження рішень про застосування дисциплінарних заходів, особливо щодо звільнення суддів з посади. У зв'язку з цим у межах наукового дослідження були проаналізовані процедури притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності в країнах, на які Україна орієнтується у побудові або оновленні судової системи, а також в країнах-партнерах на цьому шляху. У результаті дослідження виявлено, що в кожній провідній країні світу, на які Україна орієнтується, існують власні унікальні особливості щодо процедур притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності та порядку оскарження рішень про застосування дисциплінарних стягнень, особливо в контексті звільнення суддів з посади.

3.2. Аналіз практики Вищої ради правосуддя щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення строків, справедливості та неупередженості розгляду судових справ

У період з 2017 по 2021 рік Дисциплінарні палати Вищої ради правосуддя ухвалили рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності 649 суддів, до яких були застосовані відповідні дисциплінарні заходи. Зокрема, щодо 262 суддів винесено попередження, яке є найменш суворою формою дисциплінарного впливу. Догану із позбавленням права на отримання додаткових виплат до посадового окладу протягом одного місяця отримали 110 суддів, а сувора догана з аналогічним позбавленням виплат на три місяці була застосована до 77 суддів.

Крім того, щодо 34 суддів прийнято рішення про тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя строком від одного до шести місяців. Це дисциплінарне стягнення включало позбавлення права на отримання доплат до посадового окладу, обов'язкове проходження курсу підвищення кваліфікації

в Національній школі суддів України за програмою, визначеною органом дисциплінарного провадження, а також подальше кваліфікаційне оцінювання для підтвердження професійної придатності. Найбільш суворе дисциплінарне стягнення – внесення подання про звільнення судді з посади – застосовано до 166 суддів.

Варто зазначити, що дисциплінарне покарання у вигляді подання про переведення судді до суду нижчого рівня не застосовувалося протягом зазначеного періоду. Такі дані свідчать про наявність диференційованого підходу до притягнення суддів до відповідальності, що базується на ступені тяжкості дисциплінарного проступку та наслідках його вчинення [102].

У процесі визначення підстав для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за підпунктом «а» було здійснено аналіз дисциплінарних проваджень, відкритих у період 2017–2021 років. Загалом розглянуто 383 дисциплінарні справи, у яких дії суддів кваліфікувалися за цією підставою, зокрема, 150 справ стосувалися виключно підпункту «а» (табл. 3.1).

Таблиця 3.1. Практика розгляду дисциплінарних справ щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення строків, справедливості та неупередженості розгляду судових справ у 2017-2021 роках [102].

№	умисне або внаслідок недбалості:	Кількість справ, де підставою відкриття дисциплінарної справи та притягнення судді до відповідальності визначено виключно пункт / підпункт
1	а) незаконна відмова в доступі до правосуддя (у тому числі незаконна відмова в розгляді по суті позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги тощо) або інше істотне порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що унеможливило реалізацію учасниками судового процесу наданих їм процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків або призвело до порушення правил щодо юрисдикції або складу суду	150
2	б) незазначення в судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору	38

3	г) порушення засад рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості	2
4	д) порушення правил щодо відводу (самовідводу)	32
5	4) умисне або внаслідок грубої недбалості допущення суддею, який брав участь в ухваленні судового рішення, порушення прав людини і основоположних свобод або інше грубе порушення закону, що призвело до істотних негативних наслідків	74

Щодо підстав дисциплінарної відповідальності за підпунктом «б» було досліджено матеріали 163 дисциплінарних проваджень, з яких у 38 випадках підставою для відкриття провадження та притягнення до відповідальності був виключно підпункт «б». Аналогічний аналіз було здійснено стосовно підпункту «г». Загальна кількість справ, відкритих у 2017-2021 роках за цією підставою, склала 61, проте лише у двох випадках кваліфікація правопорушення ґрунтувалася виключно на підпункті «г». У межах аналізу дисциплінарних проваджень за підпунктом «д» було розглянуто 58 справ, із яких у 32 випадках саме ця підстава була визначальною для притягнення суддів до відповідальності. Також проведено аналіз дисциплінарних справ, відкритих за пунктом 4. Усього розглянуто 267 проваджень, із яких у 74 випадках підставою притягнення до дисциплінарної відповідальності був виключно цей пункт.

Таким чином, аналіз статистичних даних свідчить про диференційований підхід до притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, що залежить від характеру та тяжкості вчинених порушень.

Аналіз практики Вищої ради правосуддя щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення строків, справедливості та неупередженості розгляду судових справ в Україні свідчить про динамічні зміни у сфері дисциплінарного контролю за суддями. Зокрема, після набрання чинності Законом України № 1635-IX було створено службу дисциплінарних інспекторів, що змінило порядок розгляду дисциплінарних скарг.

У 2022 році до ВРП надійшло 3263 дисциплінарні скарги щодо суддів, тоді як у 2021 році їх кількість становила 10044. Однак через реформування дисциплінарних процедур розгляд значної частини скарг був припинений. У

2023 році ситуація змінилася – до ВРП надійшло 6689 дисциплінарних скарг, а дисциплінарні палати провели 13 засідань та розглянули 2125 справ, що свідчить про поступове відновлення діяльності. Водночас 79% скарг були залишені без розгляду, головним чином через порушення процедури подання. У 2024 році дисциплінарні палати ВРП значно активізували свою діяльність: відбулося 139 засідань, ухвалено 314 рішень про відкриття дисциплінарних справ та 134 рішення про притягнення 145 суддів до відповідальності.

Таблиця 3.2. Динаміка дисциплінарних скарг щодо суддів (2021-2024 рр.)

Рік	Кількість поданих скарг	Кількість розглянутих скарг	Відкрито дисциплінарних справ	Залишено без розгляду (%)
2021	10 044	3 215	278	68%
2022	3 263	1 452	115	55%
2023	6 689	2 125	314	79%
2024	8268	9074	365	58%

У 2024 році відбулося значне зростання активності Дисциплінарних палат Вищої ради правосуддя, що свідчить про посилення контролю за дотриманням суддями професійних та етичних стандартів. Загалом проведено 139 засідань, що суттєво перевищує показники 2023 року, коли було проведено лише 13 засідань.

Перша Дисциплінарна палата провела 42 засідання, ухваливши 65 рішень та 459 ухвал, у порівнянні з 2023 роком, коли було проведено 4 засідання, ухвалено 4 рішення та 29 ухвал. Друга Дисциплінарна палата засідала 49 разів, ухваливши 87 рішень і 926 ухвал, що значно більше за показники 2023 року (5 засідань, 4 рішення, 107 ухвал). Третя Дисциплінарна палата провела 48 засідань, ухваливши 58 рішень та 482 ухвали, що також перевищує минулорічні показники (4 засідання, 6 рішень, 42 ухвали).

Значне зростання кількості дисциплінарних скарг свідчить про підвищену увагу до дотримання суддями професійних стандартів. У 2024 році до Вищої ради правосуддя надійшло 8268 дисциплінарних скарг, що перевищує кількість звернень у 2023 році (6689 скарг).

Важливим кроком у реформуванні дисциплінарної відповідальності суддів стало завершення формування Служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя. Ця інституція створена з метою забезпечення належної реалізації дисциплінарних повноважень ВРП та підвищення ефективності розгляду дисциплінарних проваджень щодо суддів. Відповідно до рішення Вищої ради правосуддя від 10 грудня 2024 року № 3582/0/15-24, початок роботи Служби дисциплінарних інспекторів ВРП визначено на 23 грудня 2024 року. У зв'язку з цим дисциплінарні провадження, в яких на момент початку роботи служби Дисциплінарною палатою не було ухвалено рішення про відкриття дисциплінарної справи, передані дисциплінарним інспекторам ВРП. Розподіл справ здійснювався автоматизованою системою, що забезпечило оперативну передачу матеріалів.

Загалом дисциплінарним інспекторам передано 10 896 дисциплінарних скарг, які перебували на розгляді до початку функціонування служби. Додатково, у період з 23 грудня 2024 року по 1 січня 2025 року до дисциплінарних інспекторів надійшло ще 195 скарг.

Ефективність роботи органів дисциплінарної відповідальності у 2024 році значно зросла. Загалом членами Вищої ради правосуддя, дисциплінарними інспекторами та Дисциплінарними палатами було повністю завершено розгляд 9074 дисциплінарних скарг, що суттєво перевищує показники 2023 року, коли розглянуто лише 2125 скарг. Ці дані свідчать про суттєву активізацію дисциплінарних процедур та посилення контролю за діяльністю суддів, що стало можливим завдяки реформуванню механізму дисциплінарної відповідальності та запровадженню нових інституційних підходів до розгляду дисциплінарних проваджень.

У 2024 році Дисциплінарні палати Вищої ради правосуддя значно активізували роботу з розгляду дисциплінарних скарг, що підтверджується статистичними показниками. Загалом без розгляду залишено 3 136 скарг, що становить 35% від загальної кількості розглянутих у 2024 році дисциплінарних звернень. У зв'язку з цим ухвалено 575 постанов про повернення скарг

скаржникам, що суттєво перевищує аналогічний показник 2023 року, коли було винесено лише 48 таких ухвал.

Протягом 2024 року Дисциплінарні палати ухвалили 314 рішень про відкриття дисциплінарних справ, що є значним зростанням у порівнянні з 2023 роком (12 рішень). Водночас було ухвалено 576 рішень про відмову у відкритті дисциплінарної справи, тоді як у 2023 році таких рішень було лише 52 (Додаток Б).

За результатами розгляду дисциплінарних скарг, у тому числі проваджень, відкритих у попередні періоди, у 2024 році ухвалено 80 рішень про відмову в притягненні суддів до дисциплінарної відповідальності та припинення дисциплінарного провадження, що значно більше, ніж у 2023 році (8 рішень). Крім того, було винесено 19 рішень про закриття дисциплінарних проваджень стосовно суддів, тоді як у 2023 році цей показник складав лише 6 рішень. Значно зросла кількість суддів, притягнутих до дисциплінарної відповідальності. У 2024 році ухвалено 134 рішення щодо 145 суддів, що контрастує з 2023 роком, коли притягнуто лише 6 суддів за 6 рішеннями. Ці дані свідчать про посилення дисциплінарного контролю за діяльністю суддів, підвищення ефективності розгляду дисциплінарних скарг та збільшення кількості випадків застосування дисциплінарної відповідальності, що є наслідком реформування системи дисциплінарного провадження. Види дисциплінарних стягнень у 2022-2024 рр. варіювалися від попереджень до звільнень, зокрема щодо 48 суддів у 2024 році було ухвалено рішення про звільнення (табл. 3.3).

Таблиця 3.3. Види дисциплінарних стягнень, застосованих до суддів
(2021-2024 рр.) [27; 28; 63; 69]

Рік	Попередження	Догана з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом одного місяця	Сувора догана	Тимчасове відсторонення	Звільнення
2021	33	17	15	1	8
2022	51	27		3	36
2023	5	-	-	-	1
2024	64	19	11	3	48

У 2024 році Дисциплінарні палати Вищої ради правосуддя ухвалили найбільшу кількість рішень щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів місцевих судів, загалом – 126. З них судді місцевих загальних судів склали 113 осіб, місцевих адміністративних судів – 9, а місцевих господарських судів – 4. Також до дисциплінарної відповідальності були притягнуті 14 суддів апеляційних судів (11 – загальної юрисдикції, 3 – адміністративної юрисдикції), 1 суддя Вищого адміністративного суду України, 3 судді Вищого антикорупційного суду та 1 суддя Верховного Суду. Окрім цього, у 2024 році членами Вищої ради правосуддя та дисциплінарними інспекторами ВРП ухвалено 2 265 рішень про залишення дисциплінарних скарг без розгляду. Із них 54 ухвали були постановлені безпосередньо дисциплінарними інспекторами ВРП.

Аналіз регіонального розподілу дисциплінарних стягнень показує, що найбільше суддів було притягнуто до відповідальності у Києві та Київській області – 45, в Одеській області – 12, у Харківській області – 13, а у Дніпропетровській області – 11. Отримані дані свідчать про активізацію дисциплінарного контролю за діяльністю суддів, що сприяє підвищенню рівня професійної відповідальності та забезпеченню належного функціонування судової системи.

Практика Вищої ради правосуддя щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення строків, справедливості та неупередженості розгляду судових справ в Україні свідчить про поступове формування системи контролю за якістю суддівської діяльності, але водночас вказує на певні недоліки у застосуванні нормативних положень. За останні роки ВРП звертає увагу на порушення, пов'язані з затягуванням судових проваджень, недостатнім обґрунтуванням рішень, що негативно впливає на права сторін, а також на випадки, коли судді проявляють упередженість або несправедливість у прийнятті судових рішень. Водночас, у деяких дисциплінарних провадженнях спостерігається тенденція до формального тлумачення скарг, що призводить до непослідовного застосування санкцій. Наприклад, у ряді справ було встановлено, що судді порушують встановлені строки винесення рішень або не дотримуються принципу неупередженості, що завдає шкоди як окремим сторонам, так і довірі суспільства до судової системи. Практика ВРП демонструє, що дисциплінарні заходи можуть варіюватися від попередження та догани до тимчасового відсторонення від здійснення правосуддя, однак частково відсутність чітких критеріїв щодо визначення ступеня порушення призводить до ситуацій, коли застосовані санкції не завжди є пропорційними або достатньо ефективними для запобігання повторенню проступків. Слід також відзначити, що під час розгляду дисциплінарних справ ВРП намагається орієнтуватися на міжнародні стандарти, зокрема на практику ЄСПЛ, що вказує на зусилля щодо гармонізації національної судової практики з європейськими нормами. Проте спостерігається, що механізми апеляційного контролю над дисциплінарними рішеннями залишають бажати кращого, що свідчить про необхідність удосконалення процедур та роз'яснення критеріїв для оцінки ефективності та об'єктивності суддівської діяльності. Регіональний аналіз свідчить про нерівномірний розподіл дисциплінарних порушень серед суддів різних областей України. Найбільше випадків зафіксовано в Київській, Одеській та Харківській та Дніпропетровській областях, що може бути зумовлено як кількістю суддів у цих регіонах, так і високим навантаженням на

судову систему. Найпоширенішими порушеннями залишаються порушення строків розгляду справ, неналежне обґрунтування судових рішень та порушення принципів рівності та змагальності сторін. Загалом, дані підтверджують необхідність вдосконалення механізмів дисциплінарної відповідальності суддів, підвищення прозорості дисциплінарного провадження та ефективнішого контролю за дотриманням строків розгляду справ та стандартів справедливого судочинства.

Отже, досвід Вищої ради правосуддя в Україні демонструє, що хоча здійснюється активний контроль за дотриманням строків, справедливості та неупередженості у судових провадженнях, існує потреба в подальшому вдосконаленні нормативно-правової бази, розробці чітких методичних рекомендацій і забезпеченні належного апеляційного контролю для підвищення якості та передбачуваності дисциплінарних заходів.

Таким чином, аналіз дисциплінарної практики Вищої ради правосуддя щодо притягнення суддів до відповідальності за порушення строків розгляду справ, справедливості та неупередженості судового процесу свідчить про певні позитивні тенденції у сфері суддівського контролю, але водночас виявляє й низку системних проблем. Упродовж останніх років спостерігається значне зростання кількості дисциплінарних скарг, що може бути наслідком підвищеного рівня суспільної уваги до діяльності судової системи та прагнення громадян до справедливого судочинства. Водночас у зв'язку з реформуванням механізму дисциплінарного провадження, зокрема створенням Служби дисциплінарних інспекторів, спостерігається підвищення ефективності розгляду скарг та застосування санкцій. Запровадження цього інституту дозволило впорядкувати процес попереднього аналізу дисциплінарних порушень, що сприяє швидшому та якіснішому ухваленню рішень. Важливо відзначити, що застосування санкцій є диференційованим і враховує характер та ступінь порушення: від попереджень і доган до відсторонення від здійснення правосуддя або внесення подання про звільнення. Водночас статистичні дані свідчать про певні дисбаланси у розподілі дисциплінарних заходів, коли схожі

порушення можуть тягнути за собою різні міри відповідальності, що вказує на необхідність подальшої уніфікації підходів до кваліфікації порушень та визначення відповідних санкцій. Окрему увагу слід приділити тому, що значна кількість дисциплінарних скарг залишається без розгляду через процесуальні недоліки або невідповідність встановленим критеріям, що може вказувати на необхідність підвищення рівня обізнаності громадян щодо порядку подання таких звернень. Також проблемним питанням залишається розгляд дисциплінарних справ у судах, оскільки в окремих випадках рішення ВРП можуть бути оскаржені або переглянуті, що створює ризики неоднозначного правозастосування та формування нестабільної дисциплінарної практики. Аналіз регіонального розподілу дисциплінарних справ демонструє, що найбільша кількість порушень зафіксована у Київській, Одеській, Харківській та Дніпропетровській областях, що може бути пов'язано з більшою кількістю суддів у цих регіонах, високим навантаженням на судову систему та складністю судових процесів. Найпоширенішими підставами дисциплінарної відповідальності суддів залишаються порушення строків розгляду справ, ухвалення необґрунтованих рішень, неналежне дотримання принципів змагальності та рівності сторін, а також прояви упередженості або несправедливості у судових рішеннях. Важливим аспектом є також те, що в окремих випадках судді порушують вимоги щодо гласності та обґрунтованості судових рішень, що підриває довіру до судової системи та спричиняє необхідність посилення контролю за дотриманням професійних стандартів. Водночас практика Вищої ради правосуддя свідчить про прагнення до гармонізації національного підходу до дисциплінарної відповідальності суддів із міжнародними стандартами, зокрема з практикою Європейського суду з прав людини. Однак на цьому шляху все ще існують труднощі, пов'язані з недостатньо чіткою правовою базою, що потребує подальшого вдосконалення. Узагальнюючи, можна зазначити, що дисциплінарна практика ВРП поступово розвивається у напрямі посилення відповідальності суддів за порушення професійних стандартів, однак залишаються відкритими питання щодо

уніфікації підходів до визначення дисциплінарних проступків, вдосконалення механізму апеляційного перегляду дисциплінарних рішень та забезпечення належного рівня прозорості дисциплінарного провадження. Подальший розвиток системи дисциплінарної відповідальності суддів повинен передбачати як удосконалення законодавчої бази, так і підвищення рівня кваліфікації суддів, а також створення ефективних механізмів контролю та моніторингу їхньої діяльності для забезпечення незалежного, справедливого та ефективного судочинства в Україні.

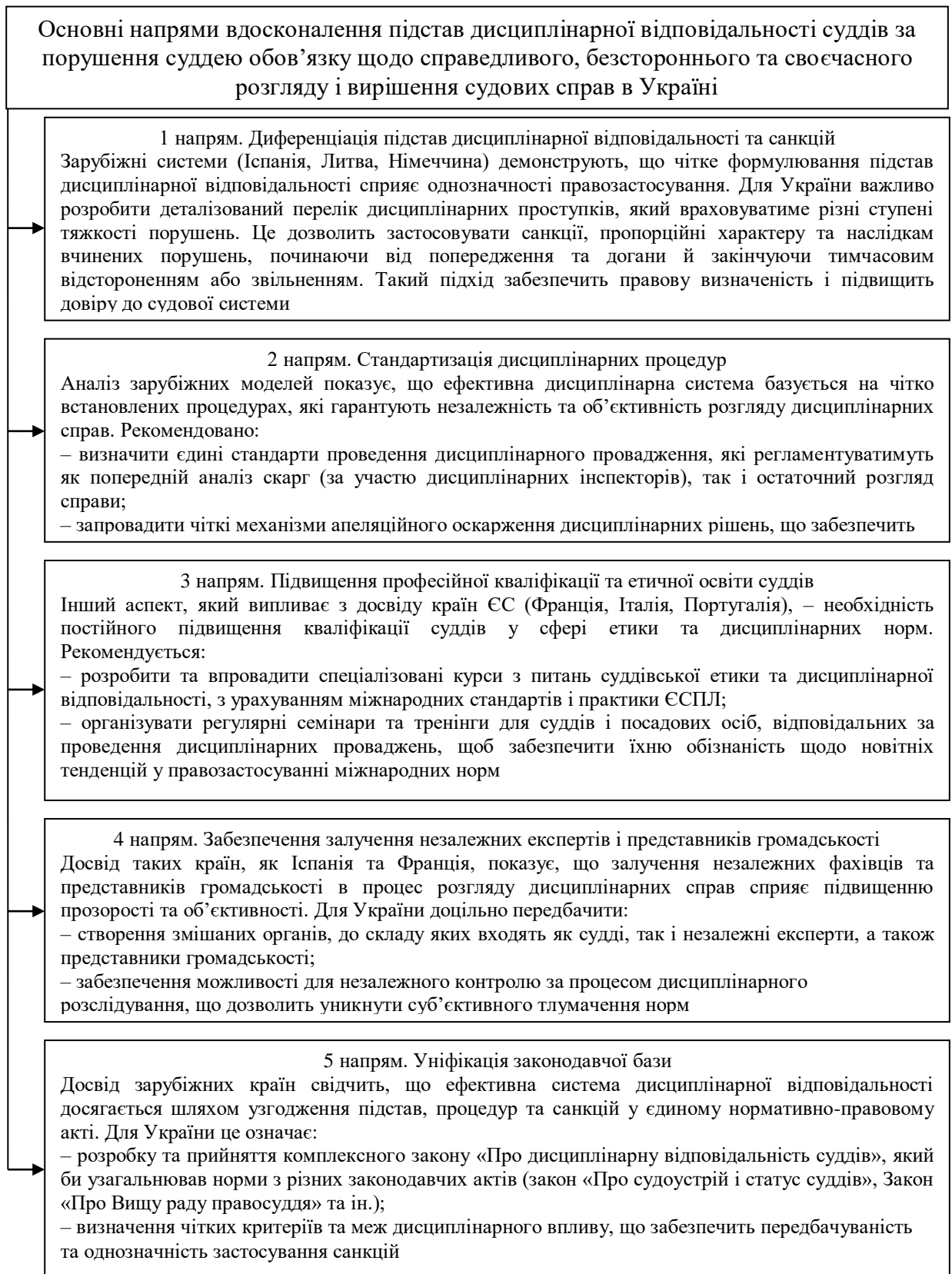
3.3. Основні напрями вдосконалення підстав дисциплінарної відповідальності суддів за порушення суддею обов'язку щодо справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду і вирішення судових справ в Україні

На основі зарубіжного досвіду можна виділити кілька ключових напрямів вдосконалення підстав дисциплінарної відповідальності суддів в Україні за порушення обов'язку щодо справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду і вирішення судових справ. Нижче наведено основні напрями, їх обґрунтування та можливі шляхи впровадження (рис. 3.1).

Перший напрям – диференціація підстав дисциплінарної відповідальності та санкцій. Диференціація підстав дисциплінарної відповідальності та санкцій є одним із ключових напрямів удосконалення судової системи, оскільки вона дозволяє забезпечити однозначність і передбачуваність правозастосування. Зарубіжний досвід, зокрема в Іспанії, Литві та Німеччині, свідчить про те, що чітке формулювання конкретних підстав дисциплінарної відповідальності сприяє більш точному і справедливому визначенню моментів, коли суддя порушує свої службові обов'язки. Для України надзвичайно важливо розробити деталізований перелік дисциплінарних проступків, який враховуватиме різні ступені тяжкості порушень – від незначних, що можуть вимагати лише попередження чи догани, до серйозних, які повинні передбачати тимчасове відсторонення або навіть звільнення з посади. Такий підхід дозволить

застосовувати санкції, пропорційні характеру порушення і його наслідкам, що сприятиме як правовій визначеності, так і зміцненню довіри громадськості до судової влади. Водночас, деталізація підстав допоможе уникнути суб'єктивних оцінок і різних інтерпретацій однакових порушень у різних судових інстанціях, що є особливо важливим у контексті імплементації європейських стандартів.

Рис. 3.1. Основні напрями вдосконалення підстав дисциплінарної відповідальності суддів за порушення суддею обов'язку щодо справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду і вирішення судових справ в Україні.

Запровадження такого механізму також дозволить ефективніше ідентифікувати системні проблеми у діяльності суддівського корпусу, своєчасно вживати заходів щодо запобігання повторенню недбалості чи порушень, а також створювати умови для постійного професійного розвитку суддів через навчання, аналіз помилок і обмін досвідом. Таким чином, диференціація підстав дисциплінарної відповідальності і відповідна система санкцій забезпечать не лише відповідність міжнародним стандартам, але й сприятимуть підвищенню ефективності, прозорості та справедливості судового процесу в Україні.

Другий напрям – стандартизація дисциплінарних процедур. Стандартизація дисциплінарних процедур є однією з ключових передумов для забезпечення прозорості, незалежності та об'єктивності розгляду дисциплінарних справ щодо суддів. Зарубіжний досвід показує, що ефективна система дисциплінарної відповідальності ґрунтується на чітко встановлених процедурах, які не лише формалізують порядок подання, аналізу та розгляду скарг, але й забезпечують можливість належного апеляційного перегляду рішень. Для України доцільно розробити єдині стандарти проведення дисциплінарного провадження, які охоплюватимуть всі етапи – від попереднього аналізу скарг із залученням спеціально призначених дисциплінарних інспекторів до остаточного розгляду справи незалежним органом. Необхідно чітко регламентувати строки кожного етапу провадження, порядок збору доказів, можливість участі обох сторін та забезпечення права судді на представлення своїх аргументів. Слід передбачити, щоб під час слухання дисциплінарної справи всі кроки були документально зафіксовані, а рішення, які виносяться, містили докладне обґрунтування, що дозволить уникнути суб'єктивного тлумачення фактів та застосування санкцій.

Крім того, важливо запровадити чіткі механізми апеляційного оскарження дисциплінарних рішень. Це забезпечить можливість перегляду рішень у разі їхньої спірності та сприятиме більшому рівню правового захисту суддів, одночасно захищаючи інтереси громадськості. Апеляційні процедури

повинні базуватися на прозорих критеріях оцінки якості розгляду дисциплінарних справ, з визначенням чітких правових та процедурних стандартів, що дозволяють незалежним органам або комісіям контролювати правильність прийняття дисциплінарних рішень. Такий підхід сприятиме тому, щоб дисциплінарне провадження не перетворювалося на формальність, а реально сприяло відновленню справедливості в діяльності суддівського корпусу.

Додатковим напрямом удосконалення є розробка протоколів конфіденційності для дисциплінарних проваджень, що дозволить захистити приватність суддів і запобігти використанню інформації з розгляду таких справ з політичними або іншими недобросовісними цілями. Обов'язкове публікування остаточних рішень дисциплінарних органів із детальним роз'ясненням підстав і правових мотивів сприятиме підвищенню прозорості судової системи та довіри суспільства до суддівського контролю.

Не менш важливим є впровадження механізмів регулярного моніторингу і аудиту дисциплінарних проваджень, що дозволить оцінити їхню ефективність і своєчасно виявляти системні проблеми. Такі заходи сприятимуть постійному вдосконаленню дисциплінарної системи, підвищенню кваліфікації суддівського корпусу та адаптації практики до сучасних міжнародних стандартів.

Таким чином, стандартизація дисциплінарних процедур у поєднанні з розробкою єдиної законодавчої бази, чіткою системою апеляційного контролю, запровадженням протоколів конфіденційності та постійним моніторингом дисциплінарних справ створить умови для ефективного правозастосування, що відповідає вимогам міжнародного права і сприятиме підвищенню якості та незалежності судової влади в Україні.

Третій напрям – підвищення професійної кваліфікації та етичної освіти суддів. Підвищення професійної кваліфікації та етичної освіти суддів є одним із найважливіших напрямів модернізації судової системи України, що дозволить забезпечити дотримання високих стандартів незалежності, неупередженості та справедливості при здійсненні правосуддя. Досвід країн ЄС, зокрема Франції,

Італії та Португалії, свідчить, що постійне вдосконалення професійних знань і навичок у сфері суддівської етики та дисциплінарної відповідальності є невід'ємною складовою ефективною судовою системи. Для України це означає, що слід розробити спеціалізовані курси, які охоплюватимуть не лише загальні аспекти суддівської етики, а й конкретні питання, пов'язані з дисциплінарними нормами, з урахуванням сучасних міжнародних стандартів і практики Європейського суду з прав людини. Такі курси повинні містити аналіз актуальних кейсів, коментарі до рішень ЄСПЛ, а також практичні рекомендації щодо їхнього застосування у національній судовій практиці. Крім того, організація регулярних семінарів та тренінгів для суддів і посадових осіб, відповідальних за проведення дисциплінарних проваджень, сприятиме своєчасному оновленню їхніх знань у сфері міжнародних тенденцій правозастосування. Це дозволить не тільки поглибити розуміння новітніх норм, але й інтегрувати їх у власну практику, що в перспективі підвищить якість прийнятих судових рішень. Регулярні навчальні заходи повинні бути пов'язані з процесом моніторингу та оцінки ефективності дисциплінарних проваджень, що дозволить виявляти можливі системні недоліки та оперативно вносити необхідні корективи. Також важливо залучати до цих заходів міжнародних експертів, представників суддівських асоціацій та інших професіоналів, щоб забезпечити обмін досвідом і найкращими практиками. Таким чином, впровадження спеціалізованих курсів, регулярних тренінгів і семінарів сприятиме створенню єдиної платформи для підвищення кваліфікації суддів, що дозволить не лише знизити ризик дисциплінарних порушень, але й зміцнити незалежність судової влади та довіру суспільства до системи правосуддя в Україні.

Четвертий напрям – забезпечення залучення незалежних експертів і представників громадськості. Досвід країн, таких як Іспанія та Франція, свідчить про те, що залучення незалежних експертів і представників громадськості до процесу розгляду дисциплінарних справ щодо суддів є критично важливим для забезпечення прозорості, об'єктивності та довіри до

судової системи. Такий підхід дозволяє уникнути суб'єктивного тлумачення норм і сприяє більш глибокому аналізу фактичних обставин справ, що є особливо актуальним у контексті підвищення стандартів суддівської етики. В Україні для реалізації цього принципу доцільно передбачити створення змішаних органів, до складу яких входять як судді, так і незалежні фахівці та представники громадськості, що дозволить забезпечити незалежний контроль за дисциплінарним розслідуванням. Такий механізм не тільки сприятиме підвищенню рівня об'єктивності розгляду дисциплінарних справ, але й запобігатиме можливості політичного впливу або використання процедур з метою дискредитації окремих суддів. Крім того, варто розробити чіткі нормативно-правові акти, які визначатимуть процедури залучення зовнішніх експертів, їхню кваліфікацію та порядок участі у розгляді дисциплінарних справ, а також встановлять механізми апеляційного перегляду рішень, прийнятих такими органами. Таким чином, інтеграція незалежного контролю в дисциплінарний процес сприятиме не лише профілактиці потенційних зловживань, але й зміцненню самоконтролю суддівського корпусу, підвищенню якості судової влади та формуванню єдиного європейського стандарту правосуддя, що є важливою передумовою для інтеграції України у європейський правовий простір.

П'ятий напрям – уніфікація законодавчої бази. Уніфікація законодавчої бази є критично важливим кроком для вдосконалення системи дисциплінарної відповідальності суддів в Україні. Зарубіжний досвід свідчить, що ефективна дисциплінарна система досягається лише за рахунок узгодження підстав, процедур і санкцій у єдиному нормативно-правовому акті, що дозволяє забезпечити передбачуваність, однозначність і справедливість правозастосування. Для України це означає необхідність розробки та прийняття комплексного закону «Про дисциплінарну відповідальність суддів», який би інтегрував положення з різних чинних законодавчих актів, таких як Закон «Про судоустрій і статус суддів», Закон «Про Вищу раду правосуддя» та інші нормативні документи, що регулюють дисциплінарне регулювання.

Такий закон має бути структуровано побудований як єдина система, що визначає як підстави для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, так і порядок розгляду дисциплінарних справ, а також систему санкцій, що застосовуються залежно від тяжкості порушень. Основні глави цього закону мають охоплювати низку ключових аспектів. Наприклад, у першому розділі слід визначити загальні положення, у яких потрібно дати чіткі визначення основних термінів – суддя, дисциплінарна відповідальність, дисциплінарний проступок, а також встановити принципи, що лежать в основі дисциплінарного регулювання, зокрема принципи незалежності, об'єктивності, прозорості та пропорційності. Далі має бути розділ, що окреслює сферу застосування закону, його суб'єктів, зокрема, зазначити, що закон охоплює всіх суддів незалежно від рівня судової системи, і визначити можливі особливості застосування для суддів різних інстанцій.

Особливу увагу слід приділити розділу, присвяченому підставам дисциплінарної відповідальності, де має бути детально прописано перелік дисциплінарних проступків. Цей перелік повинен бути диференційованим – від незначних порушень, що можуть викликати лише попередження чи догану, до серйозних проступків, які можуть стати підставою для тимчасового відсторонення або навіть звільнення з посади. Необхідно також врахувати специфіку порушень, пов'язаних із недотриманням вимог щодо справедливості, безсторонності та своєчасності розгляду справ, оскільки саме ці порушення безпосередньо впливають на забезпечення прав людини і довіру суспільства до судової системи.

Наступним важливим розділом є опис дисциплінарної процедури, який повинен містити чітке регулювання всіх етапів дисциплінарного провадження – від подання скарг і попереднього аналізу з участю спеціально призначених дисциплінарних інспекторів до остаточного розгляду справи незалежним органом, що має право приймати остаточне рішення. Закріплення строків розгляду, гарантій для суддів щодо права на захист, можливості представлення своїх аргументів та доступу до матеріалів справи – все це повинно бути

докладно прописано. Важливим аспектом є також встановлення чітких механізмів апеляційного оскарження дисциплінарних рішень, що дозволить забезпечити незалежну перевірку рішень і сприятиме усуненню помилок у разі їхньої спірності.

Також закон має містити розділ, присвячений санкціям, де перелічено всі можливі види дисциплінарних стягнень, починаючи від попередження та догани з відповідним занесенням до особової справи судді, до більш суворих заходів – тимчасового відсторонення, переведення на іншу посаду або звільнення з посади. При цьому слід встановити критерії пропорційності санкцій, що дозволять застосовувати їх відповідно до тяжкості порушення та реального впливу на ефективність судового процесу.

Особлива увага має бути приділена розділу, що регламентує організаційні аспекти та компетенцію органів, відповідальних за проведення дисциплінарного провадження. Закон має чітко визначити склад, повноваження та процедуру формування дисциплінарних органів, що можуть включати як суддівський склад, так і незалежних експертів та представників громадськості. Це сприятиме об'єктивному розгляду дисциплінарних справ, зменшенню ризику політичного впливу та підвищенню прозорості процедури. Важливо також передбачити механізми постійного моніторингу та оцінки ефективності дисциплінарного процесу, які дозволять своєчасно виявляти системні недоліки та впроваджувати корективи.

Нарешті, закон повинен містити положення щодо переходу від існуючої дисциплінарної практики до нової системи, враховуючи всі попередні дисциплінарні провадження, а також механізми регулярного перегляду та вдосконалення процедур, що забезпечить їх адаптацію до новітніх міжнародних стандартів. Уніфікація законодавчої бази створить основу для формування єдиного європейського правового простору, що є важливою передумовою інтеграції України до Європейського Союзу та покращення якості судочинства в країні.

Вважаємо, що впровадження комплексного закону, який узгоджує всі елементи дисциплінарної системи – підстави, процедури, санкції та механізми оскарження – є основою для забезпечення справедливості, передбачуваності та ефективності судової влади в Україні, що, в свою чергу, сприятиме зміцненню довіри громадськості до судової системи та дотриманню принципів верховенства права.

Таким чином, на основі проведеного дослідження та зарубіжного досвіду можна сформулювати низку ключових напрямів вдосконалення підстав дисциплінарної відповідальності суддів в Україні за порушення обов'язку щодо справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду і вирішення судових справ. Перш за все, необхідно впровадити диференційований підхід до визначення підстав дисциплінарної відповідальності. Зарубіжні системи, зокрема в Іспанії, Литві та Німеччині, демонструють, що чітке формулювання конкретного переліку дисциплінарних проступків сприяє однозначності правозастосування. В Україні варто розробити деталізований перелік проступків, що враховує різні ступені тяжкості порушень, що дозволить застосовувати санкції, пропорційні характеру та наслідкам вчинених порушень. Такий підхід забезпечить не лише правову визначеність, але й посилить довіру громадськості до судової системи, оскільки кожне порушення буде розглядатися з урахуванням його конкретного контексту та впливу на ефективність правосуддя.

Другий напрям полягає у стандартизації дисциплінарних процедур. Зарубіжний досвід свідчить, що ефективне функціонування системи дисциплінарної відповідальності неможливе без єдиних процедурних стандартів, які гарантують прозорість, незалежність та об'єктивність розгляду дисциплінарних справ. Необхідно розробити єдині регламентуючі акти, що визначатимуть порядок отримання, розгляду та оскарження дисциплінарних рішень. Це повинно включати як етап попередньої перевірки скарг за участю спеціально призначених дисциплінарних інспекторів, так і детальну процедуру розгляду справи незалежним органом, що має право винести остаточне

рішення. Стандартизація процедур дозволить уникнути випадків формального цитування міжнародних норм без їх належної адаптації до конкретних обставин національного правового поля.

Третім напрямом є підвищення рівня професійної підготовки суддів та розвиток етичної освіти. Досвід таких країн, як Франція, Італія та Португалія, показує, що систематичне навчання в галузі суддівської етики, дисциплінарних норм та методів застосування міжнародних стандартів сприяє зниженню кількості дисциплінарних проступків і покращенню якості судових рішень. В Україні слід впровадити регулярні курси та тренінги, спрямовані на ознайомлення суддів із практикою ЄСПЛ, особливо щодо тлумачення принципів справедливості, неупередженості та своєчасності розгляду справ. Підвищення кваліфікації має стати невід'ємною частиною професійної діяльності суддів, що сприятиме формуванню сучасного суддівського корпусу, здатного ефективно інтегрувати міжнародні стандарти в національну практику.

Четвертий напрям передбачає залучення незалежних експертів та представників громадськості до процесу розгляду дисциплінарних справ. Зарубіжний досвід свідчить, що участь зовнішніх експертів забезпечує додатковий рівень об'єктивності та прозорості у процедурі притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. В Іспанії, Франції та інших країнах створюються змішані органи, до складу яких входять як судді, так і незалежні правники та представники громадськості. Такий підхід дозволяє запобігти суб'єктивності та потенційному політичному впливу на результати дисциплінарних розглядів. Для України це означає необхідність розробки механізмів, що дозволять включити незалежний зовнішній контроль, наприклад, через створення спеціальних комісій або інспекційних служб у рамках Вищої ради правосуддя.

П'ятий напрям стосується уніфікації законодавчої бази щодо дисциплінарної відповідальності суддів. Досвід зарубіжних країн свідчить, що ефективна система дисциплінарної відповідальності можлива лише за умови гармонізації всіх нормативно-правових актів, що регулюють цей процес. Для

України важливо розробити комплексний закон, який об'єднає положення Закону «Про судоустрій і статус суддів», Закон «Про Вищу раду правосуддя» та інші нормативні акти, що стосуються дисциплінарної процедури. Такий закон дозволить чітко визначити підстави притягнення до відповідальності, види дисциплінарних проступків, можливі санкції, порядок розгляду справ та механізми оскарження рішень дисциплінарних органів. Уніфікація законодавства сприятиме створенню єдиного правового простору, що відповідає міжнародним стандартам та є основою для інтеграції України в європейський правовий простір.

Підсумовуючи, проведений аналіз свідчить про необхідність комплексного підходу до вдосконалення системи дисциплінарної відповідальності суддів. Україна повинна розробити детальний перелік дисциплінарних проступків із застосуванням диференційованих санкцій, стандартизувати процедури дисциплінарного розгляду для забезпечення прозорості та незалежності, підвищити рівень професійної підготовки суддів з акцентом на етичні стандарти, залучити незалежних експертів та представників громадськості до процесу розгляду дисциплінарних справ, а також уніфікувати законодавчу базу щодо дисциплінарної відповідальності. Впровадження зазначених напрямів сприятиме зміцненню верховенства права, забезпеченню справедливості судочинства та створенню ефективного механізму захисту прав людини в Україні, що є критично важливим у контексті європейської інтеграції та модернізації судової системи країни.

Висновки до розділу 3

1. Досвід зарубіжних країн щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності демонструє значні відмінності в підходах, хоча всі країни поділяють загальні принципи, зокрема забезпечення незалежності суддів і дотримання етичних норм. У деяких країнах, таких як Іспанія та Литва, чітко визначено підстави та санкції для дисциплінарних заходів, що сприяє прозорості та послідовності. В інших країнах, як Швеція та Німеччина, застосовуються більш загальні формулювання, що забезпечує більшу гнучкість, але може призвести до суб'єктивних оцінок.

Різноманітні моделі дисциплінарного провадження, від незалежних судів до змішаних органів з представниками громадськості, забезпечують різний рівень прозорості і ефективності. Усі країни застосовують диференційований підхід до санкцій і передбачають можливість оскарження рішень.

Ефективність дисциплінарних систем залежить не лише від їх організаційної структури, але й від рівня незалежності суддів і прозорості процедур. Загалом, світові стандарти не мають єдиного формалізованого вигляду, але існують спільні принципи, що стосуються незалежності судів та етики суддів. Реалізація цих стандартів є важливою для України в контексті набуття членства в ЄС, що сприятиме підвищенню довіри до судової системи та розвитку правової держави.

2. Аналіз практики Вищої ради правосуддя щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення строків, справедливості та неупередженості розгляду справ вказує на активну діяльність органу. У період з 1 листопада 2023 року по 31 жовтня 2024 року було розглянуто 20 800 дисциплінарних скарг, з яких значна частина залишалась нерозглянутою через формальні причини. Основними порушеннями є порушення строків розгляду справ, необґрунтовані судові рішення та зловживання процесуальними правами. У 2024 році спостерігається зростання кількості суворих санкцій, зокрема звільнень, що свідчить про посилення контролю. Однак, проблема

нерівномірного застосування санкцій і високий відсоток скарг без розгляду вимагають вдосконалення процедур та підвищення прозорості дисциплінарного процесу.

3. Удосконалення підстав для дисциплінарної відповідальності суддів за порушення обов'язку справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду справ є важливим елементом для забезпечення ефективної роботи судової системи України та зміцнення довіри громадськості до правосуддя. Аналіз міжнародного досвіду показує необхідність диференціації підстав дисциплінарної відповідальності, що дозволить чітко розрізняти ступені тяжкості порушень та забезпечити пропорційність санкцій. Важливим є також стандартизування дисциплінарних процедур, що сприятиме уніфікації правозастосування, покращенню прозорості процесу та запровадженню ефективних механізмів апеляційного перегляду рішень. Підвищення професійної підготовки суддів та їх обізнаності з етичними нормами сприятиме зменшенню кількості дисциплінарних порушень, а впровадження регулярних тренінгів та освітніх програм підвищить рівень правосвідомості суддів. Особливо важливим є залучення незалежних експертів і представників громадськості до розгляду дисциплінарних справ, що забезпечить об'єктивність та неупередженість процесу. Крім того, уніфікація законодавчої бази дозволить узгодити нормативні акти, що регулюють дисциплінарну відповідальність суддів, із міжнародними стандартами. Впровадження цих заходів сприятиме зміцненню верховенства права, забезпеченню справедливого судочинства та розвитку незалежної судової влади в Україні.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження особливостей порушення суддею обов'язку щодо справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду і вирішення судових справ як підстава притягнення до дисциплінарної відповідальності, дозволили зробити наступні висновки:

1. Встановлено, що дисциплінарна відповідальність суддів є важливою складовою правової системи, яка забезпечує належне виконання суддями своїх обов'язків і дотримання етичних та професійних стандартів. Вона поєднує аспекти трудового, адміністративного та етичного регулювання, що застосовуються за порушення службових обов'язків. Санкції, пов'язані з дисциплінарною відповідальністю, мають на меті підтримання законності, захист прав громадян та зміцнення довіри до судової влади, сприяючи високим стандартам у судочинстві.

2. З'ясовано, що принципи дисциплінарної відповідальності забезпечують законність, рівність, пропорційність і незалежність процесу. Відповідальність застосовується лише за чітко визначені порушення, і санкції пропорційні їх тяжкості. Судді мають рівні права та гарантії захисту, а дисциплінарний процес проходить без незаконного втручання. Поєднання відкритості та конфіденційності гарантує прозорість і захист репутації суддів, що зміцнює авторитет судової системи.

3. Виявлено, що міжнародні стандарти щодо дисциплінарної відповідальності суддів визначають, що підстави для такої відповідальності мають бути чітко закріплені в національному законодавстві. Порушення етичних норм не завжди має призводити до дисциплінарних санкцій, і повинна існувати гнучкість для оцінки серйозності порушення. Звільнення судді з посади є можливим лише у випадку, якщо його поведінка несумісна з виконанням професійних обов'язків. Суддя не може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за зміну або скасування судового рішення, оскільки це є частиною його суддівської діяльності.

4. Визначено, що Європейський суд з прав людини встановлює стандарти дисциплінарної відповідальності суддів, зокрема щодо забезпечення їх незалежності. Прецедентна практика ЄСПЛ визначає принципи прозорості, незалежності органів, що ведуть дисциплінарне провадження, та право судді на захист. Недотримання цих принципів порушує право на справедливий суд, гарантоване статтею 6 Європейської конвенції. Справах «Надточій проти України», «Гурепка проти України» та «Олуїїć проти Хорватії» підкреслюється важливість дотримання стандартів дисциплінарної відповідальності для забезпечення об'єктивності і безсторонності в національних правових системах.

5. Встановлено, що обмеження доступу до правосуддя всупереч міжнародним та національним стандартам порушує принципи реальності доступу до правосуддя. Формальне право на звернення до суду є недостатнім без дотримання процесуальних гарантій. Відмова в розгляді справи без належних підстав є порушенням, а дисциплінарна відповідальність суддів повинна бути інструментом для забезпечення справедливості, не замінюючи апеляційні та касаційні процедури. Покращення законодавства та судової практики сприятиме більш ефективному захисту права на доступ до правосуддя.

6. З'ясовано, що недостатнє обґрунтування судових рішень негативно впливає на прозорість і справедливість судового процесу. Міжнародні стандарти вимагають, щоб рішення суду були детально обґрунтованими, що включає всебічний аналіз доказів і застосування відповідного законодавства. Порушення цього принципу, зокрема поверхневий аналіз або ігнорування доказів, підриває довіру до правосуддя і може стати підставою для перегляду рішень у вищих інстанціях.

7. Виявлено, що порушення принципів рівності сторін, змагальності та свободи доказування в судовому процесі серйозно шкодять ефективності правосуддя. Нерівність сторін, вибірковий розгляд доказів та обмеження свободи доказування порушують справедливий процес. Для покращення ситуації необхідно вдосконалювати механізми контролю, посилювати

обґрунтованість дисциплінарних рішень і вводити суворіші санкції за систематичні порушення.

8. Визначено, що невиконання вимог щодо самовідводу та відводу суддів порушує принцип неупередженості і може негативно вплинути на справедливість судового процесу. Порушення цих вимог ставить під сумнів об'єктивність суддівських рішень і може стати підставою для дисциплінарної відповідальності. Законодавство чітко визначає підстави для самовідводу та відводу суддів, і їх порушення загрожує порушенням принципу безсторонності.

9. Встановлено, що грубі порушення законодавства суддею, які призводять до обмеження прав людини або серйозних наслідків, є підставою для дисциплінарної відповідальності. Порушення прав людини або грубе порушення закону можуть знижувати довіру до судової системи та мати серйозні наслідки для потерпілих. Дисциплінарна відповідальність настає в разі грубої недбалості або умисних дій судді, що призвели до значних негативних наслідків для осіб, які беруть участь у судовому процесі.

10. Встановлено, що досвід зарубіжних країн у притягненні суддів до дисциплінарної відповідальності може бути корисним для вдосконалення національної практики в Україні. Загальною тенденцією є створення органів, що управляють кар'єрою суддів і контролюють дисципліну, з основною метою збереження незалежності судової влади. Законодавство різних країн передбачає різні моделі дисциплінарної відповідальності суддів, зокрема з розмежуванням на загальні порушення та серйозні проступки. Виявлено, що в країнах англосаксонської традиції дисциплінарні порушення формулюються загально, в той час як у країнах романо-германської традиції вони детальніше регламентовані. Порушення можуть включати недотримання етики, процесуальних норм, а також дії, що підривають репутацію судової влади.

11. З'ясовано, що аналіз статистичних даних Вищої ради правосуддя щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності свідчить про активну роботу цього органу. За період з 1 листопада 2023 року по 31 жовтня 2024 року ВРП розглянула 20800 дисциплінарних скарг, серед яких 14 004 залишалися

нерозглянутими попереднім складом органу. Найбільша кількість скарг у 2021 році була пов'язана зі змінами в законодавстві та накопиченням нерозглянутих справ. Проте з 2022 року спостерігається зростання кількості розглянутих скарг. Визначено, що найпоширенішими причинами дисциплінарної відповідальності є порушення строків розгляду справ, відсутність обґрунтованості судових рішень і зловживання процесуальними правами. Дані за 2024 рік свідчать про зростання кількості суворих санкцій, зокрема звільнень, що вказує на посилення контролю за суддями. Проте залишається значний відсоток скарг, які не отримують розгляду через формальні причини, що потребує вдосконалення процесуальних процедур.

12. Виявлено, що вдосконалення підстав дисциплінарної відповідальності суддів є важливою умовою для забезпечення ефективного функціонування судової системи України. Аналіз зарубіжного досвіду показує доцільність вдосконалення диференціації підстав дисциплінарної відповідальності, що дозволить краще розмежувати різні ступені тяжкості порушень. Важливим напрямком є покращення стандартизації дисциплінарних процедур, що сприятиме уніфікації правозастосування та підвищенню прозорості дисциплінарного процесу, та, наслідком, довіри до правосуддя. Вдосконалення ефективних механізмів апеляційного перегляду рішень, підвищення рівня професійної підготовки суддів та їхньої обізнаності щодо етичних стандартів дозволить зменшити кількість дисциплінарних порушень. Визначено, що залучення незалежних експертів і представників громадськості до процесу розгляду дисциплінарних справ сприятиме об'єктивності та неупередженості проваджень. Уніфікація законодавчої бази дозволить гармонізувати нормативні акти, що регулюють дисциплінарну відповідальність суддів, і відповідати міжнародним стандартам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейчук Т. В. Дисциплінарна відповідальність як гарантія реалізації трудових прав та обов'язків суддями. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 28. С. 52-60.
2. Балацька О. Доступ до правосуддя як загальна засада кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 262-268.
3. Бангалорські принципи поведінки суддів. Міжнародні стандарти незалежності суддів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення 03.03.2025).
4. Бачинська Н. О., Шумський С. І. Відвід судді у цивільному процесі: проблемні аспекти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. №2. С. 87-91.
5. Берназюк Я. Відвід та самовідвід судді: між гарантією безсторонності суду та зловживанням процесуальними правами. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_present/judicial_disqualification_1.pdf (дата звернення: 28.03.2025).
6. Берназюк Я. Інститут відводу судді в адміністративному судочинстві. Практика Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_present/judicial_disqualification_bernaziuk.pdf (дата звернення: 28.03.2025).
7. Бойко А.М. Дисциплінарна відповідальність суддів: стандарти, підстави і процедури: Практичний посібник. Підготовлено за підтримки Програми USAID «Нове правосуддя», 2021, 206 с.
8. Бондарчук Р. А. Зарубіжний досвід реалізації процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності та напрями його впровадження в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2021. №51. С. 60-64.

9. Бондарчук Р.А. Дисциплінарна відповідальність судді та правова природа процедури її застосування. *The scientific heritage*. 2021. №70. С. 43-47.
10. Бучик А. Аналіз теорії, практики та механізмів реалізації права на відвід (самовідвід) судді. *Юридична Україна*. 2015. № 10-12. С. 110-116.
11. Василенко В. М. Дисциплінарна відповідальності суддів України: підстави, порядок та особливості дисциплінарного провадження. *Право і Безпека*. 2011. № 3. С. 88-92.
12. Вибрані рішення Європейського суду з прав людини щодо України. 2015. Частина перша / упоряд. Є. Ю. Захаров; ГО «Харківська правозахисна група». Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини». 2018. 540 с.
13. Виноградова Л. Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2004. 187 с.
14. Висновки першої експертної комісії Міжнародної Асоціації Суддів щодо відповідальності суддів. Міжнародні стандарти незалежності суддів. URL: <https://vkksu.gov.ua/page/vysnovky-pershoyi-ekspertnoyi-komisiyi-mizhnarodnoyi-asociaciyi-suddiv-iaj> (дата звернення 03.03.2025).
15. Висновок № 1 (2001) Консультативної Ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів // Міжнародні стандарти незалежності суддів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52#Text (дата звернення 03.03.2025).
16. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf (дата звернення: 28.03.2025).
17. Висновок № 3 (2002) Консультативної Ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи про принципи й правила, що регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, етичні норми, несумісну з посадою поведінку та неупередженість. Міжнародні стандарти незалежності суддів.

- URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_3_2002.pdf (дата звернення 03.03.2025).
18. Висновок КРЄС № 24 (2021) від 5 листопада 2021 року: Еволюція судових рад і їхня роль у незалежних і безсторонніх судових системах. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/visnovok_24_2021_1.pdf (дата звернення 03.03.2025).
19. Гермак К.О. Дисциплінарна відповідальність суддів у сучасній правовій системі: процесуальні аспекти. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. №8. С. 669-673. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/113.pdf> (дата звернення 03.03.2025).
20. Господарський процесуальний кодекс України : закон України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, № 6, ст.56
21. Дисциплінарна відповідальність суддів: стандарти, підстави і процедури. Практичний посібник. Київ – 2021. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/77de2d5c-6105-4db5-be58-892330db0065/content> (дата звернення: 28.03.2025).
22. Європейська хартія про закон «Про статус суддів». Міжнародні стандарти незалежності суддів. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf> (дата звернення 03.03.2025).
23. Європейський статут судді. Міжнародні стандарти незалежності суддів. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/statut_suddiv_v_yevropi_yevropeyska_a_asociaciya_suddiv_1997.pdf (дата звернення 03.03.2025).
24. Жуган Р. Дисциплінарна відповідальність суддів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. №57. С. 300-305.
25. Загальна (Універсальна) хартія судді. Міжнародні стандарти незалежності суддів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j63#Text (дата звернення 03.03.2025).

26. Захарова О. С. Теоретичні та практичні питання щодо дисциплінарної відповідальності суддів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1. С. 21-25.
27. Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Вищої ради правосуддя у 2023 році. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/analiz_za_2023_rik_.pdf (дата звернення: 28.03.2025).
28. Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Вищої ради правосуддя у 2024 році. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/analiz_za_2024_rik_.pdf (дата звернення: 28.03.2025).
29. Казакевич П.В. Моделі притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності в країнах-членах Ради Європи: порівняльно-правовий аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 1. С. 110-113.
30. Карпушова О. Притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності в Україні. *Юридичний вісник*. 2020. №3. С. 110-117.
31. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 27474V. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.
32. Козаченко Ю. А., Кальян О. С. Теоретико-правові аспекти безсторонності судді як принципу судочинства. *Juris Europensis Scientia*. 2021. №5. С. 12-16.
33. Коломоєць Т., Колпаков В. Конституційні засади дисциплінарної відповідальності державних службовців. *Право України*. 2023. № 12. С. 12-28.
34. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004/print1360699372076696 (дата звернення 03.03.2025).
35. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

- 36.Кравчук В. О. Порівняльний аналіз дисциплінарної відповідальності суддів в Україні та деяких країнах СНД. *Lex portus*. 2017. № 6. С. 158-169.
- 37.Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 28.03.2025).
- 38.Куценко Т. Р. Особливості дисциплінарної відповідальності судді як спеціального суб'єкта трудового права. *Правова позиція*. 2022. №1. С. 90-94.
- 39.Кучинська О. П., Щиголь О. В. Поняття та зміст доступу до правосуддя в кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 20-30.
- 40.Малашенкова Т. М. Практичні аспекти реалізації принципу законності щодо дисциплінарної відповідальності судді. *International scientific conference «Innovative views in European fundamental scientific-practical legal studies» : conference proceedings, December 28-29, 2021. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2021. 224 pages.*
- 41.Малашенкова Т. Принципи дисциплінарної відповідальності судді у практиці Європейського суду з прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2020. №4. С. 151-154.
- 42.Марочкін І. Є., Крючко Ю. І., Москвич Л. М. та ін. Статус суддів: навч. посіб. / за заг. ред. І. Є. Марочкіна. Харків: Право, 2009. 120 с.
- 43.Машевська О. П. Дисциплінарна відповідальність судді за неповідомлення про втручання у здійснення правосуддя. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : Юридичні науки*. 2018. № 9. С. 14-28.
- 44.Мельник О.П., Рибалко В. О. Розмежування підстав дисциплінарної відповідальності суддів. *Слово Нац. школи суддів України*. 2023. № 2. С. 47-63.
- 45.Мещерякова Н. Дисциплінарна відповідальність суддів. Лісасофт: інформаційний веб-сайт. 2016. URL: <http://www.licasoft.com.ua/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=245763&menu=360369> (дата звернення 03.03.2025).

46. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043/Text (дата звернення: 28.03.2025).
47. Міжнародні стандарти незалежності суддів: збірка документів. Центр суддівських студій Всеукраїнська незалежна суддівська асоціація. Київ: Поліграф-Експрес, 2008. 184 с.
48. Міжнародні стандарти та кращий досвід в галузі дисциплінарної відповідальності суддів. Проект «Справедливе правосуддя». URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/FAIR_Standards_Judicial_Disciplinary_Procedure_FIN AL.pdf (дата звернення 03.03.2025).
49. Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя // Міжнародні стандарти незалежності суддів. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/monrealska_universalna_deklaraciya_pro_nezalezhnist_pravosuddy a.pdf (дата звернення 03.03.2025).
50. Незалежність і дисциплінарна відповідальність суддів: міжнародні стандарти й національна практика: монографія / Н. Антонюк, О. Верба-Сидор, Т. Пашук, С. Рабінович. Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України / Редкол.: П. М. Рабінович (голов. ред.) та ін. Львів. : Видавництво БФ «Медицина і право», 2020. 249 с.
51. Новак О. Д. Особливості дисциплінарної відповідальності суддів. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2012. №23. С.334-343.
52. Новиков І. Самовідводи та відводи суддів: чи зможуть нові норми вирішити старі проблеми? *Закон і бізнес*. 2020. № 8 (1462). URL: https://zib.com.ua/ua/141670-samovidvodi_ta_vidvodi_suddiv_chi_virishuvatimut_konkretni_p.html (дата звернення: 28.03.2025).
53. Овчаренко О.М. Юридична відповідальність судді: теоретико-прикладне дослідження: моногр. Харків: Право, 2014. 576 с.

54. Основні принципи незалежності судових органів. Міжнародні стандарти незалежності суддів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text (дата звернення 03.03.2025).
55. Паришка В. В. Порухення правил суддівської етики як підстава дисциплінарної відповідальності судді (деякі практичні аспекти). *Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 15-16 лист. 2013 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. С. 234-235.
56. Пашук Т. Інституційно-правові основи дисциплінарної відповідальності суддів. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2019. №68. С. 22-34.
57. Погребняк С.П. Принцип пропорційності в українській юридичній практиці та практиці ЄСПЛ, с. 299 . URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9614/Pogrebniak%20294-310.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 03.03.2025).
58. Подкопаєв С. В. Дисциплінарна відповідальність суддів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого Харків, 2003. 185 с.
59. Подкопаєв С. В. Дисциплінарна відповідальність суддів: сутність, механізм реалізації: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2005. 216 с.
60. Подкопаєв С. Про дисциплінарну відповідальність суддів. Юстиніан: інформаційний веб-сайт. 2016. URL: <http://justmian.com.ua/artide.php?id=1778> (дата звернення 03.03.2025).
61. Поліщук В. Ю. Необґрунтована заява про відвід судді як зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2020. №4(2). С. 96-103.
62. Постанова КАС ВС від 15 грудня 2021 року у справі № 1840/2970/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101923134> (дата звернення 03.03.2025).

63. Презентація про результати діяльності ВРП у 2024 році. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/prezentaciya_zvit_vrp_2024.pdf (дата звернення: 28.03.2025).
64. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ : Закон України від 15.01.2020 р. № 460-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20#Text>. (дата звернення: 28.03.2025).
65. Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Біляївського районного суду Одеської області Пендюри Л.О. Рішення Першої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя №199/1дп/15-25 від 10 лютого 2025 року. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/50440> (дата звернення: 28.03.2025).
66. Про скасування повністю рішення Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 18 грудня 2024 року № 3671/2дп/15-24 про притягнення судді Київського окружного адміністративного суду Лиски І.Г. до дисциплінарної відповідальності та закриття дисциплінарного провадження. <https://hcj.gov.ua/doc/doc/50405> (дата звернення: 28.03.2025).
67. Про скасування частково рішення Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 27 березня 2024 року № 913/2дп/15-24 про притягнення судді Печерського районного суду міста Києва Вовка С.В. до дисциплінарної відповідальності та ухвалення нового рішення. Рішення Першої Вищої ради правосуддя №1949/0/15-24 від 25.06.2024 р. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/46304>
68. Про судоустрій і статус суддів: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення 03.03.2025).
69. Протягом 2024 року до дисциплінарної відповідальності притягнуто 145 суддів. URL: <https://hcj.gov.ua/news/protyagom-2024-roku-do-dyscyplinarnoyi-vidpovidalnosti-prytyagnuto-145-suddiv> (дата звернення: 28.03.2025).

- 70.Резолюція Європейської асоціації суддів (Тронхейм, 27 вересня 2007 р.).
Інформ. вісн. Вищої кваліфікац. комісії суддів України. 2008. №1 (5). С. 25.
- 71.Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам–членам щодо суддів: незалежність, ефективність і обов’язки : Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи від 17 лист. 2010 р. URL:
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a38 (дата звернення 03.03.2025).
- 72.Рибалко В. О., Сімонишина Ж. В. Дисциплінарна відповідальність суддів за пп. «а» п. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». *Слово Національної школи суддів України*. 2023. № 1. С. 41-56.
- 73.Ріхтер В. В. Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні: адміністративно-правова сутність. *Юридична наука*. 2020. № 5(107). Том 2. 67-74.
- 74.Рішення Вищої ради правосуддя № 2942/0/15-24 від 08.10.2024 р. Про залишення без змін рішення Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 7 серпня 2024 року №2403/2дп/15-24 про притягнення судді Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області Братків І.І. до дисциплінарної відповідальності. URL:
https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/2942_08.10.2024.docx (дата звернення: 28.03.2025).
- 75.Рішення Вищої ради правосуддя №2167/0/15-20 від 16.07.2020 р. від Про зміну рішення Першої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 12 червня 2020 року № 1814/1дп/15-20 про притягнення судді Хустського районного суду Закарпатської області Ороса Я.В. до дисциплінарної відповідальності. <https://www.hcj.gov.ua/doc/doc/6145> (дата звернення: 28.03.2025).
- 76.Рішення Вищої ради правосуддя № 1949/0/15-24 від 25 червня 2024 року Про скасування частково рішення Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 27 березня 2024 року №913/2дп/15-24 про притягнення судді Печерського районного суду міста Києва Вовка С.В. до дисциплінарної

відповідальності та ухвалення нового рішення. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/1949_25.06.2024.docx (дата звернення: 28.03.2025).

- 77.Рішення Вищої ради правосуддя № 476/0/15-24 від 20 лютого 2024 року. Про скасування рішення Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 19 жовтня 2020 року № 2853/2дп/15-20 про притягнення судді Окружного адміністративного суду міста Києва Федорчука А.Б. до дисциплінарної відповідальності та закриття дисциплінарного провадження. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/476_20.02.2024.docx (дата звернення: 28.03.2025).
- 78.Рішення Вищої ради правосуддя №601/2дп/15-24 від 28.02.2024 р. Про відкриття дисциплінарної справи стосовно судді Дніпровського апеляційного суду Онушко Н.М. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/44356> (дата звернення: 28.03.2025).
- 79.Рішення Вищої ради правосуддя від 22 жовтня 2020 року № 2932/0/15-20 (<https://hcj.gov.ua/doc/doc/4154>), постанова ВП ВС від 3 червня 2020 року у справі № 11-396сап20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97566010> (дата звернення 03.03.2025).
- 80.Рішення Дисциплінарної палати від 02.10.2019 року № 2582/3дп/15-19 Про притягнення судді Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області Лили В.М. до сциплінарної відповідальності. URL: <https://hcj.gov.ua/en/doc/doc/2636> (дата звернення: 28.03.2025).
- 81.Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Денісов проти України» від 25.09.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c96#Text (дата звернення 03.03.2025).
- 82.Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Куліков та інші проти України» від 19.01.2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b94#Text (дата звернення 03.03.2025).
- 83.Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Олександр Волков проти України» від 09.01.2013 р.

- URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text (дата звернення 03.03.2025).
- 84.Рішення ЄСПЛ у справі «Гурепка проти України (№ 2)». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_565#Text (дата звернення 03.03.2025).
- 85.Рішення ЄСПЛ у справі «Лазаренко та інші проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c40#Text (дата звернення 03.03.2025).
- 86.Рішення ЄСПЛ у справі «Надточій проти України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_404#Text (дата звернення 03.03.2025).
- 87.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22.09.2005 № 5-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text> (дата звернення: 28.03.2025).
- 88.Рішення КСУ (Велика палата) від 20 червня 2019 року № 6-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-19#Text> (дата звернення 03.03.2025).
- 89.Рішення КСУ від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/504> (дата звернення 03.03.2025).
- 90.Рішення КСУ від 25 квітня 2012 року № 11-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-12#Text> (дата звернення 03.03.2025).
- 91.Рішення Першої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 28.04.2025 р. №861/1дп/15-25 «Про притягнення судді Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської області Гагаріної Т.О. до дисциплінарної

- відповідальності». URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/52031> (дата звернення 03.03.2025).
- 92.Рубан Е. М. Окремі аспекти вирішення питання відводу (самовідводу) судді. *Приватне та публічне право*. 2020. №4. С. 45-49.
- 93.Селіванов А. О. Дотримання принципів незалежності та дисциплінарної відповідальності суддів: питання законодавства та практики. *Етичні та правові проблеми забезпечення незалежності суддів: матеріали міжнар. наук.-практ. семінару (м. Харків 30-31 берез. 2005 р.) / редкол.:В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. Харків: Київ: ЦНТ «Гопак», 2006. С. 34-50.*
- 94.Сідей Я. Я. Дисциплінарна відповідальність суддів: підстави, порядок та особливості дисциплінарного провадження. *Публічне право*. 2018. № 1. С. 171-178.
- 95.Сімонишина Ж. В., Рибалко В. О. Підстави дисциплінарної відповідальності суддів: практ. посіб. Львів : Вікторія Кундельська, 2023. С. 63.
- 96.Скомороха Л. В. Щодо питання дисциплінарної відповідальності суддів. *Право України*. 2022. № 12. С. 98-108.
- 97.Скоромний Я. І. Дисциплінарна відповідальність суддів. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : Юридичні науки*. 2020. № 10. С. 93-100.
- 98.Скоромний Я. І. Притягнення судді до юридичної відповідальності: типологічний аналіз у країнах Європейського Союзу і процедурні аспекти в Україні. *Актуальні наукові і прикладні проблеми сучасності: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 10.12.2020 р.)*. Львів: Львівський університет бізнесу та права, Львівський професійний коледж готельно туристичного та ресторанного сервісу, Vychodoeurbska agentura pre rozvoj п.о. (Словаччина), 2020.
- 99.Смалюк Р., Доброс А., Жеребят'єв Д. Розглядати(,) не можна(,) відвестися: аналіз практики розгляду (само)відводів судами Донецької та Луганської областей. URL: <https://pravo.org.ua/rozglyadaty-ne-mozhna-vidvestysya-analiz->

praktyku-rozglya du-samo-vidvodiv-sudamy-donetskoyi-ta-luganskoyi-oblastej/
(дата звернення: 28.03.2025).

100. Стратонов В., Рибалко В. Дисциплінарна відповідальність суддів за порушення засад рівності та змагальності. *Юридична психологія*. 2023. № 1 (32). С. 16-22.
101. Стратонов В.М., Кельман М.С. Загальна теорія права : підручник. Вид. 6-те, доповн. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
102. Теорія держави і права: навчальний посібник / за загальною ред. В.В. Копейчикова. Київ.: Юрінформ, 2015. 470 с.
103. Узагальнення практики розгляду ВРП та її дисциплінарними органами дисциплінарних справ щодо суддів (за матеріалами справ 2017-2021 років) оприлюднено ВРП відповідно до рішення від 14 грудня 2023 року № 1315/0/15-23. С. 19-23.
104. Ухвала Верховного Суду від 08 квітня 2019 року у справі №9901/167/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81020317>.
105. Ухвала Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 23.04.2025 р. №853/2дп/15-25. «Про відкриття дисциплінарної справи стосовно судді Коростенського міськрайонного суду Житомирської області Коваленко В.П.». URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/51933> (дата звернення 03.03.2025).
106. Ухвала Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 23.04.2025 р. № 854/2дп/15-25 «Про відкриття дисциплінарної справи стосовно судді Яготинського районного суду Київської області Бурзель Ю.В.». URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/51940> (дата звернення 03.03.2025).
107. Ухвала Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 23.04.2025 р. №855/2дп/15-25 «Про відкриття дисциплінарної справи стосовно судді Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області Баннікової Н. В.». URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/51942> (дата звернення 03.03.2025).

108. Ухвала Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 30.04.2025 р. №888/2дп/15-25 «Про відкриття дисциплінарної справи стосовно судді Довгинцівського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області С.». URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/52065> (дата звернення 03.03.2025).
109. Ухвала Другої Дисциплінарної палати ВРП від 23.04.2025 р. №856/2дп/15-25. «Про відкриття дисциплінарної справи стосовно судді Печерського районного суду м. Києва Григоренко І.В.». URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/51943> (дата звернення 03.03.2025).
110. Ухвала Ренійського районного суду Одеської області від 23.07.2020 р. у справі № 510/516/14-ц . Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90548175>.
111. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : науково-методичн. посібн. для суддів. Київ, 2015. 208 с.
112. Хотинська-Нор О.З. Участь адвоката у дисциплінарному провадженні щодо суддів. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 81: частина 3. С. 223-228. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/81_part-3-1.pdf (дата звернення 03.03.2025).
113. Цивільний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492. Зі змінами № 2268-VIII від 18.01.2018
114. Чи може ДП ВРП оцінювати зміст та мотиви судового рішення – ВП ВС. 20.02.2025 р. URL: <https://zib.com.ua/ua/165693.html> (дата звернення: 28.03.2025).
115. Шевченко А. В. Дисциплінарна відповідальність суддів України: монографія / за ред. проф. М.А. Погорецького. Київ : ВД «Дакор», 2014. 260 с.

116. Шевченко А. В. Дисциплінарна відповідальність суддів як спеціальний вид дисциплінарної (юридичної) відповідальності. *Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Сер. Юрид. науки.* 2012. №93. С. 73-75.
117. Шишкін В.І. Судові системи країн світу : навчальний посібник у 3-х кн. Київ : Юрінком Інтер, 2011. Кн. 2. 336 с.
118. Case of Olujić v. Croatia: 05.05.2009. (Application no. 22330/05). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-91144%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-91144%22]) (дата звернення 03.03.2025).
119. Garoupa N. Guarding the guardians: judicial councils and judicial independence. *American Journal of Comparative Law.* 2009. №57. P. 103-132
120. Venice Commission. Opinion on recent amendments to the law on major constitutional provisions of the republic of Albania (CDL-INF (98) 9). Strasbourg, 1998, 17 April. URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(1998\)009-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(1998)009-e) (дата звернення: 28.03.2025).

ДОДАТКИ

Особливості дисциплінарної відповідальності суддів у деяких європейських країнах та Україні

№	Країна	Підстави притягнення до дисциплінарної відповідальності	Інстанції розгляду	Наглядний орган	Передбачені санкції
1	Португалія	Порушення норм процесуального права, несвоєчасний розгляд справ	Судовий комітет, Апеляційний суд	Вища рада магістратури (Conselho Superior da Magistratura)	Від дисциплінарного застереження до відставки
2	Бельгія	Порушення норм процесуального права, невиконання рішень суду	Дисциплінарний комітет, Касаційний суд	Національна дисциплінарна рада	Від дисциплінарного застереження до відставки
3	Литва	Порушення етичних норм, затримка у розгляді справ	Департамент дисциплінарних справ, Вищий суд Литви	Комісія з питань морально-дисциплінарного нагляду	Від дисциплінарного застереження до відставки
4	Польща	Порушення процесуальних норм, незаконне втручання у справи	Дисциплінарна палата, Державна рада суддів	Національна рада судової системи (Krajowa Rada Sądownictwa)	Від дисциплінарного застереження до відставки
5	Естонія	Порушення процесуальних правил, невиконання обов'язків суддями	Дисциплінарна комісія, Вища дисциплінарна комісія	Рада суддів (Kohtunike Nõukogu)	Від дисциплінарного застереження до відставки
6	Словенія	Порушення етичних норм, несвоєчасне прийняття рішень	Дисциплінарний суд, Вища дисциплінарна комісія	Рада суддів (Državni svet za sodstvo)	Від дисциплінарного застереження до відставки
7	Австрія	Порушення етичних стандартів, невиконання рішень	Комітет з дисципліни, Вищий комітет з дисципліни	Федеральний президіум юстиції (Bundesministerium für Justiz)	Від дисциплінарного застереження до відставки
8	Чехія	Невиконання суддями своїх обов'язків, порушення процесуальних норм	Дисциплінарний суд, Вища дисциплінарна комісія	Рада суддів (Justice Council)	Від дисциплінарного застереження до відставки
9	Німеччина	Невиконання суддями своїх обов'язків, порушення законодавства	Федеральний суд у справах суддівської служби, Земельні суди у справах суддівської служби	Національна рада суддів (Deutsche Richterkademie)	Від дисциплінарного застереження до звільнення з посади
10	Іспанія	Система класифікації порушень від тяжких до незначних	Дисциплінарні органи	Генеральна рада судової влади	Від дисциплінарного застереження до звільнення з посади

11	Франція	Порушення норм процесуального права, невиконання рішень суду	Дисциплінарний комітет, Касаційний суд	Вища рада магістратури (Conseil supérieur de la magistrature)	Від дисциплінарного застереження до відставки
12	Польща	Порушення процесуальних норм, незаконне втручання у справи	Дисциплінарна палата, Державна рада суддів	Національна рада судової системи (Krajowa Rada Sądownictwa)	Від дисциплінарного застереження до відставки
13	Італія	Порушення норм процесуального права, недбалість у судовій роботі	Дисциплінарне відділення, Верховний касаційний суд	Вища рада магістратури (Consiglio Superiore della Magistratura)	Від дисциплінарного застереження до звільнення з посади
14	Греція	Порушення етичних норм, незадовільне виконання обов'язків судді	Дисциплінарна рада	Генеральна рада судової влади (Ανώτατο Συμβούλιο της Δικαιοσύνης)	Від дисциплінарного застереження до звільнення з посади
15	Україна	Порушення суддею обов'язку щодо справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду і вирішення судових справ. Відсутність діяльності, яка відповідає етичним та професійним стандартам.	Вища рада правосуддя	Вищі суди, Служба дисциплінарних інспекторів	Попередження, позбавлення посади судді.

Рішення Вищої ради правосуддя за наслідками розгляду дисциплінарних скарг у 2024 р.

